

Szuromi Szabolcs – Ferenczy Rita
KÉRDÉSEK AZ ÁLLAMI EGYHÁZJOG KÖRÉBŐL
– ÉRINTKEZÉSI PONTOK KÉT ÖNÁLLÓ
JOGRENDSZER KÖZÖTT –

BIBLIOTHECA
INSTITVTI POSTGRADVALIS IVRIS CANONICI
Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae

III. Studia

17

Moderatur
SZABOLCS ANSELMVS SZVROMI O.PRAEM.

Szuromi Szabolcs – Ferenczy Rita

KÉRDÉSEK
AZ ÁLLAMI EGYHÁZJOG KÖRÉBŐL
– ÉRINTKEZÉSI PONTOK
KÉT ÖNÁLLÓ
JOGRENDSZER KÖZÖTT –

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST 2014

A kötet a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-2014. számú
„Tehetségtámogatás a Pázmány Péter Katolikus Egyetem
kilenc tudományágában” tárgyú projekt keretében,
az Európai Unió támogatásával jelent meg

© Szuromi Szabolcs, Ferenczy Rita, 2014

ISBN 978 963 277 479 4

Szent István Társulat
1053 Budapest, Veres Pálné utca 24.
www.szit.katolikus.hu
Felelős kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök
Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató
Készült a százhalmobattai EFO Nyomdában
Felelős vezető: Fonyódi Ottó ügyvezető igazgató

ELŐSZÓ

A magyar jog és a Katolikus Egyház saját joga (vö. kánonjog), két egymástól független önálló jogrendszer. Az állam és egyház elválasztása tehát szűk értelemben nem a modernkori szekularizált kezdeményezésekre vezethető vissza, hanem az Egyház korai időszakától megtalálható volt a normatív egyházjogi állásfoglalásokban, különösen Nyugaton. Erre a legkiemelkedőbb példa Nagy Szt. Gergely pápa (590–604), aki számos levelében, római jogi elvek alapján érvelt az állami hatalomnak az Egyház belső működésébe történő – beleértve a jogalkotás területét is – beavatkozásával szemben.¹ Nyilvánvaló azonban, hogy az alávettettek körében való átfedések, nevezetesen az állami jogszabályok által szabályozott közösség és a vallási közösség – esetünkben a Katolikus Egyház tagjai – ugyanazon személyekre vonatkozóan két különböző célú és tartalmú jogi előírások megszületését eredményezték az egyes történelmi korszakokban. Ennek ellenére, a római jog befolyása és a jogalkotói hatalom eredetéről vallott felfogás hosszan lehetővé tette a két független jogrendszer együttműködését, amely azonban korántsem jelentett konfliktusmentességet, éppen a kompetencia-határok gyakori sérülése miatt. Ez a helyzet változott meg radikálisan a szekuláris állam megszületésével, majd az állam és egyház elválasztására kialakított különböző alkotmányjogi modellek létrejöttével.

¹ Részletesen vö. SZUROMI SZ. A., *Megjegyzések a Collectio Canonum Anselmi Lucensis III. könyvének néhány római jogi részletet tartalmazó 90. kánonja kapcsán*, in *Kánonjog* 4 (2002) 79–83.

A fent röviden leírt folyamat eredményeként az adott ország saját jogrendszere és a vallási közösségek belső normarendszere – beleértve a Katolikus Egyház egész világra kiterjedő egységes kánonjogi rendszerét – továbbra is számos esetben érintkezik egymással. Mivel a hatályos állami jog a lelkiismereti és vallásszabadság körében tárgyalja az adott országban működő és különböző jogi státusszal rendelkező vallásfelekezetek jogait és kötelességeit, ezért az ún. állami egyházjog az alkotmányjog tudományán belül került elhelyezésre. A mostani munkánk azonban elsősorban nem ezt az alapelvet szándékozik szem előtt tartani. Azoknak a területeknek az elemzését és bemutatását igyekeztünk elvégezni, amikor a magyar jogrendszer és a Katolikus Egyház – valamint általában az egyházak – saját joga ugyanazon jogalanyok tevékenységét és jogcselekményeit (természetes és jogi személyek) szabályozza, nagyon gyakran egymástól lényegesen eltérő módon. Az elemzés nem vállalkozik minden egyes érintkezési terület részletes bemutatására, hiszen pl. a gazdasági és a közszolgálati kérdések alapos leírása önálló kötetet tett volna szükségessé. Mégis, reméljük, hogy a megvizsgált területek alapján sikerült kellően átfogó képet kialakítani a hatályos magyar állami jogszabályok és a Katolikus Egyház saját kiforrott önálló kánoni jogrendszerének egymáshoz való viszonyáról, az utaló szabályok szükségességéről, a kánoni jog jogi jellegéről, nem utolsósorban pedig, a lelkiismereti és vallásszabadság alaptörvényben rögzített érvényesülése biztosítékainak szükségességéről.

A jelen kötet azoknak a kutatásoknak az eredményeit foglalja össze, amelyeket a szerzők 2002-től végeztek az állami jog és a kánoni jog érintkezésének területein, és melynek részeredményei a *Kánonjog* című nemzetközi

szerkesztőbizottság által ellenőrzött és referált folyóiratban láttak napvilágot. Az eredmények jelentős átdolgozásra kerültek a megváltozott állami jogszabályi keretek figyelembevételével a TÁMOP 4. 2. 2. program keretében Toulouse-ban és a Premontrei Rendi Szent Mihály Apátságban (USA, Silverado, CA).

TARTALOM

ELŐSZÓ	5
TARTALOM	9
RÖVIDÍTÉSEK	13
I. A IUS COMMUNE MINT AZ EURÓPA-JOG ALAPJA	17
1. Ius commune	19
2. Ius commune Europae	26
3. Összegzés	29
II. AZ EGYHÁZ ÉS ÁLLAM KAPCSOLATAINAK ÁTALAKULÁSA KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN AZ 1990 UTÁNI JOGALKOTÁS TÜKRÉBEN	31
1. Jogszabályi környezet	33
1. 1. Állami jogforrások	33
1. 2. A konkordátum vagy részleges megállapodás mint jogszabályi keret	34
2. Az egyház és állam elválasztásának alapelvei	36
3. A szentszékkal kötött közép- és kelet-európai konkordátumok és kétoldalú megállapodások mint nemzetközi jogi garanciák más felekezetek számára a paritás elve alapján	40
4. Közös célok – erkölcsi és kulturális értékek	42
5. Összegzés	45
III. SZEMPONTOK AZ ÁLLAMILAG ELISMERT EGYHÁZI HÁZASSÁG KÉRDÉSÉHEZ	47
1. Bevezető megjegyzések	47
2. A kötelező állami házasságkötés bevezetése Magyarországon	50
3. A polgári házasságkötés intézménye a környező országokban	54

4. Az 1952. évi IV. tv. eredeti sajátosságai	55
5. Az egyházi és állami házasságkötés viszonya	56
6. A katolikus házasságkötésre vonatkozó egyházi norma	58
7. Az utóbbi huszonöt év nemzetközi tendenciái az állami házasságjog területén, különös tekintettel az Európai Unió tagállamaira	62
8. Az egységes házasságkötés problémái Magyarországon	65
9. Összegzés	69

IV. A TERMÉSZETES SZEMÉLYJOG-

ÉS CSELEKVŐKÉPESSÉGE ÉS A SZERZETESI INTÉZMÉNYBEN

LETETT FOGADALOM	70
1. A jog- és cselekvőképesség kérdéséről általában	70
2. Az egyes szerzetesi fogadalmak kérdése	75
2.1. Szegénység	75
2.2. Az engedelmességi fogadalom	83
2.3. Tisztasági fogadalom	86
3. Összegzés	87

V. A TERMÉSZETES SZEMÉLYJOGKÉPESSÉGÉNEK

MEGSZŰNÉSE

1. Bevezető megjegyzések	89
2. A halál időpontja a magyar polgári jogban	91
3. A holtak nyilvánítás és a halál tényének megállapítása	93
4. A házastárs holtak nyilvánításáért folyó eljárás a hatályos kánonjogban	95
5. Összegzés	105

VI. AZ EGYHÁZI SZEMÉLYEK UTÁNI ÖRÖKLÉS

1. A törvényes és végrendeleti öröklés különbözősége általában	107
---	-----

2. A kötelesrész, mint a törvényes örökös sajátos joga	110
3. Egyházi személyek tulajdona és birtoka és az öröklési jog	112
4. Összegzés	115
VII. A KEGYES ALAPÍTVÁNYOK LÉTE ÉS JOGI SZEMÉLYSÉGE	117
1. A kegyes alapítványok fogalma az 1917-es Codex iuris canonici-ben és a II. világháború előtti magyar jogban	117
2. A kegyes alapítványokra vonatkozó hatályos egyetemes kánoni előírások	125
3. A kegyes alapítványok jogállása Magyarországon az 1990. évi IV. tv. hatályba lépése után	127
4. Összegzés	130
VIII. NON-PROFIT SZERVEZETEK-E A MAGYARORSZÁGON BEJEGYZETT EGYHÁZAK?	131
1. A „nonprofit” szervezetek hazai jogállása	133
2. Az egyházak, valamint önálló képviseléssel rendelkező egységeik jogállása	134
3. Összegzés	139
IX. A KATOLIKUS EGYHÁZI SZEMÉLYEK FOGLALKOZTATÁSÁNAK SAJÁTOS HELYZETE A MAI MAGYAR JOGBAN	141
1. A „dispositio”	141
2. Az „egyházi személyek” a magyar jogban	142
3. Az egyházi jogviszony	144
4. Összegzés	149

X. AZ EGYHÁZI SZEMÉLYEK ALKALMAZÁSÁNAK MUNKAJOGI VONATKOZÁSAI MAGYARORSZÁGON	150
1. Egyházi személyek és a Katolikus Egyház belső joga	150
2. Az „egyházi személy” kategóriája	153
3. Egyházi személyek állam által elismert munkajogviszonya	154
4. Összegzés	159
XI. A KATOLIKUS EGYHÁZI FELSŐOKTATÁS	162
1. A katolikus egyházi felsőoktatási intézmények általában	163
2. A tiszán hitéleti képzés	167
3. Nem hitéleti képzések	177
4. Összegzés	178
FORRÁSOK ÉS IRODALOM	179

RÖVIDÍTÉSEK

AAS	<i>Acta Apostolicae Sedis</i> , Romae 1909skk.
AfkKR	<i>Archiv für katholisches Kirchenrecht</i> (Innsbruck-)Mainz 1877skk.
AAS	<i>Acta Sanctae Sedis</i> , Romae 1865–1908.
Atv.	1894. évi XXXIII. törvénycikk az állami anyakönyvekről
BAC	Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid 1945skk.
Bullarum	<i>Bullarum diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum collectio</i> , ed. F. Gaude, I–XXIV+App., Augustae Taurinorum 1857–1867.
CCEO	<i>Codex canonum ecclesiarum orientalium</i> (1990).
CIC	<i>Codex iuris canonici</i> (1983).
CIC (1917)	<i>Codex iuris canonici</i> (1917).
COD	<i>Conciliorum Oecumenicorum Decreta</i> , ed. ALBERIGO, J.–DOSSETTI, J. A.–JOANNOU, P.–LEONARDI, C.–PRODI, P. Bologna 1973. ³
Comm.	<i>Communicationes</i> , Typ. Pol. Vat. 1966skk.
Csjt.	1952. évi IV. törvény a házasságról, családról és a gyámságról
C.Th.	<i>Codex Theodosianus</i>
DDC	<i>Dictionnaire de droit canonique</i> , ed. R. NAZ, I–VII, Paris 1924–1965.
DHGE	<i>Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques</i> , ed. A. BAUDRILLART et al., Paris 1912skk.
DIP	<i>Dizionario degli Istituti di Perfezione</i> , ed. G. PELLICCIA–G. ROCCA, Roma 1974–1997.

- DS** *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, ed. H. DENZINGER–A. SCHÖNMETZER, Freiburg 1976.³⁶
- DThC** *Dictionnaire de théologie catholique*, Paris 1903skk.
- FRIEDBERG** FRIEDBERG, AE. (ed.), *Corpus iuris canonici*, I–II. Lipsiae 1879–1881.
- HT** 1894. évi XXXI. törvénycikk *a házassági jogról*
- LThK³** *Lexikon für Theologie und Kirche*, Hrsg. W. KASPER, Freiburg–Basel–Rom–Wien 1993–2001.
- MANSI** *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, ed. I.D. MANSI, I–XXXI, Florentinae–Venetiis 1757–1798, új kiadása folytatással: L. PETIT – J. M. MARTIN, I–LX, Paris–Leipzig–Arnheim 1899–1927.
- OCHOA** *Leges Ecclesiae post Codicem iuris canonici editae*, ed. X. OCHOA (†)–D. ANDRÉS, Romae 1966skk.
- PG** *Patrologiae cursus completus. Series Graeca*, ed. I-P. MIGNE, I–CCLXI, Lutetiae Parisiorum 1857–1866.
- PL** *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, ed. I-P. MIGNE, I–CCXXI, Lutetiae Parisiorum 1844–1864.
- Ptk.** 1959. évi IV. törvény *a Polgári Törvénykönyvről*
- RDC** *Revue de droit canonique*, Strasbourg 1951skk.
- Sch** *Sources chrétiennes*, Paris 1941skk.

- TRE** *Theologische Realenzyklopädie*, Hrsg. von G. KRAUSE–G. MÜLLER, I–XXXVI, Berlin–New York 1977–2004.
- Typ. Pol. Vat.** Typis Polyglottis Vaticanis
- ZRG Kan. Abt.** *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Kanonistische Abteilung*, Weimar 1911skk.

I. A IUS COMMUNE MINT AZ EURÓPA-JOG ALAPJA

A II. világháború lezárulásával alapvetően megváltozott Európa politikai térképe, de hasonlóan szembetűnő átalakulás ment végbe társadalmi téren is. A hidegháborús kül- és katonapolitika kiépülésével párhuzamosan számos vezető politikus részéről az európai vallási, kulturális, történeti, politikai és gazdasági hagyományra építő, és egyben a második világhéges hatására a háborúból, mint „konfliktusmegoldó eszközből” való kiábrándulás gondolata is megjelent Európában. Ez a megfontolás vezette Konrad Adenauert (1876–1967) a Német Szövetségi Köztársaság kereszténydemokrata kancellárját is, aki átélte a Weimari Köztársaság (1919–1933)² és a náci Németország időszakát.³ Nézőpontja szerint a keresztény meggyőződést követőknek össze kell tartaniuk, és amint Nagy Konstantin után a Római Birodalom, majd Európa egységét ez a közös kulturális alap teremtette meg,⁴ úgy arra most a modern korban újra kísérletet tehet, amely minden tekintetben ellensúlyozhatja a kommunizmus előretörését. Elképzelésében Németország helyreállítása és Európa egységes új politikai, katonai és társadalmi szerkezetének előmozdítása szerepelt, amelyben még az olyan

² MAYEUR, J.-M., *Guerres mondiales et totalitarismes (1914–1958)* [Histoire du Christianisme des origines à nos jours XII], Paris 1990. 574–586.

³ MAYEUR, *Guerres mondiales*, 586–594.

⁴ SZUROMI SZ. A., *Egyházi intézménytörténet* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/5), Budapest 2003. 4–5.

történelmi ellentétek is képesek feloldódni, mint a német és francia antagonizmus.⁵ Robert Schumannban (1886–1963), Franciaország külügyminiszterében Adenauer nézeteinek aktív támogatójára talált, de Angliában és Olaszországban is kedvező visszhangot kaptak elképzelései. Az Európai Unió életrehívása tehát eredendően összefonódott egy konkrét vallásos meggyőződés kultúrárt, de az emberi együttélés normáit is meghatározó alapvető háttérével.⁶ Mindezt jóval megelőzve, XV. Benedek pápa (1914–1922) 1920. május 23-án, *Pacem Dei Munus* kezdetű enciklikájában, egy olyan egységes európai társadalomról beszélt, amely rendezett formában megőrzi és megvalósítja azt a célt, amit a Teremtő az emberi személy elé kitűzött, és amit a Katolikus Egyház mind a mai napig a lelkek üdvösségében jelöl meg. XV. Benedek annak a „léleknek” nevezte az Egyházat, amely átjárja az Európa területén történelmileg létrejött emberi társa-

⁵ Vö. *Traité sur l'Union européenne fait à Maastricht le 7 février 1992* [Version consolidée dans laquelle ont été intégrées les modifications apportées par le traité d'Amsterdam, signé le 2 octobre 1997], Art. 6. – 1. L'Union est fondée sur les principes de la liberté, de la démocratie, du respect des droits de l'homme et des libertés fondamentales, ainsi que de l'état de droit, principes qui sont communs aux états membres. – 2. L'Union respecte les droits fondamentaux, tels qu'ils sont garantis par la Convention européenne de sauvegarde des droits de l'homme et des libertés fondamentales, signée à Rome le 4 novembre 1950, et tels qu'ils résultent des traditions constitutionnelles communes aux états membres, en tant que principes généraux du droit communautaire. – 3. L'Union respecte l'identité nationale de ses états membres. – 4. L'Union se dote des moyens nécessaires pour atteindre ses objectifs et pour mener à bien ses politiques.

⁶ Vö. DI RULLI, G., *Alcune tappe dell'unita' Europea*, in MIZZI, F. P., *L'Unione Europea nei documenti pontifici da Benedetto XV a Giovanni Paolo II*, Malta 1979. xi–xxxiv.

dalmat.⁷ Amikor tehát az *Európai Unió* egységes jogalkotásáról, az *Európai Polgári Törvénykönyvről*, vagy akár az *Unió Alkotmányának* megszövegezéséről beszélünk, egyáltalán nem feledkezhetünk el arról a mintáról, amely a történelmi tapasztalatok alapján már adott az egyes európai államok számára. Ez pedig az az egységes jogi keret, amelyet a középkori egyetemi oktatás megteremtett és a különböző országok jogalkalmazása gyakorolt, azaz a *ius commune*. Ez az a jogi horizont, melynek a jogi gondolkodásban megmaradt öröksége képes lehetővé tenni és értelmet adni az európai jogharmonizációs folyamatnak, hiszen gyökereiben egységes alapra épül.⁸

1. *Ius commune*

A középkori *ius commune* magában foglalta a római jogot, a kánonjogot és a longobárd hűbérjogot – vagy más néven feudális jogot. A kánonjog fejlődésére, mint az köztu-

⁷ (...) Foederatis autem christiana lege nationibus, quidquid iustitiae et caritatis causa susceperint, non studium operamque suam desiderari sinet Ecclesia, quae cum absolutissimum sit societatis universalis exemplar, tum ex sua ipsius temperatione suisque institutis mirifica virtute pollet ad homines copulandos non modo in aeternam eorum salutem, sed etiam in huius vitae commoditatem, sic eos nempe deducens per bona temporalia út non amittant aeterna. Itaque, historia teste, cognovimus, veteres Europae gentes immanitate barbaras, ex quo in eadem Ecclesiae spiritus penetraverit, extenuato sensim ipsarum inter ipsas multiplici maximoque discrimine sublatisque discordiis, coivisse tandem in unam eiusdem generis societatem, natamque esse Europam christianam, quae, ductu auspicioque Ecclesiae, nationum varietatem retinens, tamen ad unitatem quamdam prosperitatis fautricem gloriaeque niteretur. AAS 12 (1920) 216–217.

⁸ MÁDL, F., *Ius Commune Europae*, in *Jogtudományi Közlöny* (1990) 117–132.

dott, erőteljes hatást gyakorolt a római jog.⁹ Nem véletlenül születik a megfogalmazás 'Ecclesia vivit lege romana.'¹⁰ A római jog továbbélésében a népvándorlás után Nyugaton leginkább a *Leges Romanae Barbarorum* és a kánonjog játszott szerepet.¹¹ A jusztiniánuszi kodifikáció eredményeként létrejött törvénytűvek: *Codex Iustinianus*, *Digesta*, *Institutiones*, *Codex Iustinianus repetitiae praelectionis*, továbbá az ezeket kiegészítő *Novellae* használata a 6. század végére Nyugaton korlátozott volt, olyannyira, hogy a *Digesta* teljesen el is tűnt a használatból mintegy ötszáz évre. Az *Institutiones*, a *Codex* és a *Novellae* egyes részei azonban az egyházi használatban továbbra is megmaradtak, példa erre a *Lex Romana canonice compta* a 9. századból.¹²

A népvándorlás zavaros időszaka után a 11. században egyre inkább ismertté válnak ismét a római jogot feldolgozó gyűjtemények, amire példa az *Epitome Iuliani* is,¹³ de ennek az időszaknak a végére datálható a *Digesta* újbóli felfedezése, illetve annak Irnerius általi kommentálása a bolognai egyetemen (1080 körül). Ennek eredményeként beszélünk a Bolognában, a 12–13. századra létrejövő *glossátor-iskoláról*.¹⁴ Valójában ettől kezdve beszélhetünk

⁹ Vö. FEINE, H. E., *Vom Fortleben des römischen Rechts in der Kirche*, in ZRG Kan. Abt. 42 (1956) 1–24.

¹⁰ Vö. pl. FÖLDI, A., *A közös európai jog történeti gyökerei I.*, in *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae* 35 (1995/96) 101–117, különösen 113.

¹¹ GAUDEMET, J., *Les sources du droit de l'Église en Occident du IIe au VIIe siècle*, Paris 1985. 70–72.

¹² Kiadása: MOR, C. G., *Lex Romana canonice compta*, Pavia 1927; vö. STICKLER, A., *Historia iuris canonici latini*, I: *Historia Fontium*, Roma 1950. 433.

¹³ STICKLER, A., *Historia iuris canonici latini*, 432.

¹⁴ KUTTNER, S., *The revival of jurisprudence*, in BENSON, R. L.–CONSTABLE, G.–LANHAM, C. D. (ed.), *Renaissance and renewal in the twelfth*

az úgynevezett *ius commune* időszakáról.¹⁵ A „*ius commune*” közelebbi meghatározása azonban már nehézségekbe ütközik. 2000. június 9-én Chicagó-ban (Indiana, USA) az Amerikai Történelmi Társaság (*The American Historical Association*) 114. ülésén J. A. Brundage, K. Pennington, M. Stolleis és M. Bellomo professzorok forrásértékű kerekasztal-beszélgetést folytattak erről a kérdésről. James Brundage szerint egyesek pusztán a római magánjogi szisztéma leírására használják, szembeállítva a helyi (városi, tartományi) szintű jogalkotással. Legtágabban pedig talán a Gaiusnál megtalálható (Dig. 1. 1. 9)¹⁶ minden emberre kiterjedő jogi normák összességét érthetjük alatta.¹⁷ De a kánonjogtörténet talán legkiemelkedőbb alakjának, Gratianusnak a *Decretum*-ában még a termé-

century (Medieval Academy reprints for teaching 26), Toronto 1991. 299–323, különösen 303–304. BELLOMO, M., *Società e istituzioni dal medioevo agli inizi dell'età moderna* (I libri di Erice 2), Roma 1994.⁷ 329–347.

¹⁵ BELLOMO, M., *I giuristi, la giustizia e il sistema del diritto comune*, in BELLOMO, M., *Scienza del diritto e societ medievale* (Medioevo edito e inedito II), Roma 1997. 111–122. BELLOMO, M., *Ius Commune*, in BELLOMO, M., *Scienza del diritto*, 93–107.

¹⁶ *Gaius libro primo institutionum* Omnes populi, qui legibus et moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium civitatis est vocaturque ius civile, quasi ius proprium ipsius civitatis: quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes peraeque custoditur vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur. KRUEGER, P.–MOMMSEN, T. (ed.), *Institutiones, Digesta* (Corpus iuris civilis I), Berolini 1905 (repr. Berlin 1954, Hildesheim 2008) 1.

¹⁷ BRUNDAGE, J. A., *Universities and the 'ius commune' in Medieval Europe*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 11 (2000) 237–253, különösen 237.

szetjog összefüggésében is szerepel.¹⁸ Mindenesetre tény, hogy a 12–13. században megerősödő és virágzó egyetemi oktatás megeremti, elsősorban a római- és kánonjogi (*utrumque ius*)¹⁹ képzéssel azt az egységes szemléletet,²⁰ amelynek hatása a városi és nemzeti jogok jellemzőinek kialakulásában érhető tetten. Ezzel együtt létrejön a latin kereszténység vallási egysége mellé a közös jogi, jogalkotási és eljárás jogi alap is. Már Nagy Szent Gergely pápa (590–604), aki mint korábban a római szenátus elnöki tisztjét is betöltötte, az általa jól ismert római jogi technikát alkalmazta az Egyház autonómiájának megvédésére.

¹⁸ D. I c. 7: *Ius naturale est commune omnium nationum, eo quod ubique instinctu naturae, non constitutione aliqua habeatur, ut uiri et feminae coniunctio, liberorum successio et educatio, communis omnium possessio et omnium una libertas, acquisitio eorum, quae celo, terra marique capiuntur; item depositae rei uel commendatae pecuniae restitutio, uiolentiae per uim repulsio. §. 1. Nam hoc, aut si quid huic simile est, numquam iniustum, sed naturale equumque habetur.* FRIEDBERG I. 2. Vö. C. 33 q. 5 c. 15: *Cum caput mulieris uir sit, caput autem uiri Christus, quecumque uxor non subicitur uiro, hoc est capiti suo, eiusdem criminis rea est, cuius et uir, si non subiciatur capiti suo. Verbum autem Domini blasphematur, uel cum contempnitur Dei prima sententia, et pro nichilo ducitur, uel cum Christi infamatur euangelium, dum contra legem fidemque naturae ea, que Christiana est, et ex lege Dei subiecta, uiro inperare desiderat, cum gentiles etiam feminae uiris suis seruiant communi lege naturale.* FRIEDBERG I. 1255.

¹⁹ KURTSCHIED, B., *De utriusque iuris studio saec. XIII*, in *Acta Congressus Iuridici internationalis VII saeculo a Decretalibus Gregorii IX et XIV a Codice Iustiniano promulgatis* (Romae 12–17 novembris 1934), II. Roma 1935. 309–324.

²⁰ SZUROMI SZ. A., *A középkori egyetemek létrejöttének és az egyetemi oktatás megszületésének sajátosságai*, in KÖRMENDY K., *Studentes extra regnum. Egyetemjárás és könyvhasználat az Esztergomi Székeskáptalanban 1183–1543* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/9), Budapest 2007. 41–53.

Ezeket a források fontos szerepet kapnak öt évszázaddal később a gregoriánus reform elméleti megalapozásában, az Egyház függetlenségének biztosításában.²¹ Tegyük hozzá, hogy az érett középkor jogelméletének egészen a 17–18. századig érvényesülő lényeges sajátosságai közé tartozott a teológiai és erkölcsi elveknek a felhasználása a jogtudományi alapelvek alátámasztására, sőt valójában nagyon vékony határvonalat lehetett húzni a teológiai, az erkölcsi és a jogi munkák tematikája közé. Az is látható, hogy a kereskedelem fellendülésével, különösen az itáliai városállamok területén, újra központi fontosságúak lesznek a római jog fejlett áruforgalmának elvei. Így beszélhetünk a *ius mercatoria* egyre nagyobb jelentőségéről is. Kenneth Pennington a *Magna Charta* rendelkezéseit vizsgálva külön kitért arra a jelenségre, hogy az angol jog e kitüntetett forrásának eljárásjogában felfedezhető a jusztiinianuszi törvényművek hatása, de egyúttal a kánonjogé is.²² Michael Stolleis véleménye szerint hasonló befolyás figyelhető meg a 12–13. századi francia királyi jogalkotás területén is.²³ Sőt az érett középkorban IX. Gergely (1227–

²¹ SZUROMI SZ. A., *Megjegyzések a Collectio Canonum Anselmi Lucensis III. könyvének néhány római jogi részletet tartalmazó 90. kánonja kapcsán*, in *Kánonjog* 4 (2002) 79–83; vö. LANDAU, P., *Das Register Gregors I. im Decretum Gratiani*, in SCHIEFFER, R. (ed.), *Mittelalterliche Texte. Überlieferung – Befunde – Deutungen* (Monumenta Germaniae Historica. Schriften 42), Hannover 1996. 125–140.

²² PENNINGTON, K., *The 'ius commune', Suretyship and Magna Carta*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 11 (2000) 255–274.

²³ STOLLEIS, M., *The Influence of the 'ius Commune' in Germany in Early Modern Period on the Rise of the Modern State*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 11 (2000) 275–185, különösen 279; vö. BEZEMER, K., *'Nes res exeat de genere' or How a French Custom Was Introduced into the 'ius commune'*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 11 (2000) 67–115, különösen 70–76.

1241)²⁴, IV. Ince (1243–1254)²⁵ és VIII. Bonifác pápa (1294–1303) a római jog érveit használja fel a pápai „plenitudo potestas”, azaz teljhatalom, alátámasztására, melyre kiemelkedő példa a két kard elméletet kifejtő, 1302. november 18-án kiadott, híres *Unam sanctam* kezdetű bulla.²⁶

²⁴ Vö. pl. X. 1. 6. 57: (...) Denique statutum generalis concilii, quod electionem decernit invalidam, quum contra eiusdem concilii formam in electione peccatur, non debet ad contemptum et ad alia, quae non sunt de forma, referri. Unde quod ibi dicitur, quod aliter electio celebrata non valeat, ea respicit tantum, quae attentantur contra formam concilii memorati, non autem alia, quae ponuntur ibidem, sicut est istud, quod praesentibus omnibus, qui debent, volunt et possunt commode interesse, haberi debeat in electione processus, ne cetera, quae super hoc alibi statuta noscuntur, uno verbo videbantur everti. Neque enim credendum est, Romanum Pontificem, qui iura tuetur, quod alias excogitatum est multis vigiliis et inventum, uno verbo subvertere voluisse. Nos ergo, quae hinc inde fuere proposita, plenius intellectis, quum ex Lateranensi concilio in ordinationibus ecclesiarum maior et sanior pars capituli exigatur, et statutum generalis concilii contineat inter cetera, ut is eligatur, in quem omnes, vel maior et sanior pars consentit, electionem dicti R. non personae, sed potius electionis vitio, quum maior et sanior pars non consenserit in eundem, de fratrum nostrorum consilio duximus sententialiter irritandam. FRIEDBERG II. 95–96.

²⁵ Vö. pl. VI I. 15. 1: Officii nostri debitum remediis invigilat subditorum, quia, dum eorum excutimus onera, dum scandala removemus, nos in eorum quiete quiescimus et fovemur in pace. Proinde praesenti decreto statuimus, ut ecclesiae Romanae legati, quantumcunque plenam legationem obtineant, sive a nobis missi fuerint sive suarum praetextu ecclesiarum legationis sibi vendicent dignitatem, ex ipsius legationis munere conferendi beneficia nullam habeant potestatem, nisi hoc alicui specialiter duxerimus indulgendum. Quod in fratribus nostris legatione fungentibus nolumus observari, quia sicut honoris praerogativa laetantur, sic eos auctoritate fungi volumus ampliori. FRIEDBERG II. 983–984.

²⁶ Vö. (...) Nam quum dicat Apostolus: „Non est potestas nisi a Deo; quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt,” non autem ordinata

A *ius commune* kiegészítő jogként való működését talán legjobban az egyes városi bíróságok működése példázza. A bíróságokon tevékenykedő bíró nagyon sokszor rászorult a jogalkalmazás során a városi jogkönyvben szereplő elvek kiegészítésére. Ha tehát a saját jogban (*iura propria* – városi jogkönyv) nem szerepel szokás, vagy megoldási lehetőség a konkrét jogesetre, vagy az adott esetben a jogelv alkalmazása nehézségbe ütközött, akkor a *ius commune*-ben szereplő norma került alkalmazásra. A jogeset megoldásának törvényi alapját ekkor tehát a *ius commune* kiegészítő joga jelentette, amely az alkalmazással meghonosodott a városi szokásban. Kiemelkedő példákat találunk erre a szicíliai városállamok esetében.²⁷

essent, nisi gladius esset sub gladio, et tanquam inferior reduceretur per alium in suprema. Nam secundum B. Dionysium lex divinitatis est infima per media in suprema reduci. Non ergo secundum ordinem universi omnia aequae ac immediate, sed infima per media et inferiora per superiora ad ordinem reducuntur. Spiritualem autem et dignitate et nobilitate terrenam quamlibet praecellere potestatem, oportet tanto clarius nos fateri, quanto spiritualia temporalia antecellunt. Quod etiam ex decimarum datione, et benedictione, et sanctificatione, ex ipsius potestatis acceptione, ex ipsarum rerum gubernatione claris oculis intuemur. Nam, veritate testante, spiritualis potestas terrenam potestatem instituere habet, et iudicare, si bona non fuerit. (...). FRIEDBERG II. 1245–1246.

²⁷ BELLOMO, M., *Giuristi di Sicilia tra corona e feudi. Sulle tracce di attività forense, amministrative e didattiche nei secoli XIV–XVI*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 12 (2001) 9–100, különösen 9–13; vö. pl. Lawrence, Kenneth Spencer Research Library, Univ. Of Kansas, Ms. E 259, fol. 5ra–b: (a) *volentes*: Licet de hoc exordiatum tum quia loquitur de pheudo simplici, quia comitatus habetur tamquam datus iure franchorum etiam secundum usum pheudorum et ideo proveniet ad descendentes ex pacto vel providentia, quo casu cessat capitulum, adde quod in hoc regno omnia pheuda etiam simpliciter videntur data cum hac conditione ut vivatur iure franchorum, ut patet infra per allegationes domini Goffredi Rechari, de alienatione (...); közli: BELLOMO, M., *Giuristi di Sicilia*, 34–35.

A *ius commune* sajátosságairól, különös tekintettel a római jog továbbélésére a fentiek tükrében meg kell állapítanunk, hogy azt nem lehet tisztán a császárkori római joggal azonosítani. Látható, hogy a római jog középkori érvényesülésében alapvető jelentősége van a különféle népekhez kötődő egyedi jogalkotásnak és az újfajta egyetemi képzési rendszernek. A római jogi hagyomány nem szüntette meg teljesen az egyes területek jogi gondolkodásának sajátosságait, pusztán lehetőséget teremtett egy egységes jogi szemlélet kialakítására, az alapelvek közös értelmezési horizonton való alkalmazására. Példaként említhető a germán jog jellegzetességeinek fennmaradása (vö. Manlio Bellomo álláspontja).

2. Ius Commune Europae

A 19. században intézményesen is beszélhetünk a római jog modern recepciójáról, amely megfigyelhető az új és legújabb kori kodifikációk folyamatában, mint amilyen a német történeti jogi iskola tevékenysége (vö. Carl-Friedrich von Savigny; Georg Friedrich Puchta; Bernhard Windscheid). A II. világháború után, különösen a nemzetközi kereskedelem egységesítése és az adenaueri-schumani gondolat hatására az új *ius commune Europae* kidolgozásának irányába hatottak. Az Európai Gazdasági Közösségek létrejötte mellett más, globális jogegységesítő megállapodások is mutatják (vö. pl. 1980. évi bécsi nemzetközi vételi egyezmény) az európai integráció egyre erősödő harmonizációs igényeit, sőt az Európa Parlament 1989-ben indítványt tett az Európai Polgári Törvénykönyv kidolgozására. Kérdés azonban, hogy egy ilyen jellegű kodifikációs elképzelés mennyiben nevezhető reálisnak. Elég csak felidézni Konrad Zweigert (1911–1996)

és Hein Kötz (1935–) álláspontját, mely szerint az esetleges Európai Ptk-nak nem a BGB (1901), hanem a ZGB (1907) stílusát kell követnie, amely a generálklauzulák széleskörű alkalmazásával nagy szabadságot enged a jogalkalmazónak (vö. Lábady Tamás álláspontja). Ez viszont éppen ellentétes a római jogi hagyományban szereplő eszközökkel.

Anélkül, hogy az Európai Unió föderális szövetség jellegét szorgalmazók véleményét taglalnánk, ki kell térnünk a szubszidiaritás elve és a *ius commune* közötti viszonyra a hatályos európai jogi rendszerben. A nemzetközi jog meghatározó magyar szaktekintélye, Mádl Ferenc (1931–2011), egy 1998-ban publikált tanulmányában kifejezetten feltette azt a kérdést, hogy vajon a Római Szerződés, illetve a Maastrichti Szerződés kellő felhatalmazásokat ad-e az Európai Parlamentnek az egységes polgári törvénykönyv megalkotására.²⁸ Az említett szerződések a kiegészítés (szubszidiaritás) elvére utalva a polgárok érdekeinek szolgálatára jobbnak tartják az egységes kódex alkalmazását, mint a nagyon sok kérdésben alapvetően eltérő álláspontot követő nemzeti polgári törvénykönyvek használatát.

Érdeemes egy pillantást vetnünk a katolikus egyház jog rendszerére, ha nem is mint egy analógia alapjára, de mint egy már működő, és sok ponton hasonló célokra válaszul felépített modellre. Ebben „közös jogként” az egyetemes jog szabályai irányítanak, és adnak teret a helyi szabályozásra ott, ahol azt a körülmények jobb ismerete, a helyi sajátosságok, illetve maga a szubszidiaritás elve is in-

²⁸ MÁDL F., *Egy Európai Polgári Törvénykönyv felé*, in BÁNRÉVY G.–JOB-BÁGYI G.–VARGA CS. (szerk.), *Iustum, Aequum, Salutare. Emlékkönyv Zlinsky János tiszteletére* (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának könyvei 1), Budapest 1998. 215–222.

dokolja. Sőt, a recepció eszközével az egyes állami jogszabályok is a rendszer részeivé lehetnek,²⁹ különösen éppen a tulajdonjog és a szerződések, valamint a felelősség kérdésében.

Ezzel párhuzamosan azonban visszautalhatunk az előbb említett, Konrad Zweigert és Hein Kötz által képviselt álláspontra, amely alapján talán elégségesnek tűnik pusztán generálklauzula rendszer kidolgozása a tényleges „Codex” helyett. Mindenesetre jelenleg úgy tűnik, hogy három terület mindenképpen részt kíván magának az egységes törvénykönyvben: a szerződések, a szerződésen kívüli felelősség, és a tulajdonjognak a szabályozása.³⁰ Az Unió (főleg gazdasági) céljainak teljesítése ugyanis megköveteli ennek a három területnek a biztos, ellentmondásoktól mentes és lehetőleg alapjaiban egységes szabályozását. Az is nyilvánvaló, hogy a kereskedelemre vonatkozó nemzetközi előírások egységesedése az uniós jogalkotásra is lényegileg hat.

További kérdés az, hogy az esetleges törvénykönyv hatálya csak a tagállamok közötti viszonyokra, vagy közvetlenül a tagállamok belső jogával szabályozott, tisztán „belföldi” jogviszonyokra is kiterjedjen. Az utóbbi megoldás mellett szóló érv, hogy a jogbiztonság és a megkülönböztetés tilalma, valamint az áttekinthetőség különösen is a magánjogi viszonyok áttekinthetősége, mint az uniós sza-

²⁹ SCHANDA B., *Világi jog az egyházjogban – egyházi jog a világi jogban?*, in *Kánonjog* 1 (1999) 79–88.

³⁰ VÖ. FERENCZY, R., *The ius commune in the European Law and the actual questions of the legal personality*, in SZUROMI, SZ. A. (ed.), *Medieval Canonical Sources and Collections up to the Decretum Gratiani* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/8), Budapest 2006. 275–285.

bályozás egyik elve, csak így érvényesülhetne. Sajátosan is igaz ez akkor, ha a tervezett kódex túlmenne a generálklauzulák pusztá lefektetésén, és részletes szabályozási rendszert dolgozna ki. A polgári jog talán legsarkalatosabb pontjainak, a tulajdoni viszonyok statikus és dinamikus kérdéseinek és a felelősség szabályainak pedig túl kell lépnie az alapelveken egy egységes európai szintű szabályozásban.

3. Összegzés

Az eddigiek ismeretében érdemes egy pillantást vetni Mario Rosentau 2002-ben publikált tanulmányára az Európai Unió alkotmánytervezetéről.³¹ Véleménye szerint éppen a római jogi hagyomány világít rá, hogy egy egységes jogrendszerrel rendelkező államban, nevezetesen a Római Birodalomban, nem feltétlenül szükséges, hogy a nyelvi, kulturális, de akár a politikai környezet is homogén legyen. Tegyük hozzá, hogy a Római Birodalom sajátossága volt, hogy nem nemzeti, nyelvi, kulturális, még csak nem is vallási adottságok alapján szerveződött. Hiszen magának a „római népnek” a meghatározása is problémákat vet fel. Róma egységét a római jog teremtette meg, ahogy az érett középkor „Európa-joga” a *ius commune* volt, amely természetesen ekkor az egységes keresztény hittel együtt alkotta Európa politikai egységének alapját, annak ellenére, hogy a földrajzi terület különböző államalakulatokat foglalt magában. Ennek tükrében az „új Európa-jog” akár hasonló egységet, és az egységben megőrzött – a polgároknak a tagállamok eltérő jogi szabá-

³¹ ROSENDAU, M., *Constitution of the EU – the Need or a Dream?*, in *ERA – Forum scripta iuris europeae* 4 (2002) 215–223.

lyozásán alapuló „szuverenitását” nem érintő – különbözőséget jelenthet. Ennek az elvnek az elengedhetetlen voltát támasztotta alá az Európai Unió Alkotmányát elutasító franciaországi népszavazás 2005. május 29-én, a német alkotmánybíróság 2006. október 31-i negatív állásfoglalása, valamint azoknak az uniós államoknak a döntése, amelyek levették a napirendről a referendum szavazását (vö. Csehország, Dánia, Írország, Lengyelország, Portugália, Svédország, Egyesült Királyság).

II. AZ EGYHÁZ ÉS ÁLLAM KAPCSOLATAINAK ÁTALAKULÁSA KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN AZ 1990 UTÁNI JOGALKOTÁS TÜKRÉBEN

1920. május 23-án XV. Benedek pápa (1914–1922) *Pacem Dei Munus* kezdetű enciklikájában – amelyre fentebb már utaltunk – annak a „léleknek” nevezte az egyházat, amelynek át kell járnia az Európa területén történelmileg létrejött emberi társadalmat, hogy megőrizhesse identitását.³² Így a mostani posztmodern időszakunk keretei között sem feledkezhetünk el azoknak az erkölcsi és kulturális értékeknek az átadásáról és alkalmazásáról, amelyeknek Európa és azon keresztül az egész modern társadalom a létét és a lényegét köszönheti. Ez az értelmezési horizont megadja számunkra azokat az alapelveket, amelyek segítik a megértését és a magyarázatát az egyház és állam kapcsolataiban történt változásoknak és alakulásoknak a közép- és kelet-európai országok tekintetében, az utóbbi két évtizeden belül.³³

A két világháború hatására létrejött politikai változások következményeként megjelent az egyház és az állam feladatkörének pontosabb jogi szétválasztása³⁴ és a hivatalos keresztény államvezetés megszűnése, néhány kivétel-

³² AAS 12 (1920) 216–217.

³³ SZUROMI, SZ. A., *The Epoch of Crisis of the Classical Categories*, in VIZI, E. SZ.–KUCSERA, T. G. (ed.), *Europe in a World in Transformation*, Budapest 2008. 165–171, különösen 171.

³⁴ ERDŐ, P., *La rapport entre l'Église et l'État dans la théologie de l'Église Catholique*, in *Rapporti Chiesa – Stato: prospettive storiche e teologiche* (Atti del II Forum Europeo Cattolico – Ortodosso), Bologna 2011. 21–35.

től eltekintve, mint Anglia,³⁵ Írország,³⁶ Görögország.³⁷ Az egyház így főképp az oktatási és a szociális területen őrizte meg a közfeladatokban való közreműködését, továbbá az állam által elfogadott és támogatott pasztorális területeken; a katonai, egyetemi és kórház lelkészi szolgálatban; vagy a börtön-pasztorációban. Az egyes országokban, a belpolitikai helyzet függvényében, különböző intenzitással és mértékben zajlott le az állam és egyház szétválasztásának jogi megalapozása.³⁸ Kelet-Közép-Európában a II. világháború következtében kialakuló szovjet érdekszférában működő szocialista típusú államok teoretikus alapon helyezkedtek szembe minden vallási jelleggel bíró szervezettel. Ez a megállapítás még akkor is helytálló, ha bizonyos keretek között és szigorú kontroll mellett a szocialista állam eltűrte az egyházak működését.³⁹ Így a szocialista országok tekintetében nem beszélhetünk az állam és az egyház szétválasztásáról, ahogy a modern értelemben vett képviseleti demokrácia működéséről sem.⁴⁰

³⁵ GARBETT, C., *The Church and State in England*, London 1950. 122–135.

³⁶ MC DONAGH, E., *Church and State in the Constitution of Ireland*, in *The Irish theological quarterly* 28 (1961) 131–144.

³⁷ PODSKALSKY, G., *Kirche und Staat in Griechenland*, in *Trierer theologische Zeitschrift* 76 (1967) 298–322.

³⁸ VÖ. SZUROMI, SZ. A., *The changes of Modern Era relation of Church and state in Eueope*, in *Folia Canonica* 8 (2005) 65–77.

³⁹ MARGIOTTA-BROGLIO, F., *La politique concordataire du Vatican vis-à-vis des États totalitaires*, in *Relation internationales* (1981) 319–342.

⁴⁰ VÖ. LEISNER, W., *Geglaubtes Recht. Säkularisierte religiöse Grundlagen der Demokratie*, in INSENSEE, J.–REES, W.–RÜFNER, W. (Hrsg.), *Dem Staate, was des Staates – der Kirche, was der Kirche ist. Festschrift für Joseph Listl zum 70. Geburtstag* (Staatskirchenrechtliche Abhandlungen 33), Berlin 1999. 115–128, különösen 126–128.

1. Jogszabályi környezet

1.1. Állami jogforrások

A közép- és kelet európai országok az elmúlt két évtizedben következetesen törekedtek az egyház és állam elválasztása jogi garanciáinak megteremtésére és a különböző társadalmon belül betöltött tevékenységi körök megfelelő tisztázására. A jogalkotás arra irányult, hogy az állampolgárok szabadon és nyilvánosan gyakorolhassák a lelkiismeret és vallásszabadság alapelvéből következő jogaikat és kötelességeiket, és egyúttal megszűnjön a vallási alapú intolerancia és diszkrimináció a civil társadalmon belül. Az egyes elválasztási modellek alapelveinek talaján megszülettek azok a letisztult szilárd jogi keretek, amelyek megfelelő garanciát jelentenek a vallásszabadság alkotmányos elve számára.⁴¹ Fontos hangsúlyoznunk, hogy az egyes vallási közösségek tagjai természetesen az adott ország állampolgárai is egyúttal, ezért az állam nagyon gyakran utalószabályokat kell, hogy alkalmazzon a jogalkotás folyamán, amely tekintettel van az adott államban bejegyzett vallási közösségek belső normarendszerére.⁴² A legalapvetőbb állami jogforrások, amelyek a vallásszabadság kérdését érintik nyilvánvalóan maga az Alkotmány vagy Alaptörvény és mindazok a jogszabályok, amelyek a lelkiismeret és vallásszabadság körét szabályozzák⁴³, de ide kell sorolnunk az ingatlanrendezésre, okta-

⁴¹ SZUROMI SZ. A.–FERENCZY R., *A katolikus egyházi személyek foglalkoztatásának sajátos helyzete a mai magyar jogban*, in *Jogtudományi közlöny* 64 (2009) 379–381, különösen 381.

⁴² CAPARROS, E., *La présence du droit canonique dans le droit étatique*, in *Canon Law Society of America, Proceedings* 57 (1995) 129–146.

⁴³ GONZÁLEZ DE VALLE, J. M., *Constitución, acuerdos y ley de libertad religiosa*, in *Almogaren* 36 (2005) 209–235.

tásra – legyen az köz- vagy felsőoktatás –, a betegellátásra, a katonai szolgálatra vagy akár a költségvetésre vonatkozó állami jogszabályokat is.⁴⁴ Ezek a források kiegészülnek azokkal a nemzetközi megállapodásokkal, vagy kétoldalú szerződésekkel, amelyeket az állam a Szentszékkal, vagy az egyes vallási közösségekkel köt.⁴⁵

1.2. A konkordátum vagy részleges megállapodás mint jogszabályi keret

Az Apostoli Szentszék, mint nemzetközi jogalany, mindmáig megőrizte jogát arra, hogy az egyes államokkal kétoldalú megállapodásokat kössön a Katolikus Egyház működésére vonatkozólag, amelyek így a nemzetközi jog részeként kötelezik az aláíró feleket a benne foglaltak végrehajtására.⁴⁶ Ezeket a megállapodásokat, amennyiben a kapcsolatok teljes körét rögzítik és rendezik, konkordátumnak nevezzük.⁴⁷ A rendezésre kerülő kérdések általában magukba foglalják a Katolikus Egyház szabadságát és jogait; a püspökök kinevezésének körülményeit; a plébá-

⁴⁴ SCHANDA, B., *The Application of the Freedom of Religion Principles of the European Union of the European Convention on Human Rights in Hungary*, in EMILIANIDES, A. (ed.), *Religious Freedom in the European Union: The Application of the European Convention on Human Rights in the European Union*, Leuven 2011. 199–202.

⁴⁵ VÖ. NĚMEC, D., *Concordat Agreements between the Holy See and the Post-Communist Countries (1990–2010)* [Law and Religion Studies 8], Leuven–Paris–Walpole, MA 2012.

⁴⁶ GRAHAM, R., *Vatican Diplomacy. A Study of Church and State on the international plane*, Princeton, NJ. 1959. 157–183.

⁴⁷ ERDŐ, P., *Il Concordato in Europa*, in SZUROMI, SZ. A. (ed.), *Concordatory Law* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/6), Budapest 2008. 15–26.

nosokra, a tábori lelkészetre vonatkozó egyházi és állami előírásokat, tevékenységükkel és díjazásukkal kapcsolatos kérdéseket; a Katolikus Egyház immunitását; a katolikus oktatási és nevelési tevékenység szabályozását; továbbá a házasságjog területét. Ezen túlmenően létezik még az úgynevezett részleges megállapodás, illetve a „modus vivendi” műfaja.⁴⁸ Az ilyen szerződés alapvetően különbözik az egyes államok kormánya és a különböző vallási csoportok közötti megegyezésektől, mivel azok nem két nemzetközi jogalany között jönnek létre, így nem szorulnak az adott ország parlamentjének megerősítésére. A megegyezés szövege kitüntetett forrása a konkrét ország területe partikuláris állami egyházjogának, mivel pedig a nemzetközi jog része így megváltoztatásához mindkét fél egyetértése szükséges. A megállapodásban foglaltak stabilitása az egyházjog részéről is biztosított, amit jól példáz a hatályos Egyházi Törvénykönyv 3. kánonja.⁴⁹ Ahhoz tehát, hogy bármely változtatást lehessen kezdeményezni a kétoldalú nemzetközi szerződés tartalma tekintetében, szükséges, hogy olyan tényleges lényegi és alapvető változás álljon be az egyház és az állam működésének körülményei terén, amely körültekintő kétoldalú mérlegelés alapján megalapozottan szükségessé teszi a megállapodás módosítását.

Az elmúlt években az európai államokkal megkötött konkordátumok és részleges megállapodások, különösen a volt szocialista országok tekintetében, alapvetően az

⁴⁸ ERDŐ P., *Egyházjog* (Szent István kézikönyvek 7), Budapest 2005.⁴ 86.

⁴⁹ CIC Can. 3 – Codicis canones initas ab Apostolica Sede cum nationibus aliisque societatibus politicis conventiones non abrogant neque iis derogant; eadem idcirco perinde ac in praesens vigere pergunt, contrariis huius Codicis praescriptis minime obstantibus.

egyház működésének gazdasági alapjait és az egyházi intézményrendszert igyekeztek stabilizálni.⁵⁰ A legfontosabb aktuális kérdést az egyház és intézményei jogi személyiségének állam által történő elismerése, valamint az egyház és az Európai Unió közötti hivatalos kapcsolatok intézményes formái képezik.⁵¹ Látható, hogy az Európai Unió belső törekvése az egyház és állam szigorú elválasztásának modelljét részesíti előnyben, megtartva az egyes tagállamokban már kialakult egyház és állam közti viszony sajátos szerkezetét, és szem előtt tartva egyúttal a hátrányos vallási megkülönböztetés tilalmát.⁵²

2. Az egyház és állam elválasztásának alapelvei

Az egyház és az állam kapcsolatrendszerében az elválasztás és az együttműködés különböző formájú és szintű megoldásai jelentek meg. A 20. és a 21. századra négy alapvető modell alakult ki ennek a kapcsolatnak a rendezésére⁵³: 1. államvallás (Görögország, Anglia, Skócia, Dánia, Norvégia, Finnország), 2. szigorú elválasztás (USA, Franciaország), 3. kapcsolódó elválasztás (Németország⁵⁴, Ausztria), 4. együttműködő elválasztás (Olaszország, Spa-

⁵⁰ VÖ. SCHANDA, B., *Concordatory Law in Central and Eastern Europe*, in SZUROMI, SZ. A. (ed.), *Concordatory Law*, 202–218, különösen 205.

⁵¹ ERDŐ, P., *Der Einfluss des Rechts der EU auf das eigene Recht der katholischen Kirche*, in SZUROMI, SZ. A. (ed.), *Concordatory Law*, 259–276.

⁵² IBÁN, I. C., *La pertinence des cultes reconnus dans les systèmes de la relations état/religion dans l'Union Européenne*, in *Revue de Droit Canonique* 54 (2004) 67–75.

⁵³ SZUROMI, SZ. A., *The Changes of Modern Era Relation of Church and State in Europe*, in *Folia Canonica* 8 (2005) 65–77, különösen 75.

⁵⁴ HOLLERBACH, A., *Le droit ecclésiastique de l'État allemand: «un système de cultes reconnus»?*, in *Revue de Droit Canonique* 54 (2004) 169–178.

nyolország). Az elmúlt két évtized alatt a Szentszék kétoldalú megállapodásokat írt alá Albániával, Bosznia-Hercegovinával, Horvátországgal, a Cseh Köztársasággal, Észtországgal, Magyarországgal, Lettországgal, Litvániával, Lengyelországgal, Szlovákiával és Szlovéniával.⁵⁵ Ezek az új megállapodások leginkább az egyház és állam kapcsolatának „együttműködő” vagy „támogató” kategóriájába sorolhatók, amelyhez a magyarországi rendszer is közel áll.⁵⁶ A legfontosabb alapelve ennek az elválasztásnak a semlegesség a vallási közösségek és más – az alkotmánnyal vagy más állami törvénnyel nem ellentétes – meggyőződésű csoportok irányában.⁵⁷ Azonban az úgynevezett semlegesség semmiképpen sem jelenthet közömbösséget vagy hanyagságot az állam részéről. Ezt megfelelően szemlélteti a „jóakaró elválasztás” vagy „összehangolt kapcsolatrendszer” kifejezés az előbb említett államokkal kapcsolatosan.⁵⁸ A világi hatóságnak éppen ezért tisztelet-

⁵⁵ SCHANDA, B., *Neues Konkordatsrecht in Ost-Mitteleuropa*, in MÜCKL, S. (Hrsg.), *Das Recht der Staatskirchenverträge. Colloquium aus Anlaß des 75. Geburtstags von Alexander Hollerbach* (Staatskirchenrechtliche Abhandlungen 46), Berlin 2007. 175–185.

⁵⁶ ERDŐ, P., *Die gegenwärtige Lage des Staat-Kirche-Verhältnisses in Ungarn – Staatskirchenrechtliche und kanonistische Aspekte*, in *Essener Gespräche zum Thema Staat und Kirche* 29 (1995) 134–150. SCHANDA, B., *The permissible scope of legal limitations on the freedom of religion or belief in Hungary*, in *Emory International Law Review* 19 (2005) 889–911, különösen 892, 903–904. SCHANDA, B., *Néhány megjegyzés a lelkiismeret és vallás szabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi C. törvényhez*, in *Jogtudományi közlöny* 66 (2011) 515–520.

⁵⁷ SCHANDA, B., *Church and State in Hungary*, in SCHANDA, B. (ed.), *Legislation on Church-State Relations in Hungary*, Budapest 2002. 13–37, különösen 18.

⁵⁸ SCHANDA, B., *Concordatary Law in Central and Eastern Europe*, 217–218.

ben kell tartania az állam által bejegyzett egyházak belső, sajátosan is vallási cselekményeit, amelyeket az illetékes egyház vagy vallási közösség arra felhatalmazott kormányzati szintje autonóm módon rendez. Sőt, az állam – mivel a hívők saját polgárai is egyúttal – köteles megfelelő külső jogi garanciákat teremteni azért, hogy segítse a területén tevékenykedő bejegyzett vallási közösségek szabad működését; a szabad lelkipásztori tevékenység feltételeinek javulását az oktatási rendszer bármely szintjén (általános iskola és középiskola, főiskola és egyetem), beleértve a tanulók vallási képzését is, még akkor is ha az nem képezi részét az állami iskolákban az adott állam oktatási programjának; a szabad lelkipásztori tevékenységet az egészségügyi intézményekben, a hadseregben, a légierőnél és a haditengerészetnél, ahogy a börtönökben és más büntetés-végrehajtási intézményben is; a saját egyházi vagy vallási ünnepek megtartását hagyományaik és egyéni belső normáik szerint; az egyházi jogi személyek nyilvántartásba vételét és elismerését; a házasságjog területének a különböző vallási közösségek és felekezetek saját belső normáit tiszteletben tartó jogi rendezését; az elismert és bejegyzett felekezetek és vallási közösségek anyagi támogatásának tisztázását, különösen is az állami támogatás mértéke és az adórendszer tekintetében; valamint büntetőjogi garanciák megteremtését a vallásszabadság jogával élő állampolgárok ellen elkövetett bűncselekmények megfelelő szankcionálására.⁵⁹

A fentiekben leírtakat nagyon jól példázza a lengyel konkordátum, amelyet 1993. július 28-án írtak alá és 1998.

⁵⁹ Részletesen vö. SZUROMI, SZ. A., *Development of Church and State relations in Central and Eastern Europe, mirrored by the recent two decades*, in *Anuario de Derecho Eclesiástico del Estado XXVII* (2011) 601–610.

február 23-án került ratifikálásra.⁶⁰ A dokumentum a 4. §-ban kifejezetten említi a Katolikus Egyház és önálló szervezeti egységeinek jogi személyként való állami elismerését. A szövegben hangsúlyosan szerepel azon helyek sérthetlensége, amelyek kitüntetetten a vallásos cselekmények gyakorlásának és az állampolgárok által végzett nyilvános istentiszteletnek vannak szentelve, beleértve a temetőket is.⁶¹ Hasonló jogi garanciát találunk a konkordátumban az állampolgárok magán és a nyilvános istentiszteletének védelmére, megjelölve azokat az ünnepnapokat melyek a hívek vallásos érzületének kinyilvánítását és az egyház liturgiájába való bekapcsolódást szolgálják (pl. Húsvétvasárnap, Úrnapja, Szűz Mária mennybevétele, Mindenszentek napja, stb.).⁶² A szülők gyermekeik vallásos nevelésére való jogának az elismerése szintén kulcsfontosságú a megállapodásban. Ez alapvető elemét jelenti annak a lényegi átalakulásnak, amely az egyház és az állam kapcsolatában az elmúlt két évtizedben végbement. Mindez világosan mutatja, hogy az egyház és az állam működésének szétválasztása nem jelentheti a konkrét emberi személy mint individuum kettéválasztását: olyan oszthatatlan személyekről van tehát szó a társadalomban, akik saját tevékenységükön keresztül egyszerre gazdagítják azt a világi és egyházi közösséget amelyben élnek.⁶³ A lengyel konkordátum jól jelzi, hogy a szöveget előkészítő mindkét fél megértette ezt az összetettséget, amikor külön rendelkezésekben rögzítették a lelkipásztori közreműködést az egészségügyi és rehabilitációs intéz-

⁶⁰ AAS 90 (1998) 310–329.

⁶¹ Art. 8 (3)–(4): AAS 90 (1998) 315–316.

⁶² Vö. Art. 9 (1): AAS 90 (1998) 316–317.

⁶³ Vö. BENEDIKT XVI., *Gott und die Vernunft. Aufruf zum Dialog der Kulturen*, Augsburg 2007. 74–76, 82–84.

ményekben ugyanúgy, mint a leszakadt társadalmi rétegek szociális integrálásában való egyházi segítséget⁶⁴, vagy a gyermekek és fiatalok vasárnapi és egyéb ünnepi szentmisén való részvételének állami eszközökkel való biztosítását, az olyan települések tekintetében, ahol a szentmisére való eljutás aránytalan terhet jelent a családoknak.⁶⁵

3. A szentszékkal kötött közép és kelet-európai konkordátumok és kétoldalú megállapodások mint nemzetközi jogi garanciák más felekezetek számára a paritás elve alapján

Ahogy arra már utaltunk, a konkordátumok garantálják a Katolikus Egyház lelki küldetésének a társadalmon belül történő szabad teljesítését, és ugyanakkor a nemzetközi jog szintjén védik annak autonómiáját az állammal szemben.⁶⁶ Ez az egyedülálló garancia a paritás elve alapján jótékonyan kihat más bejegyzett felekezetek szabad működésére.⁶⁷ A közép- és kelet-európai országok – elfogadva az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában foglaltakat,

⁶⁴ Art. 17 (1)–(2): AAS 90 (1998) 324.

⁶⁵ Art. 13 – Ai bambini ed ai giovani cattolici che prendono parte alle colonie, ai campi della gioventù o ad altre forme di villeggiatura collettiva, viene garantito l'esercizio delle pratiche religiose e, in particolare, la partizipazione alla santa Messa nelle domeniche e nei giorni festivi. AAS 90 (1998) 320.

⁶⁶ MARTÍN DE AGAR, J. T., *La teoría concordataria desde el punto de vista del Derecho canónico actual*, in VÁZQUEZ GARCÍA-PEÑUELA, J. M. (ed.), *Los Concordatos: pasado y futuro* (Actas del Simposio Internacional de Derecho Concordatario; Almería, 12–14 de noviembre de 2003), Granada 2004, 129–146.

⁶⁷ VÖ. VIEJO-XIMÉNEZ, J. M., *Concordats from Pius XII to Paul VI (1939–1978)*, in SZUROMI, SZ. A. (ed.), *Concordatory Law*, 88–201, különösen 89.

és hasonló elvek alapján, melyek kikristályosodtak a konkordátumok vagy részleges megállapodások előkészítő tárgyalásai folyamán – a területükön működő és államilag elismert, jelentős számú hívővel rendelkező egyházakkal vagy vallási közösségekkel kétoldalú megállapodásokat készítettek elő és írtak alá (pl. evangélikusok, reformátusok, zsidó hitközségek, az ortodox egyházak, baptisták, stb.). Természetesen ezek a szerződések, amelyek önálló jogszabályban vagy kormányhatározatban kerültek kihirdetésre, nem rendelkeznek a konkordátumok alapvető jellegzetességével, azaz a nemzetközi karakterrel. Ennek ellenére, a paritás elve alapján a hatályban lévő konkordátumok tartalma lényegi hivatkozási alapot és közvetett garanciát biztosít a más vallási közösségekkel megkötött megállapodások számára.⁶⁸ Ha egy pillantást vetünk a magyarországi állam és egyház kapcsolatában kialakított modellre, kristálytisztn látható, hogy a vallási szféra törvényi rendezése miként kötődik egyfelől történelmi hagyományokhoz, másfelől a 20. és a 21. században formálódó demokratikus politikai környezet sajátosságaihoz.⁶⁹ A fentebb említett ún. „történelmi egyházakkal” kötött megállapodások (vö. az 1990. évi IV. tv. szóhasználata) nem pusztán az állampolgárok valódi szabadságának a megvalósítását célozták⁷⁰, hanem egyúttal az állam – amely az állampolgárok összességéből tevődik össze – kitüntetett célját, azaz a közjót, mely magában foglalja a társadalom

⁶⁸ Vö. MEYSZTOWICZ, V., *La religion dans les constitutions des états modernes* (Pontificium Institutum Utriusque Iuris), Roma 1938. 30–32.

⁶⁹ SCHANDA, B., *Ungarisches Staatskirchenrecht 15 Jahre nach der Wende*, in *Zeitschrift für evangelisches Kirchenrecht* 52/3 (September 2007) 560–570, különösen 560–562. ERDŐ, P., *Die ungarische Kirche in Europa – Kirche im Wandel*, in ERDŐ, P. (ed.), *Mission et culture*, Budapest 2007. 77–91, különösen 77–83.

⁷⁰ *The Constitution of the Republic of Hungary*, Art. 60 (2).

és tagjainak erkölcsi és kulturális értékeit is. A „történelmi egyház” terminus a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. tv-ben már nem szerepel.

4. Közös célok – erkölcsi és kulturális értékek

A vallási közösségek – különösen a történelmi egyházak és felekezetek – jelentősen közreműködnek az adott társadalom általános kultúrájának a megteremtésében, az emberiség gyakorlásában és a társadalom erkölcsi megerősítésében. Az 1990. évi IV. tv. a lelkiismereti és vallásszabadságról előszavában kihangsúlyozta: „A magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek a társadalom kiemelkedő fontosságú, értékhordozó és közösségteremtő tényezői. A hitélet körébe tartozó munkálkodásuk mellett kulturális, nevelési-oktatási, szociális-egészségügyi tevékenységükkel és a nemzeti tudat ápolásával is jelentős szerepet töltenek be az ország életében.”⁷¹

Ugyanez a gondolat visszatér a lelkiismeret és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény bevezető mondataiban.⁷² Ez a kihangsúlyozott egye-

⁷¹ 1990. évi IV. tv. *a lelkiismeret és vallásszabadságról, valamint az egyházakról*, Preambulum.

⁷² 2011. évi CCVI. tv. *a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról*, Preambulum: „A Magyarországon működő vallási közösségek a társadalom kiemelkedő fontosságú értékhordozó és közösségteremtő tényezői, amelyek hitéleti tevékenységük mellett, nevelési, oktatási, felsőoktatási, egészségügyi, karitatív, szociális, család-, gyermek- és ifjúságvédelmi, valamint kulturális, környezetvédelmi, sport- és más tevékenység-

dülálló érték, amely az emberi természet természetes tulajdonságából fakad – az Istenhez, más személyekhez, és a társadalomhoz fűződő egyedi viszony – sajátos felelősséggel ruházta fel az államot, de az egyes felekezeteket is, amikor közösen tevékenykednek az emberi társadalom erkölcsi és kulturális értékeinek megőrzése érdekében, amely tevékenység természetesen egyszerűen rendelkezik világi és vallási vonatkozással is. Schweitzer József nyugalmazott országos főrabbi 2006-ban úgy fogalmazott, hogy még a gazdasági vagy az alapvetően politikai szerveződés is szükségessé teszi az erkölcsi értékek külső megjelenítését, ha ténylegesen komolyan akarunk beszélni az emberi jogok tiszteletéről és a vallásszabadságról.⁷³ Hasonlóan világos meggyőződés következik Joseph Ratzinger 1987-ben publikált magyarázatából⁷⁴ és azokból a megállapításokból, amelyeket a református egyház képviselői tettek, elemezve a jelenlegi társadalom működését, melyen belül a család sajátos értékének – mind társadalmi, mind vallási vonatkozásban – kitüntetett helyet kell elfoglalnia.⁷⁵ Így a vallásos közeg és az egyes egyházak híveinek tevékenysége alapvető hatással van a konkrét tár-

gükkal, valamint a nemzeti tudat ápolásával is jelentős szeret töltenek be az ország és a nemzet életében (...).” Vö. SCHANDA B., *Az egyházi jogi személyiség új törvényi szabályozása Magyarországon*, in *Kanonjog* 14 (2012) 107–114.

⁷³ SCHWEITZER, J., *Jewish values in the European Union*, in VIZI, E. SZ.–KUCSERA, T. G. (ed.), *Europe in a World in Transformation*, 129–134, különösen 129.

⁷⁴ RATZINGER, J., *Chiesa, ecumenismo e politica. Nuovi saggi di ecclesiologia* (Saggi Teologici 1), Cinisello Balsamo 1987. 202–204.

⁷⁵ LUKÁTS A., *A Dunántúli Református Egyházkerület és az EU csatlakozás*, in *Egyházakkal az Európai Unióba* (A 2003. április 28-án Esztergomban tartott konferencia előadásai; Párbeszéd I), 25–30, különösen 28; vö. SZABÓ, I., *Reformation and Transformation*, in VIZI, E. SZ.–KUCSERA, T. G. (ed.), *Europe in a World in Transformation*, 135–138.

sadalom – mint személyek közössége – emberi értékeinek a fejlődésére.

A lelkiismereti és vallásszabadság következképpen nem maradhat meg pusztán a jogi deklaráció szintjén, hanem az állampolgárok mindennapi életének alapelvevé kell válnia, akik állapotbeli kötelességeiket hűséges lelkiülettal, magas erkölcsi szinten teljesítik vallásos meggyőződésük alapján. Ez a kérdéskör volt a központi témája az első katolikus – ortodox fórumnak, melyet az Európai Püspöki Konferenciák Tanácsa (CCEE) szervezett meg Trento-ban 2008. december 11 és 14 között.⁷⁶ Tadeusz Kondrusiewicz, minsk-mohilev-i érsek ennek keretében rámutatott: „Nem elég pusztán garantálni az anyagi javakat és biztosítani gyermekeink felsőoktatásban való részvételét, vagy mindössze annyit mondani, hogy szeretjük őket és kívánjuk, hogy minden kívánságuk teljesüljön. Nagyon nagy szükség van az új generációk erkölcsi és etikai nevelésére, valamint felkészíteni őket arra a felelősségre, amit a társadalom életében való jövőbeni tevékenységük kell, hogy jelentsen. Szükséges tehát arra oktatni őket, hogy miképpen tudják a szeretet és az élet civilizációját építeni.”⁷⁷ Az oktatásnak ez a formája nem feledkezhet meg a vallásos életvitelről és az emberi személy értékéről. Az egyház és állam kapcsolatainak fejlődése éppen ezért elő kell, hogy mozdítsa az egész társadalom és minden egyes területe erkölcsi szintjét.

⁷⁶ Vö. *La famiglia: Un bene per l'umanità – The Family: A Good for Humanity* (Atti del I Forum Europeo Cattolico-Ortodosso, Trento, Italia, 11–14 dicembre 2008), Bologna 2009.

⁷⁷ KONDRUSIEWICZ, T., *The family: cultural changes and changes in mindset; identifying the problems*, in *La famiglia: Un bene per l'umanità*, 49–54, különösen 52.

5. Összegzés

A modern korban megjelenő elválasztási modellek sajátossága, hogy az állam általában nem tekinti kompetensnek magát polgárai vallásos meggyőződésének szabályozására, amennyiben azok megmaradnak az egyetemlegesen deklarált vallás és lelkiismeret szabadsága alapvető emberi jogi normáinak keretei között.⁷⁸ Az Apostoli Szentszék konkordátumai ezeknek a jogoknak és köteleességeknek az egyedi érvényesülését hivatottak biztosítani a megállapodást kötő országban a Katolikus Egyház tekintetében. Az egyház mentesülése az állam tevékenységi körébe tartozó funkciók és feladatok intézményes megoldása alól, lehetőséget teremt az egyház sajátos céljának független, állami beavatkozástól mentes teljesítésére. Azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy az egyház saját belső joga által normatív módon szabályozott területek jogalanyai egyúttal a világi jogrend jogalanyai közé is tartoznak. Éppen ezért bármely elválasztási modell alkalmazása esetében átfedések tapasztalhatók. Az állam nem hagyhatja figyelmen kívül azt a tényt, hogy a vallásos meggyőződés az állampolgárok jelentős részének természetes tulajdonságai közé tartozik, amelyek gyakorlásából kötelezettsé-

⁷⁸ Pl. *Magyarország Alaptörvénye*, VII. cikk (1)–(2), (4); vö. 2011. évi CCVI. tv. *a lelkiismeret és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról*, 6. § (1) „Vallási közösség az Országgyűlés által elismert egyház és a vallási tevékenységet végző szervezet. Az Országgyűlés által elismert egyház bevett egyház. – (5) A vallási közösség kizárólag olyan vallási tevékenységet gyakorolhat, amely az Alaptörvénnyel nem ellentétes, jogszabályba nem ütközik és nem sérti más közösségek jogait és szabadságát.” Továbbá a 2011. évi CCVI. tv. 11. § (1); 14. §; 27. §.

gek háramlanak az államra. Az adott ország alkotmányában és más törvényi rendelkezéseiben szavatolt vallás és lelkiismereti szabadságukkal élő polgárok társadalmat gazdagító tevékenysége nem lehet neutrális az állam számára. A vallási meggyőződést érintő rendelkezéseknek éppen ezért mindig szem előtt kell tartaniuk a vallások és az egyes felekezetek belső normáinak autonómiáját.

III. SZEMPONTOK AZ ÁLLAMILAG ELISMERT EGYHÁZI HÁZASSÁG KÉRDÉSÉHEZ

A házasság a civil társadalom egyik olyan alapvető jogintézménye, amelynek állami szabályozása a legújabb korig váratott magára, és mind a mai napig vannak olyan országok, ahol ez a terület megmaradt a szakrális jog keretein belül. Az elmúlt egy évtizedben azonban, több országban, az állami házasság fogalma, az új jogalkotás nyomán, jelentősen eltávolodott annak eredeti jelentéstartalmától.

1. Bevezető megjegyzések

A házasság megkötéséhez a jog születésének időszakától vallásos cselekmények kapcsolódtak. A házassági kötelék létrejötté elsősorban családi esemény volt, amely vallásos cselekményekkel, az állam szakrális jogrendjének megfelelően, az adott népben meggyökeresedett formák alapján hozta létre az állam által elismert házastársi kapcsolatot. Ez igaz a keresztény házasságkötésekre is,⁷⁹ amelyeknek tartalmi mozzanatát kezdettől fogva az a szentírásai mondat adta meg, hogy amit Isten egybekötött, ember szét ne válassa.⁸⁰ A keresztény házasság megkötésére az egyházi

⁷⁹ Az egyházi házasság történelmi fejlődéséről vö. ERDŐ P., *A házasság kánonjogi arculata a történelemben*, in ERDŐ P., *Egyházjog a középkori Magyarországon*, Budapest 2001. 220–238; valamint SZUROMI SZ. A., *Szempontok a Katolikus Egyház jogrendjének működéséhez* (Bibliotheca Institutii Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/13), Budapest 2010. 188–201.

⁸⁰ A házasság újszövetségi fogalmáról vö. BALTENSWEILER, H., *Il matrimonio nel Nuovo Testamento*, Brescia 1981.

közösségen belül került sor, azonban annak hogyanjára vonatkozóan kezdetben nem születtek előírások, a házasságba való kétoldalú beleegyezés kinyilvánításán túlmenően. Külsőleg a konstantini időszaktól az Egyház átvette a római jognak a házasság megkötésére vonatkozó néhány szerkezeti szabályát.⁸¹ A házasság megkötésének egységes formai szabályozása egészen a 16. századig hiányzott, bár a 12. századra a bolognai iskola és III. Sándor pápa (1159–1181) tevékenységének köszönhetően⁸² egységesedett a házasság létrejöttére vonatkozó egyházi álláspont (vö. *consensus* elmélet).⁸³ A Trentói Zsinat radikális változást hozott a katolikus házasságjogban, hiszen 1563. november 11-én a *Tametsi* kezdetű dekrétummal kötelezővé tette a házasságkötési formát.⁸⁴ Nyilvánvaló, hogy a protes-

⁸¹ GAUDEMET, J., *Droit romain et principes canoniques en matière de mariage an Bas-Empire*, in *Studi E. Albertario II* (Milano 1950) 173–196.

⁸² *Regesta Pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*, ed. JAFFÉ, P.–WATTENBACH, G. curaverunt LOEWNFELD, S. [JL]–KALTENBRUNNER, F. [JK]–EWALD, P. [JE], I. Lipsiae 1885.² JL 14901 (9141, 9143, 9145, 9146, 9148); vö. SZUROMI SZ. A., *Egyházi intézménytörténet* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/5), Budapest 2003. 139–141.

⁸³ DONAHUE, CH., *The policy of Alexander the Third's consent theory of marriage*, in KUTTNER, S. (ed.), *Proceedings of the Fourth International Congress of Medieval Canon Law* (Monumenta Iuris Canonici C/5), Città del Vaticano 1976. 251–281; vö. DONAHUE, CH., *The Dating of Alexander the Third's Marriage Decretals: Dauviller Revisited after Fifty Years*, in ZRG Kan. Abt. 68 (1982) 70–124, különösen 102–115.

⁸⁴ Cap. I. Tametsi dubitandum non est, clandestina matrimonia, libero contrahentium consensu facta, rata et uera esse matrimonia, quamdiu ecclesia a ea irrita non fecit, et proinde iure damnandi sint illi, ut eos sancta synodus anathemate damnat, qui ea uera ac rata esse negant quique falso affirmant, matrimonia, a filiis familias sine consensu parentum contracta, irrita esse, et parentes ea rata uel irrita facere posse: nihilominus sancta Dei ecclesia ex iustissimis causis illa semper

táns országokban kezdetben nem juthatott érvényre az egyházi házasságkötési rendszer, ám a 17. században már ezekben az országokban (vö. Poroszország) is kötelező jelleggel írták elő az egyházi esküvőt, büntetés terhe alatt, sőt a 18. században már az érvényesség feltételének számított protestáns területen az egyházi forma. A szekularizáció és az állami berendezkedések strukturális átalakulása már előre vetítette, az egyházi intézmények kiszorulását az állami intézményrendszerből és helyettük új, polgári formák bevezetését. A házasságkötés terén ennek lehetősége a 16–17. századra nyúlik vissza (vö. Hollandia, Anglia).⁸⁵ Ausztriában II. József vezette be az állami házasság-

detestata est atque prohibuit. Uerum cum sancta synodus animaduertat, prohibitiones illas propter hominum inobedentiam iam non prodesse, et grauius peccata perpendat, quae ex eisdem clandestinis coniugiis ortum habent, praesertim uero eorum, qui in statu damnationis permanent, dum, priore uxore, cum qua clam contraxerant, relicta, cum alia palam contrahunt et cum ea in perpetuo adulterio uiuunt; cui malo cum ab ecclesia, quae de occultis non iudicat, succurri non possit, nisi efficius aliquod remedium adhibeatur: idcirco sacri Lateranensis concilii, sub Innocentio III celebrati, uestigiis inhaerendo praecipit, ut in posterum, antequam matrimonium contrahatur, ter a proprio contrahentium parochi tribus continuis diebus festiuis in ecclesia inter missarum solemnias publice denuntietur, inter quos matrimonium sit contrahendum; quibus denuntiationibus factis, si nullum legitimum opponatur impedimentum, ad celebrationem matrimonii in facie ecclesiae procedatur, ubi parochus, uiro et muliere interrogatis, et eorum mutuo consensu intellecto, uel dicat: *Ego uos in matrimonium coniungo, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*, uel aliis utatur uerbis, iuxta receptum uniuscuiusque prouinciae ritum (...). COD 755–756. Ismert, hogy éppen Magyarországon Oláh Miklós esztergomi érsek (1554–1568) hiába próbálkozott a zsinati határozatok kihirdetésével, így azok általánosan csak az 1611. évi *Nagyszombati Zsinat* után terjedtek el Magyarországon. Mindezek ellenére hazánkban továbbra is fennmaradt a klandesztin házasságkötés szokása.

⁸⁵ PLÖCHL, W., *Geschichte des Kirchenrechts*, IV. Wien–München 1966.² 195–196.

jogot 1783. január 16-án, amellyel együtt továbbra is fennmaradt az egyházi házasságkötés lehetősége.⁸⁶ A Code Civil 1804-ben a házasságot már állami intézményként kezelte, amely magában foglalta nemcsak a beleegyezés állami hatóság előtt történő kinyilvánítását, hanem a polgári válást.⁸⁷

2. A kötelező állami házasságkötés bevezetése Magyarországon

Magyarországon a házasságra vonatkozó állami szabályok szükségessége vitán felül állt már a 19. század végén, amikor a különböző felekezetekhez tartozókra nyolc féle egyházi házassági jog vonatkozott,⁸⁸ és ezek személyi hatályainak ütközése, valamint egyes különösen problematikus területük – mint például a vegyes házasságok felekezetenkénti rendezése – sok nehézséget okozott. A terület jogi szabályozását jellemző katolikus hegemonia után a szekularizáció felé vezető folyamat első lépése volt a protestáns rendelkezések legitimálása uralkodói intézkedések, majd törvényhozás útján, amely az állam intézkedéseinek betüremkedését is jelentette, például az 1790. évi XXVI. tc. 11. pontja az evangélikusok házassági ügyeit a saját szabályok kialakításáig a világi bíróságok hatáskörébe utalta, bár a döntésnek csakis polgári jogi hatálya volt. Egyébként az említett jogszabályban az állam határozta meg az egyes „határesetek”, vagyis a felek vegyes vallása miatt több egyházat is érintő házasságok feletti hatáskört is. A házas-

⁸⁶ PLÖCHL, W., *Geschichte des Kirchenrechts*, IV. 300.

⁸⁷ VÖ. GAUDEMET, J., *Le mariage en Occident. Les moeurs et le droit*, Paris 1987. 389–394.

⁸⁸ GROSSCHMID B., *A házasságjogi törvény*, Budapest 1908. 324–328.

sági jog forrásai az egyes felekezeti jogok voltak, a házassági bírászkodás és közigazgatás pedig az érdekelt felekezetek szerveinek a hatáskörébe tartozott.

Ehhez képest hozott új szabályokat az egy időben életbe lépő házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. tc. (HT) és az állami anyakönyvekről szóló 1894. évi XXXIII. tc. (ATv.). Ezek a házassággal kapcsolatos jogalkotási, igazságszolgáltatási és közigazgatási hatáskörök tekintetében állami monopóliumot vezettek be, azaz a kötelező polgári házasság intézményét.

A HT 29. § szerint a házasságot polgári tisztviselő előtt kell megkötöni. Ilyen tisztviselő a 29. § taxatív felsorolása alapján az anyakönyvvezető, a törvényhatóság első tisztviselője, a főszolgabíró, egyes meghatározott polgármesterek illetve diplomaták. Ezek illetékessége területi alapú, olyannyira, hogy az egyházjoghoz hasonlóan a HT is érvénytelennek (semmisnek) mondja a nem a helyileg illetékes tisztviselő előtt kötött házasságot.⁸⁹ A semmisséget meghatározott személyek által indított semmisségi perben kell ki mondani, ami által a házasság meg nem kötöttnek tekintendő.

Polgári tisztviselő előtt kötöttnek számít a házasság, ha a személy, aki előtt kötötték, a közhiedelem szerint polgári tisztviselő, ha viszont nem ilyen előtt történt a házasságkötés, akkor „(...) a törvény erejénél fogva semmi vonatkozásban sem tekintik házasságnak (...)”.⁹⁰ Ezzel tehát kifejezetten kimondatott a csupán a lelkész előtt kötött házasság polgári jogi érvénytelensége. A törvény vétség miatt 1000 koronáig terjedő pénzbüntetéssel rendeli büntetni azt a lelkészt, illetve vallási szertartás teljesítésére jogosult olyan személyt, aki a polgári kötés igazolása

⁸⁹ HT 41. § a).

⁹⁰ HT 30. §.

nélkül egyházi házasságkötésnél közreműködik, a visszaesőket pedig ugyanezen összegű pénzbüntetés mellett akár kéthavi fogházzal is. Ha kiderül, hogy a házasságot anyakönyvvezető előtt mégis megkötötték, a büntetés kihágásért háromszáz koronáig terjedhet. Ezek alól mentességet csak az jelenthet, ha a házasság megkötésére halálveszélyben került sor.⁹¹ Vétség miatt felel, és három hónapig terjedő fogházbüntetéssel és 1000 korona pénzbüntetéssel büntetendő a 124. § alapján az a személy is, aki a törvényben meghatározott valamely akadály – tehát akár a fenti tilalom – tudatában, annak ellenére köt házasságot.

A gyakorlatban ez a rendelkezés olyan szigorúan érvényesült, hogy a bíróság még akkor is alkalmazta, ha az adott országrészben „nagyobb erőhatalom” miatt állami igazgatás nem működhetett. A 6870/1921. M. E. sz. rendelet ezzel szemben az 1918. október 31-től 1919. augusztus 31-ig kötött házasságra felállítja azt a vélelmet, hogy a bennük közreműködő közeg a közhiedelem alapján állami tisztviselő, s mint ilyen, a HT 30. § 2. bekezdése alapján az előtte kötött házasság érvényes.⁹²

Érdekességként megemlítendő azonban, hogy az állami és egyházi szabályok teljes különválasztása mégsem történt meg ebben a törvényben, csak a házasság megkötésének tekintetében. A valamely egyház szabályai által meghatározott bizonyos házassági akadályok ugyanis az állam törvényei szerint is akadályt képeztek. Ilyenek a saját egyház által meghatározott egyházi rend vagy fogadalom miatti házassági akadályok, amelyek az egyházi fel-

⁹¹ HT 123. §.

⁹² ALMÁSI, A., *A magyar házassági jog*, in SZLADITS, K. *A magyar magánjog*, I. Budapest 1940. 44.

sőbbség engedélye nélkül az állam által is recipiáltnan tett tilossá a házasságkötést.⁹³

Az 1894. évi XXXIII. törvénycikk az állami anyakönyvek bevezetéséről rendelkezik. 1. §-ában a közhiteles születési, házassági és halotti nyilvántartásra kizárólag az ebben a törvényben meghatározott, erre hivatott közegek által vezetett nyilvántartást rendeli. Az állami anyakönyvek vezetése szigorú területi alapon történik, a vezetésre kijelölhető személyek körét a törvény nagyon pontosan meghatározza.⁹⁴ Az addigi gyakorlattól való teljes elválasztásra egy egymondatos szakasz kategorikus tiltása utal: 9. § „(...) Lelkész (rabbi) nem nevezhető ki anyakönyvvezetővé vagy helyettesé (...).” Az elválasztás olyannyira következetes, hogy amennyiben az anyakönyvvezető és a helyettese is akadályozva vannak, a feladatukat a főispán a szomszéd anyakönyvvezetőre bízta,⁹⁵ az esetleg könnyebben elérhető, szintén nyilvántartást vezető lelkésszel szemben.

Az anyakönyvvezetőnek a házasság kihirdetésével kapcsolatos megkeresése a HT 29. § szerint meghatározott polgári tisztviselő feladata, a kihirdetésre csak a házasságkötés törvényszabta feltételeinek felek általi igazolása után kerülhet sor.⁹⁶ A házassági anyakönyvbe bejegyzendő adatok a következők: a polgári tisztviselő neve és hivatalos minősítése, a házasulandó felek neve, állása, kora, vallása, születési és lakóhelye, szüleik és a tanúk hasonló adatai a vallási hovatartozás kivételével, a házasulók házassági kijelentései, valamint a polgári tisztviselő kijelentése.⁹⁷

⁹³ HT 25. §.

⁹⁴ Atv 7–8. §§.

⁹⁵ Atv 10. §.

⁹⁶ Atv 49–50. §§.

⁹⁷ Atv 64. §.

A törvény hatálybalépése előtt vezetett felekezeti születési, házassági és halotti anyakönyvek, valamint azok kivonatai a törvény 93. §-a értelmében továbbra is közokiratok maradnak. A felekezetek továbbra is jogosultak és kötelesek is kiadni közhiteles kivonatokat az általuk vezetett anyakönyvekről, a ki nem adás egy hónapig terjedő elzárással és 600 koronáig terjedő pénzbüntetéssel sújtott kihágásnak minősül.

3. A polgári házasságkötés intézménye a környező országokban

Ha mindezek után egy pillantást vetünk a közép-európai országok rendszerváltás előtti házasságjogi rendszerére érdekes kép rajzolódik ki előttünk.⁹⁸ Megvizsgálva azokat az első állami törvényeket, amelyek ezekben az országokban a házasságjogot szabályozzák láthatjuk, hogy az Csehszlovákiában 1949-ben (az 1949. évi CCLXVI. tv.),⁹⁹ Jugoszláviában 1946-ban¹⁰⁰, Lengyelországban pedig 1945-ben jelenik meg¹⁰¹, szemben a 19. század végi magyar jogalkotással. Ebből viszont egyértelműen következik, hogy a felsorolt államokban a kötelező állami házasság bevezetése a II. világháború utáni új politikai berendezkedés talaján született. Ez a megállapítás annak ellenére is igaz, hogy Jugoszlávián belül Bosznia-Hercegovinára érvényes volt

⁹⁸ SCHANDA, B., *Relaciones pacticias entre la Santa Sede y Hungría*, in *Revista General de Derecho Canónico y Derecho Ecclesiastico del Estado* 21 (2009) 1–14, különösen 1–5.

⁹⁹ PRADER, G., *Il matrimonio nel mondo*, Padova 1986.³ 131.

¹⁰⁰ PRADER, G., *Il matrimonio nel mondo*, 352–353.

¹⁰¹ PRADER, G., *Il matrimonio nel mondo*, 474; részletesen vö. BARTEL, W. M., *Kirche und Staat in Polen in den Jahre 1944–1989* (Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt Instituut 28), Nijmegen 1993.

az 1878-as Osztrák Polgári Törvénykönyv.¹⁰² Azokban a közép-európai országokban tehát, amelyekkel a volt kommunista blokk országai közül az elmúlt húsz év során a Szentszék konkordátumot kötött, szabályozva azzal az egyházi házasság állami elismerésének követelményeit és jellegét, a tisztán polgári házasságkötési forma kötelezősége csak bő ötven éves történelemre nyúlik vissza, amely történelem nem illeszkedett teljes mértékben integránsan sem az adott nemzet, sem pedig Európa hagyományos történetébe.

4. Az 1952. évi IV. tv. eredeti sajátosságai

A jogtörténeti háttér ismeretében mit mondhatunk el a jelenlegi magyarországi jogi helyzetről? A hatályos magyar jogban a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény rendezi a házasságkötés feltételeit, amelynek 2. §-a a házasság megkötéséről így rendelkezik:

- „(1) Házasság akkor jön létre, ha az együttesen jelenlevő házasulók az anyakönyvvezető előtt személyesen kijelentik, hogy egymással házasságot kötnek.
(2) Az anyakönyvvezető a kijelentés megtörténte után a házasságkötést a házassági anyakönyvbe bejegyezi.”

A házasság megkötése tehát ugyanolyan módon történik, mint azt az egyházjogi gondolkodás mindig is vallotta, és amint azt a Trienti Zsinat 1563-ban szabályozta. Azaz a felek maguk hozzák létre a családjogi jogviszonyt, egy minősített (az állam által kijelölt) és két általuk választott tanú jelenlétében. Nincsen tehát szó arról, a szó jogi értel-

¹⁰² PRADER, G., *Il matrimonio nel mondo*, 352.

mében, hogy a polgári esküvőn „összeadják” a házasulokat, hanem ők saját maguk szolgáltatják ki egymásnak a házasságot. Az anyakönyvvezető csak hivatalos tanúként van jelen, valamint a jogi aktus megtörténtének írásba foglalójaként.

Maga a Csjt., de a Csjté. hatályos szövege sem rendelkezik a házasság egyházi szabályok szerint való megkötéséről, nem állít fel sorrendet a kétféle szertarás között, szemben a törvényerejű rendelet eredeti szövegével, amelynek 48. § (1) büntett miatt hat hónapig terjedő börtönbüntetéssel fenyegette azt a lelkészt, vagy vallási szertartás teljesítésére jogosított más személyt, aki az anyakönyvvezető előtti házasságkötés igazolását mellözve egyházi házasságkötésnél közreműködik (ami jóval szigorúbb büntetés, mint a HT szerinti pénzbüntetés, illetve a csak a „visszaesőket” fenyegető két hónapi fogház). A szabály alól kivételt csak a valamelyik felet fenyegető halálos betegség jelentett. Ez a rendelkezés 1962. VII. 1-jéig volt hatályban, az 1962. évi 10. tvr. helyezte hatályon kívül.

5. Az egyházi és állami házasságkötés viszonya

Az állam joga lényegében 1894 óta folyamatosan nem tulajdonít jogi hatást az egyházi szertartás szerint megkötött házasságnak: az ilyen kapcsolat az állam szemében legfeljebb élettársi viszonynak számíthat, házasságnak nem.¹⁰³ Miért?

¹⁰³ SCHANDA, B.–SZUROMI, SZ. A., *The legal situation of matrimony and family in Hungary*, in *Anuario de Derecho Eclesiástico del Estado* 22 (2006) 545–553.

A Csjt. 1. § (1) szerint „A házasságról, a családról és a gyámságról szóló törvénynek az a célja, hogy az Alaptörvénynek megfelelően szabályozza és védje a házasság és a család intézményét, biztosítsa a házasságban és a családi életben a házastársak egyenjogúságát, fokozza a gyermekekért való felelősséget és előmozdítsa az ifjúság fejlődését és nevelését.” Az Alkotmányra hivatkozás itt nemcsak a kifejezetten a házasság és a család intézményével foglalkozó szakaszait (15. §; 66. § [2] bekezdés; 67. §) jelenti, hanem az alaptörvény minden pontját. Figyelembe kell tehát venni például a 60. § rendelkezéseit a lelkiismereti és vallásszabadságról, amely az egyéni és közösségi vallásgyakorlás szabadságának kimondása után a (2) bekezdésében leszögezi: az egyház az államtól elválasztva működik, ami nem egy egyházat jelent, hanem minden, az állam által egyházi jogi személyiséggel felruházott vallási közösséget.¹⁰⁴ Lehetnek, és a két intézmény jellege, valamint a társadalmi igények alapján vannak is közös tevékenységi területeik, alapvetően azonban nem fonódnak össze. Az egyházak egy részének – különösen az ún. történelmi egyházaknak – alaposan kidolgozott, önálló jogrendszere van (amely általában rendelkezik a házasságról is), ez viszont az állami jogrendtől teljesen elkülönült szabályrendszer. Kapcsolat a kétfajta jogrend között csak azokban az esetekben lehet, amelyekben valamelyik jogrend recipiálja a másik szabályait, tehát utalással vagy beemeléssel a maga részévé teszi, joghatást rendelve ezzel annak rendelkezéseivel a maga rendjében¹⁰⁵. Ilyen csatlakozási pont például a jogi személyiség kérdése, hiszen

¹⁰⁴ 1990 évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról, 8. §; 13. §.

¹⁰⁵ SCHANDA B., *Világi jog az egyházjogban – egyházi jog a világi jogban?*, in *Kánonjog* 1 (1999) 79–88.

az egyház az 2011. évi CCVI. törvény alapján jogi személy,¹⁰⁶ és ebben a vonatkozásban az állam joga recipiálja az egyházak ide vonatkozó jogi rendelkezéseit.¹⁰⁷

6. A katolikus házasságkötésre vonatkozó egyházi norma

Mint említettük, a történelmi egyházaknak önálló, az államtól független belső jogrendszere van, amely általában rendelkezik a házasságról is. A polgári változások ellenére a Katolikus Egyház továbbra is azt a meggyőződést követi, hogy a házasságra, mint szentségre, egyedül ő jogosult törvényeket felállítani és ítélni, ami természetesen nem vonatkozik a házasság polgári joghatásaira. Az egyházjog nem a családnak, mint szociológiai és jogi jelenségnek, illetve a tagjainak az egymás közti jogi viszonyait tárgyalja, hanem a szentségi jog rendszerébe illeszti a házasságot, mint szentséget szabályozza.¹⁰⁸ Ez nem azt jelenti, hogy az egyházjog nem tekinti fontos jelenségnek a családot, hanem inkább hogy az egyház megszentelői feladata körében kapja meg ez a szentség meghatározó jelentőségét.¹⁰⁹

A hatályos *Codex iuris canonici* több helyen is tartalmaz a családra vonatkozó szabályokat, pl. a szülőknek vagy gyámoknak a gyermek feletti hatalmáról (ami a törvényes

¹⁰⁶ Vö. FERENCZY R., *Kérdések az egyházak és szervezeteik jogi személyiségének köréből*, in *Magyar Jog* 46 (1999) 518–529.

¹⁰⁷ 2011. évi CCVI. tv. 10–12. §§.

¹⁰⁸ Vö. IOANNES PAULUS II, Adh. Ap. *Familiaris consortio* (22. nov. 1981): AAS 74 (1982) 81–191. Nr. 13.

¹⁰⁹ PRADER, J., *Die Ehe in der kirchlichen Rechtsordnung*, in LISTL, J.–SCHMITZ, H. (Hrsg.), *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Regensburg 1999. 884–904, különösen 893–895.

képviselőnek felel meg, és a polgári joghoz hasonlóan itt is a személyek jogáról szóló rész tárgyalja) a házasságban élőknek az ebből fakadó kötelezettségeiről, különösen a gyermekek neveléséről mint súlyos kötelezettségről és jogosultságról; a tanítóhivatal tanításáról a család egységéről, szilárdságáról és feladatairól; a szülőknek a gyermek keresztelésével kapcsolatos kötelességeiről; sajátosan a gyermek perbeli képviselőtéről; és a házasságtörés hatásáról a házastársi együttélésre – így természetesen ebben a részben is. A kánonjog azonban nem egy egységes családjogi koncepcióban foglalkozik a családdal, hanem a saját rendszerén belül, az egyes szabályozási területekkel kapcsolatban (például a szülők kötelességét és jogát a gyermek megfelelő neveléséhez a krisztushívőkre vonatkozó szabályozásban, a gyermekek „törvényes” képviselőtét az általános normák között a személyek jogában, a perbeli képviselőtükét a perjogon belül tárgyalja, stb.).

A katolikus házasság legalapvetőbb tulajdonságai az egység és a felbonthatatlanság,¹¹⁰ még pedig mind külsőleg, mind pedig belsőleg. Azaz a házasfelek nem képesek saját akaratukkal a házasság felbontására, de semmilyen más emberi közhatalom sem bonthatja fel.¹¹¹ Épp ezért a házasságot jogkedvezmény illeti meg, azaz létezését mindaddig érvényesnek kell vélelmezni, amíg az ellenkezője be nem bizonyosodik.

A házasság fogalmát az 1983. november 27-én hatályba lépett új Egyházi Törvénykönyv az 1055. kánonnal vezeti

¹¹⁰ CIC 1056. kán; vö. FAGIOLO, V., *Le proprietà essenziali del matrimonio*, in *Monitor Ecclesiasticus* 117 (1993) 144–178.

¹¹¹ Az elhált szentségi házasság teljes és szoros értelemben vett külső felbonthatatlansággal rendelkezik; vö. KOWAL, J., *A házasság felbontása a hit javára* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/), Budapest 2004. 50–51.

be, mely rögzíti, hogy a házassági szövetség egy férfi és egy nő egész életre szóló közössége, ami természeténél fogva a házaspár javára, gyermekek nemzésére és nevelésére irányul.¹¹² A meghatározás az Egyház töretlen szentségi jogi meggyőződését tükrözi, amelynek egyes megállapításai a természetjoghoz kötődnek. A katolikusok házasságát, akkor is, ha csupán az egyik fél katolikus, az isteni jogon kívül a kánonjog is szabályozza, illetve a házasság kizárólag polgári hatásai vonatkozásában a polgári hatóság. Az egyházi házasságot az arra jogilag képes felek törvényes formában kinyilvánított beleegyezése hozza létre, amint annak részletes kifejtését a *consensus*-elmélet bemutatásánál láttuk.¹¹³ A kánonjog nem létezőnek tekinti azt a házasságot, ahol az érvényesség külső látszata sem áll fenn, amire példa az egyházi házassági formára kötelezett katolikusok tisztán polgári házassághoz kötése. Kánoni formában megkötött házasságnak nevezzük az 1108. kán. 1. §-a alapján, amikor azt a helyi ordinárius (azaz általában a megyéspüspök),¹¹⁴ vagy a plébános, vagy a kettő közül valamelyik által megbízott pap vagy diakónus közreműködésével és két tanú előtt kötötték.¹¹⁵ Ebben az esetben a közreműködő pap vagy diakónus jogosult arra, hogy az Egyház nevében elfogadja a házassághoz kötő felek

¹¹² CIC Can. 1055 – § 1. Matrimoniale foedus, quo vir et mulier inter se totius vitae consortium constituunt, indole sua naturali ad bonum coniugum atque ad proles generationem et educationem ordinatum, a Christo Domino ad sacramenti dignitatem inter baptizatos evectum est.

¹¹³ CIC 1057. kán.

¹¹⁴ A kánonjog szerint ordináriusnak számít az, akinek legalább rendes végrehajtói hatalma van; vö. CIC 134. kán.

¹¹⁵ Vö. KUMINETZ G., *Katolikus házasságjog* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae II/1), Budapest 2002. 246–266.

beleegyezésének kinyilvánítását.¹¹⁶ A házassági forma megtartása kötelező az érvényességhez minden olyan házasságnál, ahol legalább az egyik fél katolikus (kivéve a keleti rítusú kereszténnyel kötött házasság esetét).¹¹⁷ Lehetőség van azonban vegyes házasság esetében, azaz olyan esetben, amikor az egyik fél nem katolikus, a forma alóli felmentésre, amelynek megadására a katolikus fél saját helyi ordináriusa illetékes. A megkötött házasság érvényességhez ekkor is szükség van valamilyen nyilvános forma megtartására, amely lehet maga a polgári házasságkötés. A megkeresztetlenek egymás közötti polgári házasságát, ha megfelel az adott ország polgári előírásainak, a kánonjog érvényesnek vélelmezi, és egyben felbonthatatlannak tartja.

A megkötött házasság anyakönyvezésének módszere nem változott a X. Piusz pápa (1903–1914) 1907. augusztus 2-án kiadott „*Ne temere*” kezdetű dekrétuma óta. E szerint az anyakönyvezés a házasságkötés helye szerint illetékes plébánián történik, amelynek másolatát a plébános megküldi a keresztelek helye szerinti plébánia számára, ahol a keresztelek anyakönyvbe bejegyzik a személy állapotában beállt változásokat.¹¹⁸

¹¹⁶ CIC 1108. kán. 2. §.

¹¹⁷ CIC 1127. kán. 1. §; vö. ERDŐ P., *Egyházjog* (Szent István Kézikönyvek 7), Budapest 2005.⁴ 579.

¹¹⁸ A katolikus házassági anyakönyv vezetéséről Magyarországon az *Egységes Katolikus Anyakönyvezési Szabályzat*, Budapest 1988. §§. 37–43. rendelkezik.

7. Az utóbbi huszonöt év nemzetközi tendenciái az állami házasságjog területén, különös tekintettel az Európai Unió tagállamaira

Bármilyen mélységben is foglalkozunk a házasság megkövetésével kapcsolatos állami szabályozással, nem kerülhetjük meg azoknak a joghatással bíró együttélési formáknak a legalább érintőleges tárgyalását – éppen a házasság társadalmon belül elfogadott lényegi tulajdonságaira való kihatásuk miatt –, amelyek bizonyos szempontból és különböző igényekkel fellépő csoportok számára mintegy a hagyományos házasság alternatívájaként jelentkeznek. Míg a házasságkötés *egy férfi és egy nő* meghatározott joghatásokkal járó jogi aktusa, addig ezek a formák vagy a résztvevő felek, vagy a célzott joghatások, illetve a forma tekintetében eltérő követelményeknek tesznek eleget. Ezek az igények jó ideje jelentkeztek, kielégítésük azonban alapvető morális, jogi, gyakorlati és nem utolsósorban természetesen politikai akadályba ütközött, és ütközik ma is.¹¹⁹ Nagyszámú, egymástól sokszor lényegesen eltérő példát találunk a különböző európai – és Európán kívüli – jogrendszerekben akár az azonos neműek jogilag rendezett kapcsolatára, akár az ún. élettársi kapcsolat szabályozására. Európában először Dániában, 1989. október 1-jén lépett hatályba az állam által regisztrált, azonos nemű személyek közötti élettársi kapcsolat, amelyhez kötődő jogokat és kötelességeket, a 2010. július 1-jén hatályba lépett új jogszabállyal, kiegészítették az ilyen szövetségben együtt élők gyermek-örökbefogadási jogával is. A dá-

¹¹⁹ SCHANDA, B., *Domestic Partnerships in Hungary*, in *European Consortium for Church and State. Newsletter*, 6/6 (2006) 3–5. EMILIANIDES, A., *Is Same-Sex Marriage a Potential European Human Right?*, in *European Consortium for Church and State. Newsletter*, 6/6 (2006) 8–9.

niai példát követően számos országban került bevezetésre a regisztrált élettársi kapcsolat,¹²⁰ illetve az azonos neműek házassága.¹²¹ Erre sajátos példát találunk a spanyol állami házasságjogban, ami már a hagyományos *matrimonio*, azaz *házasság* kifejezést alkalmazza az egyneműek által létrehozott életközösségre, egyértelműen módosítva ezzel a házasság fogalmának lényegét. A 2005. július 29-i új rendelkezés alapján tehát¹²², Spanyolországban a házasság, mint két különböző vagy azonos nemű személynek az a sajátos, teljes életközösséget igénylő formája, amely az állam által meghatározott – vagy elismert – törvényes szerződések és formák megtartásával jön létre, a beleegyezés kinyilvánításával.

Az állam különféle módon viszonyulhat ezeknek a kapcsolatoknak az elfogadásához, elismeréséhez, így nem beszélhetünk egységes álláspontról, illetve az egynemű kapcsolatok különböző szintű és elnevezésű állami elismerésének egységesen szabályozott joghatásairól sem. Egy, jelen munkánk szempontjából releváns kérdésben azonban talán elmondhatjuk, hogy általános konszenzus alakult ki: az európai jogrendszerek szekularizált volta miatt a fenti kapcsolatok állami elismerése nem eredményezi, és nem eredményezheti azoknak a vallási jogrendekben való megjelenését. Az egyházak saját vallási meggyőződésük alapján foglalnak állást az egynemű kap-

¹²⁰ Norvégia (1993), Svédország (1994), Izland (1996), Hollandia (1997), Franciaország (összetartozásról szóló magánjogi szerződés: 1998), Belgium (1999), Németország (2000), Finnország (2001), Luxemburg (magánjogi élettársi kapcsolat: 2004), Egyesült Királyság (magánjogi élettársi kapcsolat: 2004), Új-Zéland (magánjogi közösség: 2004), Andorra (stabil életközösség: 2005), Svájc (2005), Szlovénia (2005), Csehország (2006), Uruguay (együttélési közösség: 2007), Ecuador (magánjogi közösség: 2008), Magyarország (2009), Ausztria (2009), Írország (magánjogi élettársi kapcsolat: 2010).

csolatokról és azok elismerhetőségéről; azaz saját, független kompetenciájukba tartozik, hogy beemelik-e valami módon szabályaik közé az azonos neműek házasságát, illetve az élettársi közösséget, valamint, hogy azok létrejöttéhez milyen esetleges joghatásokat fűznek. Sőt, azt a kérdést is maguk dönthetik el, hogy mindezzel jogi szempontból foglalkoznak-e. Ez utóbbi nyilvánvalóan érdekük és joguk, tekintettel a személy szerint is érintettek, illetve az állandóan jelenlévő publicitás miatt a kérdésre adekvát választ várók igényére. Nincs, és nehezen elképzelhető azonban olyan külső készítés, amely ezen vélemény megalkotását és annak mibenlétét meghatározhatná. Az állami jogalkotás – éppen az állam és az egyház elválasztásának alapelvéből kiindulva – nem tarthat tehát igényt arra, hogy az általa valamilyen formában elismert és joghatásokkal felruházott egynemű élettársi kapcsolathoz az egyes egyházak és vallási közösségek kötelező jelleggel valamilyen vallási cselekményt kössenek.

Az egyes államok és az Apostoli Szentszék között aláírásra került konkordátumok¹²³ pontosan rögzítik azokat

¹²¹ Hollandia (2000), Belgium (2003), Spanyolország (2005), Kanada (2005), Dél-Afrika (2006), Norvégia (2008), Svédország (2009), Portugália (2010), Izland (2010), Argentína (2010), Franciaország (2013), Egyesült Királyság (2013).

¹²² Resolución-circular de 29 de julio de 2005. De la diección general de los registros y del notariado, sobre matrimonios civiles entre personas del mismo sexo, in OLMOS, E. M.–LANDETE CASAS, J. (ed.), *Legislación eclesíastica* (CIVITAS Bibliotheca de Legislación 37), Madrid 2009.²¹ 282–283.

¹²³ Vö. VIEJO-XIMÉNEZ, J. M., *Posición jurídica de la Iglesia católica en el orden internacional*, in *Revista Española de Derecho Canónico*, 62 (2005) 145–182, különösen 159–170. Erdő, P. *Il concordato in Europa*, in SZURROMI Sz. A. (ed.), *Concordatory Law* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae, I/7), Budapest 2008. 15–26.

a meghatározott feltételeket, amelyek az egyházi szolgálattevő előtt kötött házasságok polgári anyakönyvezéséhez szükségesek.¹²⁴ Éppen ezért, alapvető feszültséget okozhat, ha a házasság fogalmának jelentése az állam által alkotott jogban lényegesen eltér attól a jelentéstartalomtól, amelyet a házasság intézménye hagyományosan hordoz, és amely a hatályos egyházjogban is kifejezésre jut. Sőt, az ilyen jellegű módosítások komolyan és lényegileg veszélyeztethetik a házastársi kapcsolat és a család társadalmi súlyát és értékét.

8. Az egységes házasságkötés problémái Magyarországon

Láthatjuk tehát, hogy két önálló – állami és egyházi – jogrendről beszélhetünk, amelyek alapvetően azért kapcsolódhatnak egymáshoz, mert ugyanazokat a személyeket szabályozzák, sőt, több esetben ugyanazokban a kérdésekben. Ezek közül az állam jogával legközelebbi kapcsolatban a jogi személyiség szabályozásán túl az egyházak vagyionjoga illetve a házassággal kapcsolatos rendelkezései állnak.

A házasságra vonatkozó szabályok összefüggésében, mindezek tükrében, ténylegesen felvetődhet a kérdés: valóban szükség van-e arra, hogy a vallásos meggyőződésből, vagy egyéb okokból házasságukat egyházi szertartás szerint is megkötni szándékozók kétszer is megtegyék a házassági köteleket létrehozó beleegyezést (vö. „igen”; „akarom”)? Nem lehetne-e számos külföldi minta alap-

¹²⁴ PRADER, G., *Il matrimonio nel mondo. Celebrazione – nullità e scioglimento del vincolo*, Padova 1986.² 3–14.

ján¹²⁵ egyszerűbb módon, egy alkalommal, egy ceremónia keretében mindkét rendszer szerint érvényes formában megkötni a házasságot, ahogy arra számos állam joga lehetőséget biztosít?

Egyfelől valóban egyszerűbbnek tűnik (és talán egyben komolyabbnak is), ha a beleegyezés nem kétszer, csak egyszer kerül kinyilvánításra. Sőt, ez tulajdonképpen megoldható is lenne egy pontosan kidolgozott – már létező nemzetközi példákat figyelembe vevő – értesítési rendszer keretein belül. Így az adminisztráció – különös tekintettel a házasság létrejöttének regisztrációjára – továbbra sem kerülne ki az állami hatóság hatásköréből vagy felügyelete alól, és az egyházak továbbra is vezethetnék a sa-

¹²⁵ Vö. pl. MOLINA, A.–OLMOS, E. M.–LANDETE CASAS, J. (ed.), *Legislación eclesiástica* (CIVITAS Bibliotheca de Legislación 37), Madrid 2000. 279–308. Régimen matrimonial, § 40. Ley del registro civil, de junio de 1957. Tit. V. Art. 70. „Los efectos civiles del matrimonio canónico o civil se producirán desde la celebración. Para que los efectos sean reconocidos bastará la inscripción del matrimonio. Sin embargo, cuando la inscripción sea solicitada transcurridos cinco días, no perjudicará los derechos legítimamente adquiridos por terceras personas. – Para los efectos civiles del matrimonio secreto o de conciencia basta su inscripción en Libro Especial de matrimonios secretos, pero no perjudicará los derechos legítimamente adquiridos por terceras personas sino desde su publicación en el Registro Civil.” Art. 73. „El funcionario que autoriza el matrimonio civil extenderá el acta, al mismo tiempo que se celebra, con los requisitos y circunstancias que determina esta Ley y con la firma de los contrayentes y testigos. Cuando el matrimonio se contrajera en país extranjero con arreglo a la forma del país o en cualquier otro supuesto en que no se hubiere levantado aquel acta, la inscripción sólo procederá en virtud de expediente.” Vö. Régimen matrimonial, § 41. Decreto de 14 novembre de 1958 por el que se aprueba el reglamento para la aplicación de la ley del Registro Civil. továbbá a Real Decreto 1917/1986, de 29 de agosto. és az Instrucción de 10 de febrero de 1993, De la dirección general de los registros y del notariado, sobre la inscripción en el Registro Civil de determinados matrimonios celebrados en forma religiosa.

ját nyilvántartásukat. A házasság esetleges „sikertelensége” esetén a válás kérdése sem kellene, hogy jogi problémát jelentsen, hiszen a két jogrend kétféle bírósága kétféle eljárásban dönthetne a házasság felbontásáról, illetve például a katolikus kánonjogban az esetleges érvénytelenség kimondásáról; ezek a döntések pedig kizárólag az adott jogrenden belül bírnának joghatással. Ennek tükrében tehát az egyházi esküvő egy szertartáson belül kétféle jogi aktus lebonyolítását jelentené, különböző joghatásokkal.

Ehhez azonban bonyolult jogi feladatokat kellene megoldani. Mindenekelőtt körültekintően meg kellene vizsgálni az egyes felekezetek házasságra vonatkozó saját belső normarendszerét, majd a minden egyes fél illetékes képviselőjével folytatott kétoldalú egyeztetések alapján kerülhetne lefektetésre a vallási formában megkötött házasság elismerésének egységes koncepciója. Mindezek alapján szükséges annak a meghatározása, mely egyházak esküvői szertartása jöhet számításba ebben a kérdésben, mindvégig ügyelve a vallási megkülönböztetés alkotmányos tilalmára, de nem figyelmen kívül hagyva az egyes egyházak belső normarendszerének lényegi sajátosságait¹²⁶, hiszen sokuknak nincs is sajátos házasságkötési rendelkezése. Hangsúlyosan fontos szem előtt tartani az utóbbi tíz év nemzetközi tendenciáit, az állami házasság lényegi tartalmi módosításai tekintetében, és azok alapvető eltérését a legtöbb egyház és vallási közösség kötelező saját belső normáitól és erkölcsi előírásaitól. Több új, már hatályba lépett, vagy jelenleg módosítás alatt álló jogszabály tartalmát is érintené az így előkészített változás, beleértve a lelkiismeret és vallásszabadság jogáról szóló

¹²⁶ Az Alkotmánybíróság 4/1993. (II. 12.) AB határozata; vö. *Magyarország Alaptörvénye*, VII. cikk (1) és a 2011. évi CCVI. tv. 1. § (3).

2011. évi CCVI. törvényt, a Csjt-t, de az Apostoli Szentzéssel megkötött – a nemzetközi szerződés szintjén elhelyezkedő – a 2013. évi CCIX. törvénnyel módosított megállapodást¹²⁷, ill. az egyes egyházakkal vagy vallási közösségekkel megkötött kétoldalú megállapodások szövegét is. Végül, de nem utolsó sorban, fel kellene készíteni a lelkészeket és más közreműködőket az állami joghatás kiváltására alkalmas szertartás-kiegészítés végzésére, valamint a további adminisztratív teendőkre.

Másfelől viszont ez az a pont ahol fel kell tennünk a kérdést, hogy ez az „egyszerűbbnek tűnő” új lehetőség, mennyiben is jelent egyszerűsödést a gyakorlatban. Az új megoldás kétségkívül megfelelné az egyes környező országokkal kötött konkordátumok következtében bevezetett rendszernek,¹²⁸ de ne felejtjük el, hogy ezekben az országokban nincs több mint egy évszázadra visszamenő hagyománya a kétfajta házasságkötés elválasztásának. A szükséges állami adminisztráció jelzi, hogy nem csökkenne az állami szervek terhe az egységesített házasságnak köszönhetően. A kérdés egyházi oldalról is aggályos, hiszen még a történelmi egyházak intézményrendszere sem lenne képes az állami előírások pontos és maradéktalan megtartására, amely az egyik legelevenebb jogterületen jelentene zavarokat. Hasonló módon irreálisnak tűnik az egyházi személyek felkészítése az állam által megkívánt

¹²⁷ Vö. ERDŐ, P., *Accordo tra la Santa Sede e la Repubblica d'Ungheria*, in *Anuario de derecho eclesiástico del estado* 14 (1998) 721–728. ERDŐ, P., *La place de l'Église catholique dans la société hongroise et son rapport avec l'état*, in ERDŐ, P., *Mission et culture*, Budapest 2007. 93–113, különösen 106–109. SZUROMI SZ. A.–FERENCZY R., *Az egyház és állam kapcsolatainak alakulása Közép- és Kelet-Európában az elmúlt két évtized jogalkotásának tükrében*, in *Kanonjog* 12 (2010) 105–112, különösen 108, 110.

¹²⁸ Vö. pl. Az Apostoli Szentzék és Horvátország között kötött megállapodás (1996. X. 19.) 13. cikkelye: AAS 89 (1997) 283–284.

adminisztratív feladatok elvégzésére. Azt sem állíthatjuk, hogy pasztorális szempontból, vagy ha jobban tetszik morális szempontból, az újfajta házasságkötéstől lényegi változást lehetne remélni a házasságkötések magyarországi statisztikai képében.

9. Összegzés

Úgy tűnik, hogy a magyar jogban 1894 óta meggyökerezett házasságkötési rendszer működése, amely teljesen elválasztja egymástól az állam által elismert jogcselekményt a házasfelek vallási hovatartozásának megfelelő egyházi szertartástól, amely jogi relevanciával az adott egyház belső jogában meghatározott módon bír, nem indokolja annak módosítását és fennmaradásával nem sérül egyetlen felekezethez tartozó állampolgár szabadsága sem. Ezt az álláspontot alátámasztják az állami házasság jelentéstartalmának a legutóbbi időszakban történt lényegi módosításai és az arra irányuló további jogalkotói szándék az EU egyes tagállamaiban, valamint más országokban. Az egy jogcselekménnyel, két egymástól különböző jogrendszer számára releváns hatásokkal járó házassági beleegyezés (vö. egyházi és állami jogrendszer) alapvető félreértésekre és téves jogértelmezésre vezethet, amely így közvetlenül vagy közvetve veszélyeztetheti az egyházi házasságkötés – és az arra vonatkozó kánoni előírások maradéktalan megtartásának – függetlenségét, valamint a házasságról szóló egyházi tanítás sérthetlenségét.

IV.

A TERMÉSZETES SZEMÉLY JOG- ÉS CSELEKVŐKÉPESSÉGE ÉS A SZERZETESI INTÉZMÉNYBEN LETETT FOGADALOM

A jogállami berendezkedés, illetve az állam és az egyház működésének következetes jogi elválasztásából fakadóan a rendszerváltás utáni Magyarországon a gyakorlatban is megjelentek azok a jogesetek, amelyek e két szuverén, az állam és valamely egyház (különösen pedig a Katolikus Egyház) jogrendjének érintkezési pontjain merülnek fel.

A Katolikus Egyház jogán (kánonjog) belül önálló jogágot képez a szerzetesjog, amelynek egyetemes joga a hatályos 1983. évi *Codex Iuris Canonici* II. könyvének III. részében található meg. A hatályos szerzetesjog megkülönbözteti a Megszentelt Élet Intézményeit és az Apostoli Élet Társaságait. Mindkettő olyan állandó jellegű intézményes közös életmódot jelent, amely megindokolja a terület önálló jogi szabályozását. Amennyiben a történelem folyamán intézményesült szerzetesi életforma belső normáit vizsgáljuk, úgy tűnhet számunkra, hogy azok alapvetően ellentétesek a mai jogrendek személy és szabadság fogalmával. A következőkben ezért azt próbáljuk vizsgálni, hogy mennyiben tekinthető relevánsnak a magyar polgári jog szempontjából a kánonjog által szabályozott szerzetesi életforma és az abból fakadó jogok és kötelezettségek, illetve azok korlátai.

1. A jog- és cselekvőképesség kérdéséről általában

A szerzetesi életforma természeténél fogva ellentétes a legtöbb emberi szabadságjoggal, hiszen a szerzetes az in-

tézménybe való belépéssel és a fogadalom letételével éppen a világtól fordul el és valamiképp a polgári társadalmon kívülre akar kerülni.¹²⁹

Amennyiben ideális a szerzetesrend működése, úgy az ott folyó élet nem kerül civil fórum elé, hiszen a rend belső szabályai nem relevánsak a világi törvénykezés számára, eltekintve azoktól az esetektől, amikor a két jogrend akár egyoldalúan, akár kölcsönösen utal a másikra.¹³⁰ Az állam felé a rendek, mint az állam által elismer és nyilvántartásba vett egyházon belüli autonóm szervezetek, igyekeznek megtartani az állami előírásokat és azoknak megfelelően cselekedni.¹³¹ Ha azonban valamilyen belső probléma folytán a rendhez tartozó személy vagy külső személy a rendi ügyekre vonatkozóan jogorvoslatért fordul a civil jogrendszer szerinti hatósághoz, úgy ez a két jogrend ütközéséhez vezethet. Ez leginkább a szerzetes intézmény elhagyása vagy az abból történő elbocsátás esetében szokott előfordulni, amikor a kilépő tag megpróbálja érvényesíteni személyhez fűződő jogait az intézménnyel szemben, a polgári jog alapján.

Egy másik aspektus, amelyben a szerzetesrendek megjelennek a polgári jogi életben, a munkajog területe. A rendek munkaadóként vehetnek részt a munkáltatásban, il-

¹²⁹ Vö. EUART, S., *Religious institutes and the juridical relationship of the members to the institute*, in *The Jurist* 51 (1991) 103–118.

¹³⁰ SCHANDA B., *Világi jog az egyházjogban – egyházi jog a világi jogban*, in *Kanonjog* I (1999) 79–88, különösen 83.

¹³¹ SCHANDA B., *Állami egyházjog. Vallászsabadság és vallási közösségek a mai magyar jogban* (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Tankönyvei = Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae II/5), Budapest 2012. 94–97; vö. FERENCZY R., *Kérdések az egyházak és szervezeteik jogi személyiségének köréből*, in *Magyar Jog* 46 (1999) 518–529, különösen 518–520.

letve a rendtagok különböző munkahelyeken dolgozva munkajogi jogviszony alanyai lehetnek.

A kánonjog elismeri, hogy minden emberi személynek van egy bizonyos alapvető jogképessége, de úgy fogalmaz, hogy az Egyházon belül, sajátos értelemben, a megkereszteltek rendelkeznek általános jogképességgel, mivel a keresztséggel válnak az Egyházhhoz tartozóvá. Így ezek a személyek válhatnak jogok és kötelességek alanyává a teljes jogképességnek abban az értelmében, ahogyan a jogképesség teljes a világi jog szerint. Ez nem pusztán életkori meghatározottságokból, illetve a szellemi beszámíthatóság (vagy az ún. beszámítási képesség meglétének) kérdéséből fakadhat, hanem akár magán- vagy nyilvános fogadalmakból, illetve egyfajta sajátos életállapotból is következhet. A személy jogainak korlátozása azonban csak saját maga által, szabadon, minden befolyástól mentesen és szellemileg tiszta állapotban történt elhatározásból valósulhat meg. Maga a hármasság fogadalmát (szegénység, engedelmesség, tisztaság) tartalmát tekintve korlátozza ugyan az alapvető emberi jogokat, de ez szándékos, hiszen éppen ezzel törekszik a szerzetesek saját akaratukat teljesen az istenszolgálat alá rendelni.

Az Alaptörvény és a többször módosított – 2014. március 15-ig hatályban lévő – Polgári Törvénykönyv¹³² rendelkezik az ember, a természetes személy jogképessége, azaz jogalanyisága kérdéséről akképpen, hogy a jogképesség – amely mindenkit megillet mindennemű megkülönböztetés nélkül – egyenlő, feltétlen és teljes. A Ptk. 8. § (3) bekezdése szerint a jogképességet korlátozó szerződés

¹³² A *Polgári Törvénykönyvről* szóló 1959. évi IV. tv-t a 2013. évi CLXXVII tv. 67. § b) pontja 2014. március 15-vel hatályon kívül helyezte, és ugyanezen határidővel az új, 2013. évi IV. tv. a *Polgári Törvénykönyvről* lép hatályba.

vagy egyoldalú jognyilatkozat semmis. A jogképességgel ellentétben korlátozható cselekvőképességnek, vagyis a jognyilatkozat-tételi képességnek a előírásait a Ptk. 11. § úgy szabályozza, hogy mindenki cselekvőképes, akinek cselekvőképességét a törvény nem korlátozza vagy nem zárja ki, valamint hogy a cselekvőképességet kizáró vagy korlátozó szerződés vagy jognyilatkozat szintén semmis.

Míg tehát az ember jogképességét – ha azt egyszer már megszerezte, vagyis élve született – semmi nem veheti el vagy korlátozhatja, addig az ennél sokkal konkrétabb jogosítványokat adó cselekvőképesség nem ilyen érinthetetlen. Azt a Ptk., a magánjog egészének szabályait megállapító törvény alapján két szempontból is lehet korlátozni: az életkor objektív kritériuma alapján (12–13. §§), valamint egy szubjektív feltétel, a személy ténylegesen meglévő belátási képességének a szintje szerint.¹³³ Ez a két szempont azonban nem merül fel a szerzetesi fogadalom esetében, márpedig a Ptk. nem enged ezektől eltérő korlátozási lehetőségeket. A szerzetesek fogadalmuk után azonban igenis más joghatással végzik el ugyanazokat a jogcselekményeket, mint a fogadalom előtt.

A különbség két okból fakad: a két jogrendszer nézőpontbeli eltéréséből, valamint abból a lehetőségből, hogy a két jogrendszer különböző technikákkal átveheti és alkalmazhatja, illetve alkalmazásra juttathatja különböző mélységben és erősséggel egymás szabályait.

Az állami jogrend, és ezen belül a polgári jog is a jogok oldaláról, az individuum alapulvételével építi fel a saját rendszerét, és a jogokra (az emberi jogokra) alapozva

¹³³ Az életkor alapján való korlátozás voltaképpen egy törvényi vélelem, amely a fiatal korból ered(het)ő sajátosságokat általánosítja. Ez azonban nem egy áthághatatlan szabály, a belátási képességgel ténylegesen rendelkező, valamint az érvényes házasságot kötött kiskorú esetén feloldja a törvény a korhoz fűzött korlátokat.

szabja meg az embert terhelő kötelességeket. Az Egyház joga ehhez képest kötelesség-alapú¹³⁴: az Istent kereső embert veszi alapul, akit eszerint illetnek meg jogok arra, hogy a kötelessége teljesítéséhez szükséges feltételek biztosítva legyenek a számára. Ráadásul az egyházjog jellemzően ismeri a krisztushívőknek olyan jogait is, amelyek egyben kötelességek. Ennek alapja a személy és közösség viszonya, amely miatt nem lehet mereven elválasztani a köz- és a magánérdeket, hiszen magának az Egyháznak legfőbb célja a lelkek üdvössége.¹³⁵

Az állam joga és az egyházak joga kapcsolatának alapjait Magyarország Alaptörvénye¹³⁶ és a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. tv. fekteti le. Lényege, hogy az állam és a vallási közösségek egymástól különváltan működnek,¹³⁷ és ennek egyik legfontosabb, nevesített megnyilvánulása az, hogy az egyház belső törvényeinek, szabályainak érvényre juttatására állami kényszer nem alkalmazható.¹³⁸ Ez csak akkor kerül „feloldásra”, ha az állam valamilyen okból meta-jurisztikus utalás folytán saját szabályozása részévé teszi az egyházjogot.¹³⁹ Azonban ekkor sem az egyházi szabály lesz állami eszközökkel kikényszeríthető, illetve peresíthető,

¹³⁴ Ezt a II. Vatikáni Zsinat egyes dokumentumainak (különösen a *Gaudium et Spes*, a *Pecae in Terris*, a *Dignitatis Humanae* és a *Lumen gentium*) vizsgálatával ismerhetjük meg leginkább.

¹³⁵ ERDŐ P., *Az egyházjog teológiája* (Egyház és jog 2), Budapest 1995. 176–180.

¹³⁶ *Magyarország Alaptörvénye* (2011. április 25.).

¹³⁷ *Magyarország Alaptörvénye*, VII. cikk (3); 2011. évi CCVI. tv. 15. § (1).

¹³⁸ 2011. évi CCVI. tv. 8. § (2).

¹³⁹ Ahogyan teszi azt az egyházak önálló képviseleti szervvel rendelkező szervezeti egységének jogi személyiségére vonatkozó szabályozásában az 2011. évi CCVI. tv. 16–18. §§.

hanem a megfelelő módon meghozott és kihirdetett állami jogszabály, amelynek a tartalmát adja az egyházi jogszabály. Ahhoz azonban, hogy ez az egyházi szabályokkal kitöltött állam alkotta keretjogszabály valóban alkalmazható legyen, meg kell ismerni a vonatkozó egyházi szabályokat, azok valódi értelmében, valamint fel kell deríteni és ki kell küszöbölni a jogrendszerek alkalmazott szabályai közötti esetleges különbözőségeket és ellentmondásokat.¹⁴⁰

2. Az egyes szerzetesi fogadalmak kérdése

2.1. Szegénység

A szerzetesi intézménybe való beilleszkedésnek több fokozata van, melyek során a tag egyre inkább elszakad a világi életben fontosnak tekintett kötöttségektől. Az Egyházi Törvénykönyv három kötelező állapotot ír elő: az újonc időt (noviciátus), az ideiglenes fogadalmat,¹⁴¹ illetve az örök fogadalmat időszakát. Ezeken túlmenően lehetséges még a posztulátusi státusz, de az erre vonatkozó szabályokról főképp a szerzetesrendek saját joga rendelkezik. A 668. kánon szerint az első szerzetesi fogadalmat letétele előtt a tagnak át kell engednie vagyonának kezelését, használatát és hasznélvezetét szabadon annak, akinek akarja, olyan formában, hogy az megfeleljen az adott ország polgári jogi követelményeinek is. Ez az állapot még nem tekinthető véglegesnek, így a jogalkotó meghagyja a civil társadalomba való visszatérés anyagi hátterét, sőt va-

¹⁴⁰ Vö. SCHANDA B., *Világi jog az egyházjogban*, 81.

¹⁴¹ Ez minimum három év, amit lehet akár évenkénti megújítással is letenni, de nem haladhatja meg összesen a hat évet, vö. CIC 655. kán.

gyona tovább gyarapodhat,¹⁴² de egyúttal elszigeteli az anyagi kérdésektől az új fogadalmast.¹⁴³ A 668. kánon 4. §-a értelmében az örök fogadalom letétele előtt polgári jogilag érvényes formában le kell mondania tulajdonjogáról vagy az intézmény, vagy más javára.¹⁴⁴ A lemondásnak a fogadalomtétel napjától kell hatályosnak lenni. Ugyanezen kánon 5. §-a alapján az örökfogadalmas szerzetes a fogadalom letételétől elveszti tulajdonszerzési jogképességét, amit helyette az intézmény gyakorol. Így amit szerez, az intézménynek szerzi, és nem tarthat igényt ellenszolgáltatásra az intézményben végzett bármilyen munkájáért.¹⁴⁵ Amennyiben mégis élni kívánna „elveszett” jogaival, úgy ezek a cselekményei, mint fogadalmával ellenkezők, érvénytelenek.¹⁴⁶ Figyelembe kell venni azonban Peter E. Campbell meglátására, hogy az örök fogadalom letétele nem jelenti a tag „világi jogi halálát” a társadalomban.¹⁴⁷

¹⁴² CIC 668. kán. 3. § – *Quidquid religiosus propria acquirit industria vel ratione instituti, acquirit instituto. Quae ei ratione pensionis, subventionis vel assecurationis quoquo modo obveniunt, instituto acquiruntur, nisi aliud iure proprio statuatur.*

¹⁴³ A CIC 668. kán. nem beszél az ajándékozás, vagy az örökség címén szerzett vagyonról.

¹⁴⁴ Vannak olyan megszentelt élet intézményeihez vagy apostoli élet társaságaihoz tartozó intézmények, amelyek jellegüknél fogva nem teszik kötelezővé a tulajdonról való teljes lemondást, de az ilyen intézményekben is lehetőség van a legfőbb előljáró engedélyével végzett önkéntes lemondásra.

¹⁴⁵ Vö. *Code of Canon Law annotated. Latin-English edition of the Code of Canon Law and English-language translation of the 5th Spanish-language edition of the commentary prepared under the responsibility of the Instituto Martín de Azpilcueta*, ed. E. CAPARROS–M. THÉRIAULT–J. THORN, Montreal 1993. 458.

¹⁴⁶ Vö. SZUROMI SZ. A., *A tulajdon és a birtok kérdése a szerzetes intézményekben*, in *Jogtudományi közlöny* 56 (2001) 487–490, különösen 487–488.

¹⁴⁷ CAMPBELL, P. E., *The New Code of Canon Law and Religious: Some civil law considerations*, in *The Jurist* 44 (1984) 81–109, különösen 94.

Véleménye szerint valójában arról van szó, hogy az örök fogadalom fennállása alatt a tag személyes szerzeményei automatikusan átmennek a szerzetesközösség tulajdonába.¹⁴⁸

A polgári jog nem adaptálja automatikusan a szerzetes szegénységi fogadalmának jogkövetkezményeit. A tulajdonjognak, elsősorban mivel ez egy abszolút szerkezetű jogviszony, nagyon szigorú szabályai vannak, ami különösen is igaz a tulajdonjog megszerzésének és elvesztésének kérdésére: csak a jogszabályban meghatározott módon lehet tulajdont szerezni, ami meghatározza egyúttal a tulajdonjog elvesztésének lehetséges módjait is.¹⁴⁹ A szerzési képességről nem lehet lemondani, csak a jogszabály korlátozhatja azt.

A szerzetesnek természetesen joga van a lelkiismereti és vallásszabadság nyújtotta keretek között arra, hogy élve a szerződési autonómia nyújtotta lehetőséggel jognyilatkozatot tegyen arra vonatkozóan, hogy későbbi jognyilatkozatainak jogkövetkezményei kinek a személyében álljanak be.¹⁵⁰ Polgári jogi terminológiával élve az, ha egy természetes személy jognyilatkozataival egy szervezet (illetve, mint adott esetben, egy jogi személy) válik jogosulttá vagy kötelezetté, képviseletnek nevezzük. A képviselet azonban csak jogszabály (törvényes képviselet), jognyilatkozat, illetve valamely szervezet alapszabálya (szervezeti képviselet) alapján jöhet létre, ebbe a rendszerbe azonban a szerzetesek esete nem illik bele.

Az Egyházi Törvénykönyv szerint (amelynek vonatkozó rendelkezéseit a 2011. évi CCVI. tv. 12. § [1]–[2] be-

¹⁴⁸ Vö. SZUROMI SZ. A., *A tulajdon és a birtok*, 488.

¹⁴⁹ Ptk. 117–138. §§.

¹⁵⁰ Ennek érvényességéhez természetesen szükség van az adott rendnyilatkozatára is.

kezdése recipiálja) a szerzetesi intézmények, tartományok és házak magánál a jognál fogva jogi személyek¹⁵¹ (ami egyébként a magyar jogban azért is így van, mert a hatályos gyakorlatban az egyes rendek illetve intézmények a bíróságon nyilvántartásba vétetik magukat), azonban a képviselőkre jogosult személyek körét szintén a jogszabály rögzíti. Az örökfogadalmas szerzetes főszabály szerint nem képviselője a szerzetesintézménynek, viszont az egyházi törvények és a rendi szabályzatok értelmében az esetek többségében mégis a rendje számára szerez tulajdont. A kérdés nem más, mint ennek polgári jogi megoldása.

A magyar polgári jog alapján a tulajdonjogot átruházó jognyilatkozat formai szempontból általában nem kötött, így, hacsak a tulajdon tárgyára nézve nem vezetnek valamilyen nyilvántartást, a szerzetes által megszerzett javak egyszerű – szóban, írásban vagy ráutaló magatartással tett – jognyilatkozattal a rendre vagy rendházra ruházhatók. A nyilvántartás tárgyaül szolgáló tulajdoni tárgyakkal (mint az ingatlan vagy a gépkocsi) egyházjogi szempontból hasonló a helyzet, ahhoz azonban, hogy a világi jog számára is releváns legyen a tulajdonosváltás, annak az előírt eljárásokat megtartva kell történnie. Ha ez nem valósul meg, a vagyon(tárgy) kezelése természetesen megillesheti a rendet, a vele kapcsolatos rendelkezések polgári jogi érvényességének azonban feltétele lesz a polgári jogilag elismert tulajdonos nyilatkozata. Ugyancsak problémát vehet fel ebben az esetben az öröklés kérdése.

A szerzetes a fogadalom letétele előtt köteles az intézmény javára végrendeletet is készíteni, amelynek a polgári jog szerint is érvényes formában kell megtörténnie, az intézménynek viszont tartási kötelezettsége van a szerze-

¹⁵¹ 634. kánon 1. §.

tesintézmény minden fogadalmas tagjával szemben.¹⁵² A szerzetesek végrendeletére ugyanazok a formai és tartalmi feltételek vonatkoznak, mint minden más végrendeletre, és ha ezek teljesülnek, az okiratban foglaltaknak a szerzetes halála után érvényt lehet/kell szerezni, akár bírósági úton is. A tartalom szempontjából azonban kérdés az, hogy miről is rendelkezhet a szerzetes. Mivel a kánonjog szerint az örökfogadalmas tag egyáltalán nem rendelkezik tulajdonnal, így a birtokában lévő javakat sem jogosult a szerzetesintézménytől különböző örökösökre hagyni, még rokonaira sem. Így végrendeletében azokról a tulajdontárgyairól rendelkezhet, amelyek az örök fogadalom letételéig a tulajdonában voltak.

Ha a tag később szerez valamilyen tulajdont, az az egyházi szabályok értelmében az intézményé lesz, míg a polgári jog szerint az övé marad. Ha ajándékba kap valamit, az ajándékozás feltételeit teljesítenie kell (például az ajándékozó által meghatározott célra kell az ajándékot felhasználnia), különben az ajándék visszakövetelhető. Örökség vagy egyéb juttatás esetén (és ide kell érteni a szerzetes esetleges keresményét is) a kánonjog szerint ugyancsak az intézmény válik tulajdonossá, viszont ez a polgári jog számára értelmezhetetlen további, erre irányuló jognyilatkozatok nélkül.

Ha a tag és az intézmény kapcsolata megfelelő, a világi jognak nem is kell értelmeznie ezt a helyzetet, nem kell róla tudomást vennie. Ha azonban a tag elhagyja az intézményt (akár saját akaratából, akár az intézmény intézkedésére), vagyoni jellegű elszámolási kísérletre is sor kerülhet közöttük. Ugyancsak világi jogi szempontból is

¹⁵² Vö. ANDRÉS, D. J., *El testamento de los religiosos. Una obligación canónica poco entendida y practicada*, in *Commentario pro religiosos et missionariis* (1991) 261–287.

releváns kérdéseket kell megoldani, ha a szerzetes meghal anélkül, hogy a rá vonatkozó egyházi jogszabályok értelmében rendezte volna a vagyoni helyzetét. Az állam nem avatkozik bele a szerzetesintézmények belső ügyeibe, azok a saját szabályaik szerint határozhatják meg, hogy tagjaik tulajdona felett ki dönt, annak jövedelmei kit illetnek, azt hogyan használják fel. A jognyilatkozatok érvényessége miatt azonban polgári jogilag érvényes formában meg kell azt határozni, hogy a konkrét vagyongazdálkodási és rendelkezési jogokat ki, milyen formában és milyen terjedelemben gyakorolhatja. Így a szerzetes a vagyontárgyait a rendje kezelésébe adhatja.

Felvetődik viszont az a probléma, hogy mi történjen a rend tulajdonába került azon vagyontárgyakkal, amelyekre nézve nem született írásos polgári jogi rendelkezés, azonban azokat ténylegesen a szerzetesintézmény használja, kezeli és hasznosítja az egyházi jogszabályoknak megfelelően. Ilyenkor akár kilépés vagy elbocsátás, akár haláleset miatt szűnik meg a szerzetes tagsága, a tulajdonjoggal kapcsolatban a két jogrend ellentétes álláspontot fogad el. Az egyházjogi szabályokat első megközelítésben nem szabadna figyelembe vennünk, mivel a 2011. évi CCVI. tv. 8. § (2) bekezdése alapján azok érvényesüléséhez állami eszköz nem vehető igénybe. Nem tekinthető azonban az adott fennálló helyzet jogellenesnek sem, hiszen a szerzetes maga szabadon vállalta a tagsággal járó vagyoni jogi következményeket, illetve tette meg esetenként ezzel összhangban a vagyoni jogi rendelkezéseit.

A Ptk. 200. § (1) bekezdése szerint semmis az a szerződés (illetve ugyanígy minden jognyilatkozat), amelyet jogszabályba ütközően vagy jogszabály megkerülésével kötöttek. A szerzetesi fogadalomban a szerzőképességnek (illetve, ahogyan látni fogjuk, az engedelmességi fogadalommal a jognyilatkozat tételi képességnek) a korlátozása

ennek alapján érvénytelen lenne, hiszen olyan korlátját állítaná fel a cselekvőképességnek, amely a Ptk. vonatkozó rendelkezéseivel ellentétes. A jog mégsem avatkozik be, nem vonja meg a jognyilatkozatoktól a célzott joghatást, pedig semmisségi ok lévén ezt a bíróság hivatalból megtehetné. A jog azonban erről ez egész nyilatkozási körről nem vesz tudomást: neutrálisan, semlegesen áll a fogadalommal kapcsolatos kérdésekhez, az állami eszközökkel ki nem kényszeríthetőség alapjain állva. Nem másval találkozzunk tehát itt, mint *naturalis obligatio*-val, annak jogkövetkezményeivel együtt.

A *naturalis obligatio* természetes, bírói úton vagy más jogi eszközökkel ki nem kényszeríthető kötelem,¹⁵³ amelyben a bíróság nem ad jogvédelmet a követelésnek, de ugyanígy megtagadja a kikényszeríthetőség bírói útját a teljesített kötelezettség visszakövetelésétől is. A Ptk. egyes ilyen természetes kötelezettségeket nevesít (mint például a játékadósság – 204. §), másokat pedig a bírói gyakorlat alakít ki a kereset visszautasításával. A szerzetesekkel kapcsolatos vitákban (habár ennek értékelhető joggyakorlata még nincs) a legindokolhatóbb álláspont a semlegesség, a természetes, erkölcsi kötelezményként kezelés lehet. Ennek alapján tehát az intézmény nem követelhetné a polgári bíróság útján a tagjaitól a szerzetesi vagyoni jogi kötelezettségeik teljesítését, viszont a tag vagy az örökösei sem követelhetnék vissza ilyen úton a már szolgáltatott vagyontárgyakat.

A gyakorlatban ennek a kérdésnek a megoldása különböző lesz aszerint, hogy mi az adott tulajdonjog tárgya. Ha olyan vagyontárgyról van szó, amelyről állami nyilvántartást vezetnek, úgy a közhiteles nyilvántartásban megje-

¹⁵³ LÁBADY T., *A magyar magánjog (polgári jog) általános része* (Institutiones Juris, Dialogus Campus tankönyvek), Budapest–Pécs 1997. 275–277.

lőlt (természetes vagy jogi) személy lesz a polgári jogilag releváns tulajdonos. Így ezeken a dolgokon a szerzetesintézmény csak a tulajdonjoga bejegyeztetésével szerezhethet tulajdont. Az ilyen nyilvántartást nem igénylő vagyontárgyakkal kapcsolatban más a helyzet. Mivel a magyar magánjogban az alakilag kötött szerződések számítanak kivételnek, a tulajdonjog átszállása szóbeli megállapodással, illetve ráutaló magatartással is végbemehet. A tulajdonos személyének megállapítása „mindössze” bizonyítás kérdése. Természetesen a legegyszerűbb az, ha a szerzetes szabályos átruházó nyilatkozattal teszi az intézményt tulajdonossá.

Ha a szerzetes érvényes végintézkedés nélkül hal meg, a tulajdonában lévő vagyon a törvényes öröklési rend szabályai szerint száll át. Ha azonban van érvényes végrendelete, és az az egyházi szabályoknak megfelelően a rendje javára szól, a Ptk.-ban meghatározott hozzátartozói köre törvényes örökrészre tarthat igényt, hacsak valamely kiesési ok nem áll fenn.¹⁵⁴ Problémaként ebben a körben is az merülhet fel, hogy az adott esetben mi is tartozik a hagyatékba.

A rend vállalja a szerzetesi hivatás céljának megvalósításához szükséges javak biztosítását a rendtagok számára, amiből az következik, hogy az intézmény tagjainak joguk van ahhoz, hogy a szerzetesintézménytől megkapják mindazt, ami számukra állapotukból fakadóan szükséges. Mindebből következik, hogy az intézményt elhagyó szerzetes nem követelhet semmilyen természetű ellenszolgáltatást a szerzetesintézménytől az ott végzett munkájáért, amint arról a 702. kánon 1. §-a rendelkezik is. Azonban már ugyanezen kánon 2. §-a felhív a méltányos elbírálás megtartására. Ez jelenti a személy életkorának, egészségi

¹⁵⁴ Ptk. 662–664. §§.

állapotának, szakképzettségének, a szerzetes eddigi tevékenységének és magának a kilépés indokának a figyelembevételét, a kivált tag anyagi támogatását az intézmény anyagi erejének megfelelően úgy, hogy az ne rójon aránytalan terhet az intézmény tagjaira, továbbá a társadalmi beilleszkedésben nyújtott segítséget.¹⁵⁵

2.2. Az engedelmisségi fogadalom

Az engedelmisségi fogadalom azt a célt szolgálja a szerzetesek életében, hogy a választott élethivatást valóban az Isten szándékának, az Egyház küldetésének és a rend alapítójának sajátos szellemisége szerint tudják teljesíteni. Így az előjárónak való engedelmisség a szerzetesi állapot lényegéhez tartozik.¹⁵⁶ A személy cselekvési szabadságának olyan korlátozásáról van szó, amelynek hatása egy magasabb szintű szabadság elérése lehet. Az engedelmisségi fogadalomból gyakorlati cselekvési szabályok is származnak, melyeket egyetemes szinten az Egyházi Törvénykönyv, részleges szinten pedig az egyes rendek és intézmények saját joga rendez. Ide sorolható az intézményből való távollét lehetőségének, indokainak és időtartamának pontos meghatározása, amely a szerzetesi együttélési kötelezettségből fakad.¹⁵⁷ Amint azt a történeti bevezetőben is említettük, a szerzetesi élet egyik legalapvetőbb elve a helyhez kötött (*stabilitas loci*) közösségi élet (*vita communis*). Ebből kifolyóan a szerzetesintézményből való

¹⁵⁵ Vö. ANDRÉS, D. J., *Szerzetesjog. Magyarázat az Egyházi Törvénykönyv 573–746. kánonjához* (Bibliotheca Institutii Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/2), Budapest 1999. 208–209.

¹⁵⁶ ANDRÉS, D. J., *El derecho de los religiosos*, Rome 1983. 423–425.

¹⁵⁷ 629. kán.; 649. kán. 1. §; 665. kán. 1. §.

bármely távollét engedélyhez kötött, amelynek megadása az eltávozás időtartamától függően tartozik a rendi előjáróra, tanácsára vagy magasabb fórumra. A távolléteket két kategóriába sorolhatjuk: egyfelől a szerzetes és a szerzetesi közösség kötelezettségeiből, képzéséből, pasztorális tevékenységéből, illetve kényszerű közösségi vagy személyes eseményekből (betegség, gyógykezelés) fakadó távollétek, másfelől a szerzetes intézményből való kiválását megelőző távollétek (*exclaustratio*).¹⁵⁸

Az intézményből való távozás ez utóbbi esetben nem ideiglenes jellegű,¹⁵⁹ hanem az intézmény végleges elhagyására irányul, ugyanúgy, amint a fogadalmas szerzetes elbocsátása. Ezeket az eseteket részletesen és körültekintően szabályozza a szerzetesjog, mivel ez a szerzetesrendek működésének tényét érinti. A távozáshoz ideiglenes fogadalom esetén szükséges az előljáró és tanácsa beleegyezése, amely örök fogadalmas esetén, amennyiben pápai jogú intézményről van szó, kiegészül a Szentszék engedélyével.¹⁶⁰

A tartózkodási hely megválasztásának joga olyan személyhez fűződő jog, amely csak sajátos esetekben és meghatározott módon korlátozható (büntetési jelleggel a fogvatartásra ítéltknél, illetve bizonyos egészségügyi rendelkezések esetében).¹⁶¹ A szerzetesek tartózkodási he-

¹⁵⁸ Vö. SZUROMI SZ. A., *A tulajdon és a birtok*, 489–490.

¹⁵⁹ 694–704. kánonok, vö. PRIMETSHOFER, B., *Ordensrecht auf der Grundlage des CIC 1983 und des CCEO unter Berücksichtigung des staatlichen Rechts der Bundesrepublik Deutschland, Österreichs und der Schweiz*, Freiburg im Breisgau 2003.⁴ 182–188.

¹⁶⁰ 691. kán., vö. ANDRÉS, D. J., *Szerzetesjog*, 191–192.

¹⁶¹ A Ptk. 14. § (6) bekezdése példálózó jelleggel felsorolja azokat a jognyilatkozat-tételi kategóriákat, amelyekben a személy cselekvőképessége speciálisan korlátozható, ezek között is szerepel a tartózkodási hely meghatározása (9. pont).

lyét, mint látjuk az előjáró határozza meg az egyházi jogszabályok és a szabályzat alapján. Ez azonban polgári jogi szempontból ismét neutrális, közömbös jellegű rendelkezés. A szerzetes maga vállalja az életmódjának megfelelő helyen és körülmények között élest, amely kötelezettségének teljesítéséhez természetesen nem lehet bírósági segítséget igénybe venni, azonban a kilépő vagy elbocsátott szerzetes sem fordulhat személyi szabadság megsértésének panaszával az állami hatóságokhoz. Ugyanez a helyzet az elbocsátással is: az intézmény a maga szabályzata, illetve a rá vonatkozó egyházi jogszabályok alapján dönti el, mikor kell egy tagjának távoznia, és ez ellen a határozat ellen nem lehet világi bírósági úton jogorvoslattal élni (természetesen egy ilyen rendelkezésnek nemcsak – nem elsősorban – a tartózkodási hely megválasztása szempontjából van jelentősége).

Önálló problémát jelent a szerzetes jognyilatkozattételi képessége. Az engedelmesség és a szegénység fogalmából együttesen következik a szerzetesek szerződéskötési képtelensége. A szerzetes előjárója engedélye nélkül sem saját, sem pedig intézménye nevében nem írhat alá érvényesen semmilyen szerződést.¹⁶² A jognyilatkozattételi képesség szintén a cselekvőképesség része, tehát csak a Ptk.-ban meghatározottak korlátozhatják. Ha a személy cselekvőképessége nem korlátozott, a polgári jog alapján nincs szükség harmadik személy hozzájárulására a jognyilatkozatai érvényességéhez. A saját nevében a szerzetes tehát tehet polgári jogilag érvényes jognyilatkozatot, ennek egyházjogi megítélése pedig nem tartozik a polgári jog megítélési körébe.

Az intézmény nevében történő nyilatkozattétel kapcsán a képviselőt kérdését kell megvizsgálnunk. Az Egyhá-

¹⁶² Vö. BEYER, J., *Il diritto della vita consecrata*, Milano 1989. 367–368.

zi Törvénykönyvben valamely egyházi jogi személy képviselőjeként meghatározott szerzetesek a polgári jog szerint is képviselői jogkörrel járnak el a 2011. évi CCVI. tv. 8. § (2) bekezdésének recipiáló hatálya miatt. Ugyancsak az intézmény képviselője lesz az előjárói által adott jognyilatkozat-tételi engedéllyel rendelkező tag, eseti képviselet keretében. Ha azonban az intézmény „alapszabályában” az adott tag nincs képviselőként meghatározva, és eseti meghatalmazása vagy megbízása sincsen, az intézménye nevében tett jognyilatkozata az álképviselő körébe fog tartozni¹⁶³ és kártérítési kötelezettséggel jár.

2.3. Tisztasági fogadalom

A tisztasági fogadalom mindig központi szerepet töltött be azoknak az életében, akik magukat az Istennek szentelték. Így kezdettől fogva hozzátartozott a szerzetesi életformához, amit az életforma sajátosságai indokolja is. A Katolikus Egyház házasságjogában a fennálló szerzetesi fogadalom házassági akadályt képez, tehát az örökfogadalmas szerzetes fogadalma fennállásának ideje alatt nem köthet érvényes házasságot az Egyház szabályai szerint.¹⁶⁴ Amennyiben polgári házasságot kísérelne megkötni, úgy azt az Egyház semmisnek tekinti. Az ilyen házassági kísérlet jogkövetkezménye a szerzetesre nézve egyházi tilalom, az egyházi büntetőjog alapján, és egyben magánál a ténynél fogva elbocsátottnak minősül, annak minden jogkövetkezményével együtt.¹⁶⁵

¹⁶³ Ptk. 221. §.

¹⁶⁴ 1088. kán. Az akadály alóli felmentés, ha az intézmény pápai jogú, az Apostoli Szentszékeknek, ha pedig egyházmegyei jogú, úgy a megyéspüspöknek van fenntartva (vö. 1078. kán. 2. §.).

¹⁶⁵ 1394. kán. 2. §. vö. 694. kán. 1. §.

Hatályos magyar házassági jog¹⁶⁶ nem foglalkozik a házassági akadályok körében az egyház(ak) által támasztott tilalmakkal, így ezeknek semmilyen polgári jogi joghatása nincsen.¹⁶⁷

3. Összegzés

A fentiek alapján világosan látszik, hogy a kánonjog és a világi jog kapcsán két önálló jogrendszerrel állunk szemben. Az Egyház és az állam egymástól elválasztott működése azonban nem azt jelenti, hogy a két jogrendben nem találunk átfedéseket, hiszen a kánonjog által normatív módon szabályozott területek jogalanyai a világi jogrend jogalanyai közé tartoznak (pl. szerzetesek), így nem lehet mindig neutrális a másik jogrend számára az egyik jogrendben végrehajtott jogcselekmény. Sajátos módon is igaz ez azokban az esetekben, amikor az egyházjog, vagy pedig az állami jog recipiálja a másik jogrend előírásait. Mint láttuk, az Ehtv. állásfoglalása egyértelmű az állam és az egyház elválasztásának tekintetében, mikor kijelenti, hogy az egyház belső törvényeinek, szabályainak

¹⁶⁶ A házasságról, családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény.

¹⁶⁷ Szemben az 1894. évi XXXI. törvénycikkkel, amely bevezette ugyan a kötelező állami házasságkötést, büntetéssel fenyegetve az ennek hiányában egyházi esketést végző lelkészt, azonban 25. §-ában felmentési lehetőség nélkül megtiltja a házasságkötést az egyházi előjáró engedélye nélkül annak, akire nézve egyháza szabályai szerint fogadalom vagy egyházi rend alapján házassági tilalom áll fenn. Az egyházi házasság állami elismerésének a kérdéséhez, vö. FERENCZY R.–SZUROMI Sz. A., *Az egyházi házasság, mint államilag elismert házassági kötelék (Kritikai megjegyzések jogtörténeti, civiljogi és kánonjogi szempontból)* in *Jogtudományi közlöny* 57 (2002) 184–189. FERENCZY R.–SZUROMI Sz. A., *Die kirchliche Ehe als staatlich anerkannter Ehebund?*, in *Folia Canonica* 6 (2003) 101–111.

érvényre juttatására állami kényszer nem alkalmazható. Így a világi jog az állami kikényszeríthetetlenség talaján állva általában semlegesen viszonyul a szerzetesjogon belüli, fogadalmakhoz kapcsolódó kérdésekhez, amelyeknek a tulajdonjogot érintő területét a világi jogi szemszögből a naturális obligációk közé sorolhatjuk. A mindkét jogrendben kölcsönösen fennálló utalások és a közös jogalanyok mutatják, hogy nem lehetséges a radikális, minden érintkezési ponttól mentes elválasztása az egyházi és állami jogrendnek, így szükség van azok pontos és alapos ismeretére, hogy az egymással érintkezésben lévő jogszabályok valódi értelmükben kerüljenek alkalmazásra.

V. A TERMÉSZETES SZEMÉLY JOGKÉPESSÉGÉNEK MEGSZŰNÉSE

1. Bevezető megjegyzések

Az emberi személy jogképessége alapvetően a személy létezéséhez kötődik, így annak megszűnése a személy „megszűnéséhez”, azaz halálához kapcsolódik. Ez igaz a római jog felfogására is amellet, hogy ott találunk más jogképességet befolyásoló tényezőket is (vö. *capitis deminutio*). A római jogban a halál tényének bizonyítási kötelezettsége az arra hivatkozóra hárult. Azokban az esetekben, amelyekben tényekkel nem lehetett bizonyítani a személy elhalálását, a pusztta távollét is szolgálhatott a halállal beálló jogkövetkezmények kinyilvánításához.¹⁶⁸ Ennek a távollétnek huzamosabb ideig kellett tartania, amely időszak alatt az eltűnt semmilyen életjelet sem adott magáról.¹⁶⁹ A bizonyítást megkönnyítette, ha az eltűnés életveszélyes körülmények között történt. A halállal hasonló megítélés alá eső ilyen eltűnés eredményeképpen a feleség új házasságot köthetett. Amennyiben az eltűnt személy visszatért jo-

¹⁶⁸ FÖLDI A.–HAMZA G., *A római jog története és intézüciói*, Budapest 1998.³ 201.

¹⁶⁹ D. 48. 5. 12. 12: *Mulier cum absentem virum audisset vita functum esse, alii se iunxit: mox maritus reversus est. quaero, quid adversus eam mulierem statuendum sit. respondit tam iuris quam facti quaestionem moveri: nam si longo tempore transactio sine ullius stupri probatione falsis rumoribus inducta, quasi soluta priore vinculo, legitimis nuptiis secundis iuncta est, quod verisimile est deceptam eam fuisse nihil vindicta dignum videri potest: quod si ficta mariti morsargumentumfaciendis nuptiis probabitur praestitisse, cum hoc facto pudicitia laboretur.* KRUEGER, P.–MOMMSEN, T. (ed.), *Institutiones, Digesta* (Corpus iuris civilis I), Berolini 1905 (repr. Berlin 1954, Hildesheim 2008) 796.

gai teljesen visszaálltak, kivéve, ha a távollét oka hadifogság volt.¹⁷⁰ A *hadifoglyot* a római jog rabszolgának minősítette, így a hadifogságba esett római polgár elvesztette személyi és vagyoni jogait fogságának idejére. A fogságból kiszabadult polgár jogai csak részben álltak helyre, így korábbi *manus* nélkül kötött házassága már nem.

A római jog erőteljes befolyást gyakorolt a kánonjogra különösen a 11. század végétől.¹⁷¹ Ennek köszönhetően a személy jogképességének megszűnésére vonatkozó jogi álláspont, hangsúlyeltolódásokkal ugyan, de tükrözte a római jogi gyökereket. A halál tényét alapvetően az egyház által vezetett halotti anyakönyv igazolta.¹⁷² Ebből kifolyólag a halál megállapítása, illetve a holtak nyilvánítási eljárás, az egyházi bíróságok hatáskörébe tartozott a modern korig. A jogvélelem, a római alapállással szemben, az eltűnt személyt holtak tekintette, amely kimondható volt a távollét huzamossága, illetve a veszélyhelyzetben való eltűnés esetében. Ezek az eljárások fontosak voltak az örökösödés, de az újraházasodás lehetősége miatt is.¹⁷³ A 19. századra általánosan elvált egymástól az egyházi és állami kompetencia az örökösödés és a házasság területén is,¹⁷⁴ így azóta, az egyházi halotti anyakönyv kiállítása, más esetekben pedig a holttan nyilvánítási eljárás lefolytatása, alapvetően a szabad állapot meghatározására szolgál az egyházjogban, állami jogkövetkezmények nélkül.

¹⁷⁰ DÖMÖTÖR, L., *A hadifoglyok jogállása a római jogban* (Eötvös Lóránd Tudomány Egyetem Jogi Tanulmányok), Budapest 1997.

¹⁷¹ ERDŐ, P., *Storia della scienza del diritto canonico. Una introduzione*, Roma 1999. 35–36.

¹⁷² SZUROMI SZ. A., *Egyházi intézménytörténet* (Bibliotheca Institutii Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/5), Budapest 2003. 143–149.

¹⁷³ MEZEY B. (szerk.), *Magyar jogtörténet*, Budapest 1996. 76.

¹⁷⁴ SZUROMI SZ. A., *Megjegyzések az egyház és állam modern kori viszonyának változásaihoz*, in *Jogtörténeti szemle* 2 (2003) 7–13, különösen 8.

2. A halál időpontja a magyar polgári jogban

Magyarországon az 1894. június 24-én szentesített és július 1-jén kihirdetett 1894. évi XVI. tc. rendezte a polgári örökösödési eljárást. E szerint az örökösödési eljárás megindítására az örökagyó elhunytá vagy holtján nyilvánítása után kerülhetett sor, vagy hivatalból, vagy valamely érdekelt fél kérésére.¹⁷⁵ Az egyes eseteket a 2. és 3. §§ nevesítették.¹⁷⁶ Az állami anyakönyvezésről szóló 1894. de-

¹⁷⁵ 1894. évi XVI. tc. az örökösödési eljárásról, 1. §. *Magyar Törvénytar* (1894–1895. évi törvénycikkek), Budapest 1897. 99.

¹⁷⁶ 2. §. Hivatalból indítandó meg az örökösödési eljárás:

(1) ha az örökös, az utóörökös, vagy a kötelesrésztre jogosított, kiskorú (...) gondnokság alá van helyezve, avagy méhmagzat, vagy még meg nem született személy (vö. 102. §.); (2) ha még csak létesítendő közérdekű alapítvány van örökösök vagy utóörökösök minőségben érdekelve; (3) ha az örökös, az utóörökös, vagy kötelesrésztre jogosított (...) ismeretlen helyen távol van; (4) ha tudvalevő örökös általában nem létezik; (5) [4. §. Ha a hagyatékhöz ingatlan vagyontartozik és az örökagyó halálától /a holtján nyilvánító ítélet jogerőre emelkedésétől/ számított három hónap alatt sem az örökösödési eljárás megindítását nem kérte az érdekeltek valamelyike, sem pedig ugyanazon határidő alatt örökösödési vagy hagyományi bizonyítvány kiadása iránti kérelmet elő nem terjesztettek (...); 69. §. Ha a hagyatékhöz tartozó, de az örökagyó tulajdonául még be nem jegyzett ingatlan mint örökség vagy hagyomány szállott az örökagyóra: a még le nem tárgyalt kapcsolatos egy vagy több előző hagyatéktárgyalását hivatalból meg kell indítani. (...)].

3. §. Megindítandó az örökösödési eljárás, ha annak megindítását kéri: 1. az örökös, a kötelesrésztre jogosított, vagy az utóörökös; 2. a végrendeleti végrehajtó; 3. olyan hagyományos, esetleg utóhagyományos, akinek a hagyatékhöz tartozó ingatlan van hagyományozva, avagy olyan hitelező, akinek a javára a hagyatékhöz tartozó ingatlanra vagy jelzálogos követelésre (...) föltételes végrehajtási zálogjog van bekebelezve (...); végre az, akinek a javára a hagyatékhöz tartozó ingatlanra, tulajdoni igény alapján (...) zárlat rendeltetett és följegyzetett (...).

cember 9-én jóváhagyott és ugyanazon év december 18-án kihirdetett 1894. évi XXXIII. tc. 1. §-ában rögzítette, hogy a születések, házasságok és halálesetek közhitelű nyilvántartására az állami anyakönyvek hivatottak, de egyben arról is rendelkezett, hogy a törvény hatálybalépése előtt vezetett egyházi anyakönyvekből továbbra is kiállíthatók a korábbi időszakot érintő közhitelű kivonatok az illetékes egyházi hatóság által.¹⁷⁷ Ezzel lényegében megtörtént Magyarországon az örökösödés, a házasságkötés és az anyakönyvezés szekularizációja, azaz leválasztása az egyházi adminisztrációról.¹⁷⁸

Az 1894. évi XXXIII. tc. III. fejezetében a halotti anyakönyvekről intézkedve kitért a holttanylevélkézés kérdésére. A 74. §. szerint holttanylevélkézés esetében a halotti anyakönyvbe való bejegyzéshez szükséges a bíróság jogerős határozatának a lakóhely szerint illetékes községi anyakönyvvezetővel, vagy a születési hely szerinti anyakönyvi hivattal való hivatalos közlése. Ilyenkor a halotti anyakönyvbe be kell vezetni a holttanylevélkézés határozatot kimondó bíróság pontos megjelölését, a határozat idejét és számát és a határozatban megjelölt vélelmezett halálozási dátumot.

A 2014. március 15-ével hatályon kívül kerülő 1959. évi IV. tv. a Polgári Törvénykönyvről¹⁷⁹ 22. §-a szerint a jogké-

¹⁷⁷ Vö. 1894. évi XXXIII. tc. 94. §.

¹⁷⁸ FERENCZY R.–SZUROMI SZ. A., *Az egyházi házasság mint államilag elismert házassági kötelék (kritikai megjegyzések jogtörténeti, civiljogi és kánonjogi szempontból)*, in *Jogtudományi közlöny* 57 (2002) 184–189, különösen 185; vö. SZUROMI SZ. A., *Változások a katolikus egyház jogintézményeinek államilag elismert kompetenciájában Magyarországon (1894–1918)*, in *Jogtörténeti szemle* 3 (2007) 64–67.

¹⁷⁹ A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. tv-t a 2013. évi CLXXVII tv. 67. § b) pontja 2014. március 15-vel hatályon kívül helyezte, és ugyanezen határdátummal az új, 2013. évi IV. tv. a Polgári Törvénykönyvről lép hatályba.

pesség megszűnése a halál beálltával történik.¹⁸⁰ Ennek pontos meghatározása mindig komoly nehézséget rótt az orvostudományra és a jogalkalmazóra egyaránt. Jelenleg általában az abszolút egyenes vonalú EEG-lelet és az izomzat teljes atóniája olyan jelentős tények, amelyek lényegileg befolyásolják a halál beálltának kinyilvánítását.¹⁸¹

3. A holtak nyilvánítás és a halál tényének megállapítása

A jelenlegi magyar magánjog a minden életjel nélkül el-
telt meghatározott idejű huzamos távollétet kívánja meg
az eltűnt személy holtanyilvánításához. Ennek a Ptk.
23. §-a értelmében öt évnek kell lennie. Magyarországon
az igazságügy miniszter jogkörébe tartozik a halál tényé-
nek megállapítására vonatkozó eljárás szabályozása, amely
rendeleti úton történik.¹⁸² A Ptk. megkülönbözteti a holt-
nak nyilvánítást a halál tényének megállapításától. Míg az
előzőről azokban az esetekben beszélhetünk, amikor a
személy elhunytáról nem áll rendelkezésre adat,¹⁸³ addig
az utóbbi azokban az esetekben lehetséges, ha a halál té-
nye ugyan bizonyos, de annak pontos körülményei (vö.
idő, hely) ismeretlenek. A halál beálltának pontos napja
a halál ténye megállapításának esetében aprólékos vizsgá-
latot igényel, melyről a Ptk. 24. § (1) rendelkezik. Ha

¹⁸⁰ VILÁGHY M.–EÖRSI Gy., *Magyar polgári jog*, I. Budapest 1965. 98.

¹⁸¹ Vö. KECSKÉS L., *Magyar polgári jog. Általános rész*, II: *A személyek joga* (Dialog Campus Tankönyvek), Budapest–Pécs 1999. 72–74.

¹⁸² Ptk. I. 15. §.

¹⁸³ PK I. sz.: A bíróság az eltűnt személyt holtak nyilvánító határozatában a halál helyét nem állapítja meg. Ha a halál helye a bizonyítási eljárás adatai alapján ismertté válik, a halál ténye megállapításának van helye.

mégsem lehetséges pontosan megállapítani ezt az időpontot, akkor azt a jog az eltűnést követő hónap tizenötödik napjában határozza meg.¹⁸⁴ Amennyiben a későbbiekben újabb adatok válnának ismertté a halál időpontjáról, úgy lehetőség van bírósági úton a korábban rögzített időpont megváltoztatására,¹⁸⁵ sőt a holtak nyilvánító határozat hatályon kívül helyezésére.¹⁸⁶ A dolog természetéből következik, hogy ha a holtak nyilvánított előkerül, akkor a holtak nyilvánító határozat magánál a ténynél fogva semmissé válik.

A házastársat holtak nyilvánító határozat jelentős az öröklés megnyílása, illetve az életben maradt fél szabad állapota és házasságkötésre való képessége, továbbá az apaság véelme szempontjából. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy nem a holtak nyilvánító határozattal szűnik meg a korábbi házasság, hanem a holtak nyilvánító határozat birtokában megkötött új házasság bontja azt fel.¹⁸⁷ Kivételt képez az az eset, amikor bármelyik házastárs tudomása van a holtak nyilvánító határozat kijelentésének valótlanágáról, azaz hogy a korábbi házastárs halála nem következett be.

¹⁸⁴ Vö. Ptk. 24. § (2).

¹⁸⁵ Ptk. 25. § (2).

¹⁸⁶ Ptk. 25. § (3) Ha bebizonyosodik, hogy a holtak nyilvánított a határozatban alapul vett időpontnál később tűnt el, és a holtak nyilvánítás feltételei nem állnak fenn, a bíróság a holtak nyilvánító határozatot hatályon kívül helyezi. A határozat alapján beállott jogkövetkezmények – ha jogszabály kivételt nem tesz – semmiek.

¹⁸⁷ Vö. Csjt. 17. § (2).

4. A házastárs holtinak nyilvánításáért folyó eljárás a hatályos kánonjogban

A kánonjog a házastárs holtinak nyilvánításáért folyó eljárásról beszél, amiből kitűnik, hogy a hatályos egyházjog rendszerében a holtinak nyilvánítás a házasságra gyakorolt jogkövetkezmények miatt fontos, nem pedig az öröklés szempontjából, hiszen ez a terület a 19. században teljesen átkerült állami kompetenciába.¹⁸⁸ Az 1983. január 25-én kihirdetett hatályos Egyházi Törvénykönyv az 1707. kánonban foglalkozik a kérdéssel.¹⁸⁹ Az ott említett rendkívüli eljárás az elhunyt házastársának területileg illetékes megyéspüspöke vezetésével folyik,¹⁹⁰ annak ellenére, hogy az 1917. évi *Codex iuris canonici*-t kommentáló néhány neves szerző egyes esetekben megfelelőnek tartotta a jegyesvizsgálatot lefolytató plébános erkölcsi meggyőződését (pl. tanúk által), az előző házastárs halálának tényéről, azaz a szabad állapotról.¹⁹¹ A holttányilvánítási

¹⁸⁸ Vö. pl. Magyarországon: ZLINSZKY J., *A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés*, Budapest 1877. 258–260.

¹⁸⁹ 1707. kán. 1. §. Ha a házastárs halálát nem lehet hiteles egyházi vagy világi okirattal igazolni, a másik házastárs csakis akkor tekinthető a házassági köteléktől szabadnak, ha a megyéspüspök holtinak nyilvánítási nyilatkozatot adott ki.

2. §. Az 1. §-ban említett nyilatkozatot a megyéspüspök csak akkor adhatja ki, mikor megfelelő vizsgálatok végzése után tanúk vallomásából, a közvéleményből vagy jelekből erkölcsi bizonyosságot szerzett a házastárs haláláról. A házastárs pusztta távolléte, ha hosszasan tart is, nem elegendő.

3. §. Bizonytalan és bonyolult esetekben a püspök kérje ki az Apostoli Szentszék tanácsát.

¹⁹⁰ Vö. MELLI, R., *Il processo di morte presunta*, in *I procedimenti speciali nel diritto canonico* (Studi Giuridici 27), Città del Vaticano 1992. 217–224.

¹⁹¹ CAPPELLO, F. M., *De Matrimonio*, Roma 1933, n. 396.

eljárás lefolytatására az eredeti házasság megkötésének helye szerint illetékes ordinárius jogosult.¹⁹² A halál tényét a kánonjog szerint elégségesen igazolja hiteles világi vagy egyházi okirat: azaz halotti anyakönyvi kivonat. Más a helyzet a holttnyilvánítás tényével, illetve a holttnyilvánítási eljárással. Az 1707. kánon általánosságban rögzíti az ilyen esetekben lefolytatandó eljárást és a felhasználható bizonyítási módokat. Legfontosabb forrás a tanúkihallgatás, a vallomások és a közvélemény. Ezekből a püspöknek döntése meghozatalához erkölcsi bizonyosságra kell jutnia az eltűnt személy halálát illetően. A CIC leszögezi, hogy a pusztta távollét a legtöbb állam polgári jogi álláspontjával szemben, nem elégséges indok a holttnyilvánító határozat meghozatalára.¹⁹³ Ezt a hagyományos egyházi jogi meggyőződést képviseli például VI. Piusz pápának (1775–1799) a prágai érsekhez címzett 1789. július 11-i levele.¹⁹⁴ Ennek az alapelvnek köszönhető, hogy az egyházi bíróság nem fogadja el az állami holttnak nyilvánító bírósági határozatot bizonyító erejűnek, hanem önálló vizsgálatot rendel el. A vizsgálat megindításához azonban nem szükséges az állam által megkívánt öt év el-

¹⁹² Vö. CIC (1917) Can. 1964; JULIEN, A. R., *Proof of death cases involving military personnel killed or missing as the result of war action*, in *The Jurist* 6 (1946) 1–38, különösen 6. E szerző szerint egyes esetekben az új házasság megkötésének helye szerinti ordinárius is illetékes lehet az eljárás lefolytatásában, vö. uo.

¹⁹³ Vö. WOESTMAN, M., *Special Marriage Cases*, Ottawa 1994. 141–144.

¹⁹⁴ Vö. AAS 2 (1910) 200: (...) *solam coniugis absentiam atque omnimodum eiusdem silentium satis argumentum non esse ad mortem comprobendam, ne tum quidem cum edicto regio coniux absens evocatus (...)*.

telte. A *Szent Officium* 1670. augusztus 21-e¹⁹⁵ óta többször adott ki olyan rendelkezést, amely a holtta nyilvánítás kér-

¹⁹⁵ 195 (...) 1. Imprimis testis moneatur de gravitate iuramenti, in hoc praesertim negotio pertimescendi, in quo divina simul et humana maiestas laeditur ob rei de qua tractatur importantiam et gravitatem, et quod imminet poena treremium et fustigationis deponenti falsum.

2. Interrogetur de nomine, cognomine, patria, aetate, exercitio et habitatione.

3. An sit civis exterus, et, quatenus sit exterus, a quanto tempore est in loco in quo testis ipse deponit.

4. An ad examen accesserit sponte, vel requisitus: si dixerit accessisse sponte, a nemine requisitum, dimittatur, quia praesumitur mendax: si vero dixerit accessisse requisitum, interrogetur a quo vel a quibus, ubi, quando, quomodo, coram quibus et quoties fuerit requisitus, et an sciat adesse aliquid impedimentum inter contrahere volentes.

5. Interrogetur, an sibi pro hoc testimonio ferendo fuerit aliquid datum, promissum, remissum vel ablatum a contrahere volentibus, vel ab alio ipsorum nomine.

6. Interrogetur, an cognoscat ipsos contrahere volentes, et a quanto tempore, in quo loco, qua occasione, et cuius qualitatis vel conditionis existant. Si responderit negative, testis dimittatur; si vero affirmative:

7. Interrogetur, an contrahere volentes sint cives vel exteri. Si responderit esse exteros, supersedeatur in licentia contrahendi, donec per litteras Ordinarii ipsorum contrahere volentium doceatur de eorum libero statu, de eo tempore quo permanserunt in sua civitate vel dioecesi. Ad probandum vero eorumdem contrahere volentium statum liberum pro reliquo temporis spatio, scilicet usque ad tempus quo volunt contrahere, admittantur testes idonei qui legitime et concludenter deponant statum liberum contrahere volentium, et reddant sufficientem rationem causae eorum scientiae, absque eo quod teneantur deferre attestaciones Ordinariorum locorum in quibus contrahere volentes moram traxerunt. Si vero responderit contrahere volentes esse cives:

8. Interrogetur sub qua parochia hactenus contrahere volentes habitaverunt, vel habitent de praesenti. Item an ipse testis sciat aliquem ex praedictis contrahere volentibus quandoque habuisse uxorem vel maritum, aut professum fuisse in aliqua Religione approbata, vel suscepisse aliquem ex Ordinibus sacris, Subdiaconatum scilicet, Diaconatum vel Presbyteratum vel habere aliud impedimentum, ex quo non

dését érintette.¹⁹⁶ Ezek közül, az eljárás menetét illetően, mind a mai napig az 1868. május 13-i rendelkezés az

possit contrahi matrimonium. Si vero testis responderit non habuisse uxorem vel maritum, neque aliud impedimentum ut supra:

9. Interrogetur de causa scientiae, et an sit possibile quod aliquis ex illis habuerit uxorem vel maritum vel aliud impedimentum etc., et quod ipse testis nesciat. Si responderit affirmative, supersedeatur, nisi ex aliis testibus probetur concludenter non habuisse uxorem vel maritum, neque ullum aliud impedimentum etc. Si vero responderit negative:

10. Interrogetur de causa scientiae, ex qua deinde iudex colligere poterit an testi sit danda fides. Si responderit contrahere volentes habuisse uxorem vel maritum, sed esse mortuos:

11. Interrogetur de loco et tempore quo sunt mortui, et quomodo ipse testis sciat fuisse coniuges, et nunc esse mortuos. Et respondeat mortuos fuisse in aliquo hospitali, vel vidisse sepeliri in certa ecclesia, vel occasione militiae sepultos fuisse a militibus, non detur licentia contrahendi nisi prius recepto testimonio authentico a rectore hospitalis in quo praedicti decesserunt, vel a rectore ecclesiae in qua humata fuerunt eorum cadavera, vell, si fieri potest, a duce illius cohortis in qua descriptus erat miles. Si tamen huiusmodi testimonia haberi non possunt, Sacra Congregatio non intendit excludere alias probationes, quae de iure communi possunt admitti, dummodo sint legitimae et sufficientes.

12. Interrogetur, an post mortem dicti coniugis defuncti, aliquis ex praedictis contrahere volentibus transierit ad secunda vota. Si responderit negative:

13. Interrogetur, an esse possit quod aliquis ex illis transierit ad secunda vota absque eo quod ipse testis sciat. Si responderit affirmative, supersedeatur in licentia donec producantur testes, per quos negativa coarctetur concludenter. Si vero negative:

14. Interrogetur de causa scientiae, quae perpensa, iudex poterit iudicare, an sit concedenda licentia vel non. Si contrahentes sunt vagi non procedatur ad licentiam contrahendi, nisi doceant per fides Ordinariorum suorum se esse liberos; et in aliis servata forma Concilii Tridentini in cap. *Multi*, Sess. 24 (...). GASPARRI, P.–SERÉDI, J. (ed.), *Codicis iuris canonici fontes*, IV. Roma 1926. 23–24.

¹⁹⁶ S. OFFIC. (Nankin), *Titio capto* (22 mart. 1865): GASPARRI, P.–SERÉDI, J. (ed.), *Codicis iuris canonici fontes*, IV. 256. S. OFFIC., *Matrimonii*

irányadó, amelyet 1910-ben az *Acta Apostolicae Sedis*-ben is közzétett a Szentszék.¹⁹⁷ A holttanýilvánítási eljárást kezdeményező kérelmet az egyedül maradt házastársnak szükséges benyújtania. Ezt követi az eljárás megindítása, amelyben helyet kap az egyedül maradt házastárs esküje. A területileg illetékes megyéspüspök vezetésével folytatott vizsgálatnak ki kell terjednie a távollét tényére és helyére. Bizonyító erővel bírhat bárminemű közhitelű okirat, amely a halál tényét igazolja (plébániai levéltár, katonai nyilvántartás, helyi hivatalos okirat).¹⁹⁸ A vizsgálat magában foglalja az eltűnt személlyel kapcsolatos alapvető, azaz a lakóhely szerint területileg illetékes plébánia anyakönyvében szereplő adatok összegyűjtését, illetve további kiegészítő információk elemzését. Ennek megismérléséhez igénybe veszi az eltűnés helyének egyházi intézményi rendszerét egészen a plébániai anyakönyvezés

vinculo (13 mai. 1868): GASPARRI, P.–SERÉDI, J. (ed.), *Codicis iuris canonici fontes*, IV. 306–309. S. OFFIC., *Quemadmodum matrimonii* (20 iun. 1883) [Pars II. Tit. VI, Art. 4]: GASPARRI, P.–SERÉDI, J. (ed.), *Codicis iuris canonici fontes*, IV. 405–408. S. OFFIC., *Ingentes bellorum* (12 iun. 1822): AfkKR 16 (1869) 186–187. S. OFFIC., *Se il Vescovo* (1 feb. 1865): GASPARRI, P.–SERÉDI, J. (ed.), *Codicis iuris canonici fontes*, IV. 254–255. S. OFFIC., *Ut sua christifidelium* (22 aug. 1890): GASPARRI, P.–SERÉDI, J. (ed.), *Codicis iuris canonici fontes*, IV. 454–456. S. OFFIC., *Humiliter expetitur* (6 mai. 1891): GASPARRI, P.–SERÉDI, J. (ed.), *Codicis iuris canonici fontes*, IV. 461–463. S. OFFIC., *Huic Supremae Congregationi* (20 iul. 1898): ASS 31 (1899) 253–254. A későbbiekhez vö. *Leges Ecclesiae post Codicem iuris canonici editae*, VII. Romae 1994. 10369/465-ös jegyzet.

¹⁹⁷ AAS 2 (1910) 199–203.

¹⁹⁸ 2. Hinc ad praescriptum eorumdem Sacrorum Canonum, documentum authenticum obitus diligentí studio exquiri omnino debet; exaratum scilicet ex registis paroeciae, vel xenodichii, vel militiae, vel etiam, si haberi nequeat ab auctoritate ecclesiastica, a gubernio civili loci in quo, ut supponitur, persona obierit. AAS 2 (1910) 200.

szintjéig.¹⁹⁹ Ha nem áll rendelkezésre dokumentum, úgy tanúkihallgatások útján szükséges a további bizonyítékok összegyűjtése. A tanúknak közhitелűeknek, és olyanoknak kell lennie, akik ismerték az elhunytat (közvetlen vagy közvetett ismeret). A tanúkihallgatás eredményének egybehangzónak kell lennie a tényben és a körülményekben is. Ezért a kihallgatást többször meg lehet ismételni, beleértve az új tanúk felsorakoztatásának lehetőségét. A közvetett ismeretből származó állításoknak lehetőleg az eredeti forrását is meg kell vizsgálni.²⁰⁰ Az eljárás nevesít olyan veszélyhelyeteket, amelyekben való eltűnés a halál tényét valószínűsíti. Ilyen a háború és a tengeri hajóút, azonban ezekben az esetekben is szükséges az eltűnés aprólékosabb vizsgálata.²⁰¹ A háborús körülmények csak akkor vehetőek figyelembe, ha olyan katonáról van szó, akiről meg-

¹⁹⁹ Vö. SAID, M., *De Processu Praesumptae Mortis Coniugis*, in GROCHOLEWSKI, Z.–ORTI, V.C. (ed.), *Dilexit iustitiam. Studia in honorem Aurelii Card. Sabattini* (Studi giuridici 5), Città del Vaticano 1984. 450.

²⁰⁰ 3. Porro quandoque hoc documentum haberi nequit; quo casu testium depositionibus supplendum erit. Testes vero duo saltem esse debent, iurati, fide digni, et qui facto proprio deponant, defunctum cognoverint, ac sint inter se concordēs quoad locum, et causam obitus aliasque substantiales circumstantias. Qui insuper, si defuncti propinqui sint, aut socii itineris, industriae, vel etiam militiae, eo magis plurimi faciendum erit illorum testimonium. AAS 2 (1910) 200–201.

²⁰¹ (...) Alia ex rerum adiunctis pro varia absentiae causa colligi indicia sic potuerunt:

Si ob militiam abierit, a duce militum requiratur quid de eo sciat; utrum alicui pugnae interfuerit; utrum ab hostibus fuerit captus; num castra deseruerit, aut destinationes periculosas habuerit *etc.*

Si negotiationis causa iter suscepit inquiratur, utrum tempore itineris gravia pericula fuerint ipsi superanda: num solus profectus fuerit, vel pluribus comitatus: utrum in regionem ad quam se contulit superaverint seditiones, bella, fames, et pestilentiae *etc., etc.*

Si maritimum iter fuerit aggressus, sedula investigatio fiat a quo portu discesserit; quinam fuerint itineris socii; quo se contulerit; quod nomen navis quam conscendit; quis eiusdem navis gubernator; an

állapítható, hogy ténylegesen részt vett a harcokban, és azóta nem adott magáról életjelet, annak ellenére, hogy elégséges idő eltelt az ellenség kapitulációja óta; az aprólékos és mindenre kiterjedő nyomozás nem tudott semmi tényt felmutatni az eltűnt életbenmaradása mellett; házassége boldog volt és nincsen értelmes indok az eltűnésére; továbbá valószínű hosszúságú idő eltelte.²⁰² Egyáltalán nem elégséges viszont a halál tényének megállapításához pusztán az egyes újságokban nyilvánosságra hozott halálozási lista.

A Szentségi Kongregáció a II. világháború alatt, 1941. június 29-én újabb instrukciót tett közzé, amely a jegyesvizsgálat során, az előző házastárs halálát igazoló valamilyen hivatalos dokumentum bemutatását tette szükségessé ahhoz, hogy a plébános megengedetten közreműködhessen a házasság kiszolgáltatásánál. A hatályos Egyházi Törvénykönyv 1056. és 1066. kánonja alapján a jegyesvizsgálatot vezető papnak meg kell győződnie arról, hogy nem akadályozza semmi a házasság szentségének érvényes és megengedett kiszolgáltatását. A házasság lényegi tulajdonságai közé tartozó egységből és felbonthatatlanságból következik, hogy az újabb egyházi házasságot megkötni kívánó krisztushívőnek hitelt érdemlően bizonyítani kell előző házasságának megszűntét, azaz ebben az esetben előző házastársa halálát.²⁰³ Erre elegendő lehet az állami

naufragium fecerit; an societas quae navis cautionem forsán dedit, pretium eius solverit; aliaeque circumstantiae, si quae sint, diligenter perpendantur. AAS 2 (1910) 202.

²⁰² Vö. S. C. DE SACR. (1 iul. 1929): AAS 21 (1929) 360.

²⁰³ CAPARROS, E.–THÉRIAULT, M.–THORN, J. (ed.), *Code of Canon Law annotated. Latin-English edition of the Code of Canon Law and English-language translation of the 5th Spanish-language edition of the commentary prepared under the responsibility of the Instituto Martín de Azpilcueta*, Montréal 1993. 1053.

halotti anyakönyvi kivonat (vö. 1540. kán.), vagy az egyházi holtánnyilvánító határozat bemutatása, de semmi esetre sem az állami hatóság holtának nyilvánító határozata.

Amennyiben a tanúk és a közvélemény hangsúlyosabb része, a vizsgálat során feltárt adatokkal együtt erkölcsi bizonyosságra vezetik a püspököt a halál tényéről,²⁰⁴ úgy határozatban mondja ezt ki. Nehezebb ügyekben kérheti a Szentszék segítségét,²⁰⁵ ami nyilvánvalóan elsősorban nemzetközi ügyek esetében ajánlott.²⁰⁶ Az eljárás alapvetően adminisztratív jellegű, ebből következik, hogy a kötelékvédő alkalmazása ezekben az esetekben nem kötelező. Az ügyész beavatkozása viszont, mivel közjót érintő ügyről van szó, elengedhetetlen.²⁰⁷ Ha nem sikerül az or-

²⁰⁴ 8. Fama quoque aliis adiuta adminiculis argumentum de obitu constituit, hisce tamen conditionibus, nimirum: quod a duobus saltem testibus fide dignis et iuratis comprobetur, qui deponant de rationabili causa ipsius famae: an eam acceperint a maiori et saniore parte populi, et an ipsi de eadem fama recte sentiant; nec sit dubium illam fuisse concitatam ab illis, in quorum commodum inquiritur. AAS 2 (1910) 202.

²⁰⁵ 10. Haec omnia pro opportunitate casuum Sacra haec Congregatio diligenter expendere solet; cumque de re gravissima agatur, cunctis aequa lance libratis, atque insuper auditis plurium theologorum, et iurisprudentum suffragiis, denique suum iudicium pronunciat, an de tali obitu satis constet, et nihil obstet quominus petenti transitus ad alias nuptias cinedi possit.

11. Ex his omnibus Ecclesiastici Praesides certam desumere possunt normam quam in huiusmodi iudiciis sequantur. Quod si, non obstantibus regulis hucusque notatis, res adhuc incerta et implexa illis videatur, ad Sanctam Sedem recurrere debent, actis omnibus cum ipso recurso transmissis, aut saltem diligenter expositis. AAS 2 (1910) 202–203; vö. CIC 1707. kán. 3. §.

²⁰⁶ Vö. DOHENY, W., *Canonical Procedure in Matrimonial Cases*, II. Milwaukee 1944. 609–614.

²⁰⁷ CIC 1430. kán.; vö. CAPARROS, E.–THÉRIAULT, M.–THORN, J. (ed.), *Code of Canon Law annotated*, 1054.

dináriusnak, vagy megbízottjának erkölcsi bizonyosságra jutni az eltűnt személy halálának tényét illetően nem lehetséges az érseki, vagy Magyarországon, a prímási bírósághoz fellebbezni, közigazgatási eljárásról lévén szó. Lehetőség van ellenben a Szentségi és Istentiszteleti Kongregációhoz való felfolyamodásra.²⁰⁸

Az 1868-ban kiadott szentszéki rendelkezés óta immár lassan másfél évszázad telt el, amely időszak alatt számos háború és katasztrófa történt szerte a világban, különösen az I. és II. világháború eseményei; a koreai, a vietnami, az afganisztáni, az iraki, stb. háborús konfliktusok; de beszélhetnénk földrengésekről, vulkánkitörésekről, szökőárakról, földcsuszamlásokról; a légi, vízi, illetve szárazföldi közlekedésben bekövetkezett katasztrófákról. Tény, hogy ezek az események komoly nehézség elé állították a jogszabályi kereteket követő hatóságokat. 1946-ban Alfred R. Julien, az USA Massachusetts államában működő brighton-i Szent János Szeminárium kánonjogász professzora alapvető elemzést tett közzé az 1868-as norma és az azt követő szentszéki instrukciók háborús helyzetben való alkalmazhatóságáról.²⁰⁹ Ennek alapján – és figyelembe véve az azóta eltelt fél évszázad tapasztalatát – egyértelműen látszik, hogy bár, amint korábban említettük, az egyházjog nem fogadja el az állami holttányilvánítási határozatot, mégis a II. világháború idejére – azt követően pedig folyamatosan fejlesztve – az egyes harcászati területeknek (szárazföldi, légi, tengeri haderő) olyan adminisztratív, illetve nyomozati bázisa jött létre, melynek az eredményei nagyban elősegíthetik a vizsgálatot folytató egyházi ható-

²⁰⁸ CAPARROS, E.–THÉRIAULT, M.–THORN, J. (ed.), *Code of Canon Law annotated*, 1054.

²⁰⁹ JULIEN, A. R., *Proof of death cases involving military personnel killed or missing as the result of war action*, in *The Jurist* 6 (1946) 1–38.

ság erkölcsi bizonyosságra való eljutását a halál tényét illetően.²¹⁰ Julien professzor véleménye szerint a katonai szervezetek meglehetősen kis hibaszázalékkal informálódtak az eltűnt személyekről 1946-ig, így mindenképpen ajánlott, különösen a Szentszék hivatalos képviselőjén, vagy a tábori ordinariátuson keresztül lefolytatott információ csere az eltűntek személyéről.²¹¹

Áttekintve viszont a II. világháború utáni háborús konfliktusok statisztikáját, szemmel látható, hogy ez a megállapítás még mindig nem jelenthet elégséges alapot az egyházi holtányilvánítás automatikus kimondására, hiszen nem egyszer jóval a háború befejeződése után kerültek napvilágra börtönben, vagy kórházban, illetve más – a vizsgálatot végzők számára – felkutathatatlan helyen lévő személyekről újabb adatok. Sőt ide sorolhatók azok az esetek is, amikor a személy azonosítása nehézségbe ütközik pl. amnézia miatt.

Abban az esetben, ha a holtányilvánítási eljárás pozitív eredménnyel zárul, akkor hivatalos határozat szükséges a halál tényéről, mivel az érinti a személy szabad állapotát.²¹² Ezt a határozatot be kell jegyezni a megkeresztelték anyakönyvébe, ott ahol az életben maradt házastársat keresztelték. A holtak nyilvánító egyházi határozat után lehetőség van új egyházi házasságkötésre, de nem ez, hanem a halál ténye szünteti meg az első házasságot. Így, abban az esetben, ha a házastárs visszatér, az újonnan kötött házasság, mint házassági akadállyal – fennálló házassági kötelék – kötött, érvénytelen.²¹³

²¹⁰ JULIEN, A. R., *Proof of death cases*, 17–29.

²¹¹ JULIEN, A. R., *Proof of death cases*, 31, 38.

²¹² CIC 1400. kán.; vö. CIC (1917) Can. 1552 §. 2.

²¹³ ERDŐ P., *Egyházjog* (Szent István könyvek 7), Budapest 2005.⁴ 533.

5. Összegzés

A fentiek alapján világosan kitűnik, hogy a holttányilvánítás magánjogi és kánonjogi szabályozása között alapvető elméleti és eljárási különbség van. A magyar magánjog a társadalomban tevékenykedő egyes személyek közötti viszonyok normatív és konfliktus megoldó rendezésére törekszik a jogbiztonság elvének szem előtt tartásával. Éppen ezért meghatározott idő intervallum elteltéhez köti a holttányilvánítási eljárás megindíthatóságát, és nem fogadja el a kánoni holttá nyilvánító határozatot. Így ugyan tartalmi szempontból elmarad a tényeket és a körülményeket aprólékosan elemző vizsgálat, de elkerülhetővé válik az elhúzódozó jogbizonytalanság, különös tekintettel az újabb házasság megkötésére nézve. Ezzel egyúttal azonban a jogalkotó az eltűnt házastárs jogait is védi, amikor nem elégszik meg a holttnak nyilvánító határozat kimondásával a szabad állapot elnyeréséhez, hanem az előző házasság felbomlását az újabb házasság megkötéséhez kapcsolja. A kánonjog saját szakrális jogrendjének alapelvéből indul ki, amely a házasságot felbonthatatlannak és szentségnek tekinti. Ezt a felbonthatatlanságot védi az a részletekbe menő nyomozás, amelynek a holttányilvánító határozatot kimondót el kell vezetni arra az erkölcsi meggyőződésre, hogy az eltűnt személy ténylegesen nem él. Logikus azonban, hogy ez a nyilatkozat nem elsődlegesen időtávhoz, hanem a tények és a körülmények lelkiismeretes elemzéséhez kötődik. A kétfajta (állami – egyházi) holttnak nyilvánító eljárás alapvető különbözőségéből fakad az eredményben való eltérés lehetősége. Egyedi problémát jelent a holttányilvánított házastárs visszatérte, mivel a magyar magánjogban, ebben az esetben nem áll vissza a holttányilvánító határozat birtokában új házasságot kötő fél korábbi házassági köteléke, ennek azonban

nincs hatása a szentségi házasságra. Nyilvánvaló azonban, hogy az egyházi jogalkotó nem élhet a holtak nyilvánító határozat miatt a fenn álló kötelék esetleges felbontásával, mert az ellentétben állna a házasság szentségi jellegével.

VI. AZ EGYHÁZI SZEMÉLYEK UTÁNI ÖRÖKLÉS

A szent szolgálatra rendelt személyek utáni öröklés sajátosságairól kevés egyedi szabályt találunk a hatályos egyetemes és partikuláris egyházjogban.²¹⁴ Annak ellenére, hogy minden ország magánjogában megtalálható az öröklési jog pontos rendezése, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az egyházi szolgálatot ellátó személyek sajátos státuszát, a kezelésükre bízott egyházi javaknak az egyházi intézményekhez való kötődését, valamint a liturgikus könyvek, ruhák és eszközök egyedi helyzetét.²¹⁵

1. A törvényes és végrendeleti öröklés különbözősége általában

Mivel a végrendekezés vonatkozásában utaló szabályt olvashatunk a hatályos Egyházi Törvénykönyvben az adott állam saját magánjogára,²¹⁶ ezért Magyarországon a szent

²¹⁴ CIC (1983) Can. 1299 – § 1. Qui ex iure naturae et canonico libere valet de suis bonis statuere, potest ad causas pias, sive per actum inter vivos sive per actum mortis causa, bona relinquere. – § 2. In dispositionibus mortis causa in bonum Ecclesiae servantur, si fieri possit, sollemnitates iuris civilis; quae si omissae fuerint, heredes moneri debent de obligatione, qua tenentur, adimplendi testatoris voluntatem.

²¹⁵ Vö. SZUROMI SZ. A., *Megjegyzés az egyházi vagyon tulajdonjogának korlátaihoz*, in *Kánonjog* 2 (2000) 117–119.

²¹⁶ CIC (1983) Can. 668 – (...) Testamentum autem, quod etiam in iure civili sit validum, saltem ante professionem perpetuam condant. Vö. SCHANDA B., *Világi jog az egyházjogban – egyházi jog a világi jogban?*, in *Kánonjog* 1 (1999) 79–88, különösen 80. SZUROMI SZ. A., *A tulajdon és a birtok kérdése a szerzetes intézményekben*, in *Jogtudományi közlöny* 56 (2001) 487–490, különösen 488.

szolgálatra rendelt személyek tekintetében a Polgári Törvénykönyv előírásai az irányadók.²¹⁷ A keleti rítusú katolikus szent szolgálattevők diakónus szentelésük előtt házasodhatnak. A latin rítusú katolikus felszentelt szolgálattevők – az állandó diakónusok kivételével – nem élnek házastársi kapcsolatban. Így rájuk a Ptk. 608. § (1) azon intézkedése vonatkozik, hogy az örökhagyó, amennyiben nem rendelkezett halála esetére vagyonáról, úgy leszármazók és házastárs hiányában, az örökhagyó szülei örökölnek, fejenként egyenlő részben. A halál esetére való rendelkezés írott formája a végrendelet, melyen belül megkülönböztetjük annak köz- és magán formáját (a hatályos Ptk. ismeri a szóbeli végrendelet intézményét is, vö. Ptk. 634. §). A Ptk. 623. § (1) alapján, az örökhagyó rendelkezhet halála esetére teljes vagyonáról, vagy vagyona egy részéről. Megnevezhet egy vagy több örököszt is a végrendeletben. Szent szolgálatra rendelt személy esetében itt van helye azon egyházi jogi személy számára való végrendeletre, ahol szolgálatát töltötte (vö. plébánia, egyházmegye, papnevelő szeminárium). Ha a megnevezett örökösök részesedése nem meríti ki a hagyatékot, a többlet tekintetében – vö. Ptk. 637. § – a törvényes öröklés érvényesül (kivéve, ha a végrendelet, vagy a törvény más-hogy nem rendelkezik). Az örökségből kifejezett nyilatkozattal az öröklésre jogosultak kizárhatók, és ennek érvényességéhez nem szükséges a kizárás megindoklása (Ptk 637. § [2]).²¹⁸ A végrendelet azonban nemcsak a tu-

²¹⁷ A *Polgári Törvénykönyvről* szóló 1959. évi IV. tv-t a 2013. évi CLXXVII tv. 67. § b) pontja 2014. március 15-vel hatályon kívül helyezte, és ugyanezen határdátummal az új, 2013. évi IV. tv. a *Polgári Törvénykönyvről* lép hatályba.

²¹⁸ Ptk. 637. § (2) Az örökhagyó azt, aki törvényes örököse, vagy az a válhat, akár más személynek örökössé nevezésével, akár végrendeletben tett kifejezett nyilatkozattal kizárhatja a törvényes öröklésből.

lajdon örökléséről szólhat, hanem a végrendelező más természetű személyhez fűződő jogairól is, nevezetesen a saját szellemi termékeinek szerzői jogáról.²¹⁹ Amennyiben a végrendelező nem intézkedik kifejezetten a szerzői jogáról, úgy az a törvényes öröklésnek van alávetve, függetlenül attól, hogy kit jelölt meg végrendeletében tulajdonának általános örököséül. Ennek a szempontnak a szem előtt tartása alapvető az olyan szent szolgálatra rendelt személyek esetében, akiknek számottevő szellemi alkotásuk van, melyek szorosán kötődhetnek az egyház akár pasztorális, akár oktatási, vagy kulturális életéhez. Sajnos még mindig nagyszámban íródnak egyházmegyes papi, illetve szerzetesi végrendeletek, melyek nem rendezik a tulajdonjogon kívüli személyhez fűződő jogokat.

A szent szolgálatot végzők között sajátos helyzettel bírnak a szerzetesintézmények tagjai,²²⁰ különösen azok, akik az örökfogadalommal véglegesen beilleszkedtek az adott közösségbe.²²¹ Számukra az örök fogadalom letétele előtt kötelező a végrendelet elkészítése a saját szerzetesintézmény javára.²²² Végrendeletükben azokról a tulajdöntár-

A kizárást nem kell megindokolni. – (3) A kötelesrészt meghaladó törvényes öröklésből a kötelesrészt jogosult is kizárható.

²¹⁹ Vö. CSÉCSY GY., *A szellemi alkotások joga* (Magyar Polgári Jog), Miskolc 1998. 27–31. Az 1999. évi LXXVI. tv.-hez vö. TATTAY L., *A szellemi alkotások joga*, Budapest 2001. 33, 76–82.

²²⁰ CIC Cann. 607–709.

²²¹ CIC Cann. 668–672.

²²² CIC Can. 668 – § 1. (...) Testamentum autem, quod etiam in iure civilis isit validum, saltem ante professionem perpetuum condant. – § 3. Quidquid religiosus propria acquirit industria vel ratione instituti, acquirit instituto. Quae ei ratione pensionis, subventionis vel assicuracionis quoquo modo obveniunt, instituto acquiruntur, nisi aliud iure proprio statuatur. Vö. EUART, S., *Religious institutes and the juridical relationship of the members to the institute*, in *The Jurist* 51 (1991) 103–118, különösen 112.

gyaikról rendelkezhetnek, amelyek az örökfogadalom letételéig a tulajdonukban voltak, hiszen az örökfogadalom letétele után szerzett javak az egyházjog előírása szerint az intézményt illetik meg.²²³ Az egyházi előírás azonban nem jelenti azt, hogy amennyiben a szerzetes örökfogadalmi ideje alatt saját maga által szerzett javakról²²⁴ rendelkezik végrendeleti úton, úgy az a rendelkezés ne lenne érvényes a polgári jog szerint.²²⁵

2. A kötelesrész, mint a törvényes örökös sajátos joga

A Ptk. 665. § (1) úgy intézkedik, hogy „kötelesrész címén a leszármazót és a szülőt annak fele illeti, ami neki – a kötelesrész alapja szerint számítva – mint törvényes örökösnek jutna.” A kötelesrészre jogosultságot létrehozó kapcsolat az első házasságkötés. A kötelesrészből azonban, ahogyan az örökségből is, az örökagyó kitagadhatja az arra törvényileg jogosultat. A kitagadás érvényességéhez ennek a végintézkedésben kell megtörténnie, és ellentétben az örökségből történő kizárással, meghatározott indokok lehetnek csak az alapjai, melyeket taxatív rögzített a jogalkotó (vö. Ptk. 663. §). Ilyenek: érdemte-

²²³ ANDRÉS, D. J., *El testamento de los religiosos. Una obligación canónica poco entendida y practicada*, in *Commentarium pro religiosis et missionariis* 72 (1991) 261–287.

²²⁴ A kérdés munkajogi vonatkozásait vö. RADNAY J, *Munkajog* (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának könyvei 2), Budapest 1997. 95–96.

²²⁵ FERENCZY R.–SZUROMI SZ. A., *Mennyiben érinti kánonjogi, illetve polgári jogi szempontból a természetes személy jog- és cselekvőképességét a valamely szerzetesintézményben letett fogadalom?*, in *Kánonjog* 5 (2003) 77–86, különösen 81–82. Vö. LÁBADY T., *A magyar magánjog (polgári jog) általános része* (Institutiones Juris, Dialogus Campus tankönyvek), Budapest–Pécs 1997. 134, 200.

lenség; súlyos bűncselekmény elkövetése az örökhatyóval szemben; az örökhatyó, vagy egyenesági rokonainak, illetve házastársának élete elleni cselekmény; az eltartási kötelezettség súlyos megsértése; erkölcstelen életmód; jogerősen kiszabott legalább öt év szabadságvesztés; a házastársi kötelekből fakadó köteleességek súlyos megsértése. A felsorolt jogcímekből egyértelmű, hogy a kötelelészrel komolyan kell számolni a szent szolgálatra rendelt személyek esetében is, általában a szülők; állandó diakónusok, valamint keleti rítusú felszenteltek tekintetében pedig, a leszármazók vonatkozásában. Ez kiterjed a szerzetesintézmények örökfogadalmas tagjaira is, akiknek köteleességük saját intézményük javára végrendelkezni. Hagyatékuk egy része tehát, a kánoni rendelkezés ellenében, a Ptk. által meghatározottakra szál. Természetesen ezt a kötelelészre jogosultak visszautasíthatják, és így érvényesülhet az egyházi jogalkotó szándéka. Mivel a kötelelész alapjába nem tartozik bele az örökhatyó halála előtti, tizenöt évnél régebbi adomány vagy szokásos mértéket meg nem haladó ajándék értéke, így a tulajdonosnak érdemes – elsődlegesen szerzetesintézmények esetében – a sajátosan is egyházi használatot feltételező vagyontárgyakat, még ilyen formában átadni a meghatározott egyházi jogi személynek.²²⁶

²²⁶ Vö. Ptk. 667. § (1) Nem tartozik a kötelelész alapjához – a) az örökhatyó által a halálát megelőző tizenöt évnél régebben bárkinek juttatott adomány értéke; – b) az olyan adomány értéke, melyet az örökhatyó a kötelelészre jogosultságot létrehozó kapcsolat keletkezését megelőzően juttatott; – c) a szokásos mértéket meg nem haladó ajándék értéke; – d) a házastárs és a tartásra rászorult leszármazók részére nyújtott tartás értéke; – e) az arra rászoruló más személynek ellenérték nélkül nyújtott tartás értéke a létfenntartáshoz szükséges mértékben.

3. Egyházi személyek tulajdona és birtoka és az öröklési jog

Az egyházi személyek az egyház belső joga alapján kötelezettek valamilyen fokon az egyház javára végrendelkezni. Ez a hatályos kánoni előírások szerint azt jelenti, hogy az örökfogadalmas szerzetes minden ingó és ingatlan szerzeményét a saját szerzetesintézményére, az egyházmegye klerikusok pedig, tulajdonuk valamilyen meg nem határozott részét kell, hogy az egyházmegyére hagyják. A régi egyházi és állami jog²²⁷ ennél jóval részletesebben szabályozta a szent szolgálatra rendelt személyek végrendelkezését.

Magyarországon a főpapok végrendelkezését 1945 előtt²²⁸ az 1715. évi XVI. tc. rendezte, mely az elhunyt hagyatékának hármaskézfelosztását kívánta meg. Ennek értelmében egyharmad részben a Kincstár, egyharmad részben az Egyházmegye, és egyharmad részben a rokonság örökölt az elhunyt után. Az ún. alsópapság esetében²²⁹ a területileg illetékes megyéspüspök határozta meg – akár egyházmegyei zsinaton – a tiszta hagyatékból levonandó százalékot. Ez Magyarországon tizenöt százalék volt, melyet az úgynevezett köteles címeknek kellett végrendeletileg juttatnia a felszentelt örökhagyóknak (vö. 14.507/1881. sz. I. M. rendelet). Ilyen köteles címnek minősült a papképző szeminárium és a papi nyugdíjintézet. A fennmaradó nyolcvanöt százalékot szintén három részre osztották fel, az egyházmegye, a rokonok, és a szegények között. Erről részletesen rendelkezett az 1894. évi XVI. tc.,

²²⁷ BÉLI G., *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog* (Institutiones Juris, Dialogus Campus tankönyvek), Budapest–Pécs 2000. 136–139.

²²⁸ BÁNK J., *Kánoni jog*, II. Budapest 1963. 383–384.

²²⁹ BÁNK J., *Kánoni jog*, II. 384.

továbbá ennek alapján az igazságügyi és vallás- és közoktatásiügyi miniszter 1904. június 19-én kelt rendelete (T. 107/15).²³⁰ Ha az elhunyt hozzátartozói szegények voltak, úgy a harmadik harmadot is megkaphatták.²³¹ Külön rendelkezések születtek a végrendelet nélkül elhunyt latin, görög, és örmény rítusú alsópapságra;²³² az állami főgimnáziumi hittanárookra;²³³ a tábori lelkészekre;²³⁴ a főpapokra;²³⁵ és az ünnepélyes fogadalmas szerzetesekre vonatkozóan.²³⁶

²³⁰ Vö. MEZEY B. (szerk.), *Magyar jogtörténet*, Budapest 1996. 147–148.

²³¹ Vö. GROH J., *Öröklési jog a magyar kath. clerus tagjai után*, Budapest 1913.

²³² K. 221. E. H. A végrendelet nélkül elhalt alsóbbrendű vagyis a Kolonics-féle egyezmény (1715: XVI. t.c.) alá nem tartozó latin-görög és örmény szertartású katolikus papok hagyatéki vagyonának csak az a szerzeményi része esik az ilyen egyházi személyek utáni öröklésre vonatkozó különleges szabályok által megállapított hármas felosztás alá, amelyet egyházi javadalmak jövedelméből vagy ilyen egyházi állásra való tekintettel más egyházi forrásból szereztek, következőleg ezen külön szabályozás köréből kiesik mindazoknak az egyházi személyeknek az a szerzeményi vagyona, akik egyházi javadalommal, egyházi forrásból eredő jövedelemmel nem bírnak (6617/1906).

²³³ K. 222. E. H. A róm. kath. egyházi személynek mint volt állami főgimnáziumi hittanárnak ezen állása után élvezett fizetéséből szerzett vagyonára az egyháziak után való öröklésre vonatkozó kivételes szabályok nem alkalmazhatók (4349/1909).

²³⁴ K. 223. E. H. Tábori lelkész fizetése a lelkési működésért járó egyházi javadalmaszás lévén, az abból származó vagyonra az egyházi személyek után való öröklésre vonatkozó különleges szabályok az irányadók (803/1910).

²³⁵ K. 224. E. H. A róm. kath. főpapok hagyatékában úgy a főpapi, mint a korábbi alsóbb papi javadalmakból származó vagyonra nézve az öröklés tekintetében a Kollonits-féle egyezmény szabályai az irányadók (1545/1911).

²³⁶ K. 225. E. H. Az ünnepélyes fogadalmat tett szerzetes vagyonában a közönséges öröklés szabályai nem alkalmazhatók (7122/1899).

A kötelező állami előírások szükségtelessé tették a végrendelet elkészítésének kötelező egyházi előírását Magyarországon, éppen ezért ettől az 1941. november 11–12-én megtartott Esztergomi Zsinat²³⁷ el is tekintett (vö. 482. §), és az előbb említett hagyatéki felosztást írta elő (484. §).²³⁸ Ugyanebben a paragrafusban a zsinat kitért az esztergomi javadalmas kanonokok hagyatékának egyedi felosztására. Ennek alapján a köteles hagyomány kéthathatoda a székesegyházat; egyhatoda az Esztergomi Szemináriumot; egyhatoda a papi nyugdíjintézetet; egyhatoda a főegyházmegeyi pénztárat; és egyhatoda pedig az Esztergomi Főszékesegyházi Káptalant illette meg. Külön rendelkezést találunk a liturgikus tárgyakra vonatkozóan (485. §), melyek tekintetében nyilvánvalóan fontos, hogy megmaradjanak eredeti funkciójukban, a liturgikus használatban. Így ezeket valamely templom vagy paptárs számára kellett áthagyományozni. A kanonok liturgikus tár-

²³⁷ Részletesen vö. SZUROMI SZ. A., *Adalékok az Esztergomi Főegyházmegeye 1941. évi zsinatának határozataihoz*, in *Miscellanea Ecclesiae Strigomien-sis*, II. Budapest 2004. 95–103.

²³⁸ A kérdéshez vö. CIC (1917) Can. 1473 – Etsi beneficiarius alia bona non beneficialia habeat, libere uti frui potest fructibus beneficialibus qui ad eius honestam sustentationem sint necessarii; obligatione autem tenetur impendendi superfluos pro pauperibus aut piis causis, salvo praescripto can. 239, § 1, n. 19. – Can. 1475 – § 1. Beneficiarius tenetur peculiariter onera beneficio adnexa fideliter adimplere et praeterea canonicas horas quotidie recitare. – § 2. Si nullo legitimo detentus impedimento, obligationi recitandi horas canonicas non satisfecerit, fructus pro rata omissionis non facit suos, eosque fabricae ecclesiae aut Seminarii diocesano tradat vel in pauperes eroget. – Can. 1476 – § 1. Beneficiarius bona ad suum beneficium pertinentia, ut beneficii curator, administrare debet, ad normam iuris. – § 2. Si negligens aliove modo in culpa fuerit, damna resarcire beneficio debet, atque ad ea compensanda ab Ordinario loci compellendus est; et, si isit parochus, a paroecia amoveri poterit ad normam can. 2147 seqq.

gyait a főszékesegyház örökölte; a papi ruhadarabokat pedig, kegyeletes rokonoknak, valamint szegényeknek lehetett elajándékozni, vagy papok számára eladni. Idetartozik az is, hogy míg a kanonokok és plébánosok könyveit magánál a jognál fogva a káptalani vagy a plébániai könyvtár örökölte; addig a szent szolgálattevők breviáriuma – szintén magánál a jognál fogva – a szeminárium tulajdonába került.

4. Összegzés

A hatályos partikuláris kánonjog az egyházmegyes papság tekintetében csak röviden foglalkozik a végrendelet elkészítésével és annak tartalmával. Az 1994. évi Esztergomi Zsinat (júl. 3–9.) 63. §-a úgy fogalmaz, hogy „minden papnak – életkorától függetlenül – legyen végrendelete. A végrendelet készítésekor figyelembe kell venni az állami törvényeket és az egyházmegyei előírásokat. (...) A Főegyházmegye minden papja – régi szokás szerint – hagyatékának tisztés részét ajánlja fel egyházmegyei célokra. A liturgikus tárgyakat és a papi ruhákat valamelyik templom, vagy paptestvér kapja meg. A zsolozsmáskönyvet az esztergomi Papnevelő Intézet, a többi könyvet pedig lehetőleg valamelyik egyházi könyvtár örökölje. (...)” Ehhez hasonló, vagy még egyszerűbb formát találunk más magyarországi egyházmegyei zsinatok szövegében.²³⁹ Mivel az 1994. évi Esztergomi Zsinat a hatályos fegyelemről kifejezetten utal a „régis szokásra”, így az egyházmegyes papság részéről végrendeletileg egyházmegyei célokra

²³⁹ Vö. pl. 1996. évi Egri Zsinat: 10.3.8: Minden pap – tekintet nélkül életkorára – rendelkezék érvényes végrendelettel, amelyben hagyatékának tisztés részét egyházi szervezet vagy intézmény részére ajánlja fel. (...).

juttatandó hagyaték mértékét a fentebb bemutatott alapelvek figyelembevételével – ügyelve a magyar polgári jog kötelező előírásaira – közelebbről is meghatározhatjuk. Irányadónak tekinthetjük, hogy a hagyatékból részesüljön az a lelkipásztori hely, ahol utolsó egyházi beosztását töltötte az örökhagyó; az egyházmegye, amelynek inkardinált tagja volt az örökhagyó; egy része karitatív célokat szolgáljon; és végül egy része – lehetőleg a tiszta hagyaték felét nem meghaladó mértékben – a rokonokat illesse meg. Ettől nyilván lényegileg eltér az örökfogadalmas szerzetesek utáni öröklés, melyet egyfelől a 668. kánonnak a saját szerzetesintézmény javára való kötelező végrendekezés előírása, másfelől a magyar polgári jogban létező kötelesrész szem előtt tartása határoz meg.

VII. A KEGYES ALAPÍTVÁNYOK LÉTE ÉS JOGI SZEMÉLYISÉGE

1. A kegyes alapítványok fogalma az 1917-es Codex iuris canonici-ben és a II. világháború előtti magyar jogban

Az egyházi vagyon különböző formáit az 1917-ben kihirdetett *Codex iuris canonici* négy fő csoportba sorolta:²⁴⁰ (1) a templom vagyona (*bona fabricae*),²⁴¹ (2) az ún. javadalmi vagyon (*bona beneficii*),²⁴² (3) a testületi vagyon (*bona corporationis, bona capituli, bona ordinis, bona consociationis*), (4) illetve az alapítványi, fiduciáriusi és az intézeti vagyon (*bona causarum piarum*).²⁴³ Az utóbbin belül, amely kategória lényegében a sajátos – és az alapítótól meghatározott – egyházi célra rendelt vagyontömeget jelentette, a jogalkotó két fajta alapítványt különböztetett meg: az önálló (*causa pia*) és a nem önálló (*pia fundatio*) alapítványt.²⁴⁴

²⁴⁰ CIC (1917) Cann. 1472–1481, 1489–1494, 1544–1551.

²⁴¹ Vö. CIC (1917) Can. 1475 – § 2. Si, nullo legitimo detentus impedimento, obligationi recitandi horas canonicas non satisfecerit, fructus pro rata omissionis non facit suos, eosque fabricae ecclesiae aut Seminario diocesano tradat vel in pauperes eroget.

²⁴² Vö. CIC (1917) Can. 1472 – Quilibet beneficiarius, capta legitime beneficii possessione, omnibus iuribus fruitur tam temporalibus quam spiritalibus, quae beneficio adnexa sint.

²⁴³ CIC (1917) Can. 1489 – § 1. Hospitalia, orphanotrophia aliaque similia instituta, ad opera religionis vel caritatis sive spiritualis sive temporalis destinata, possunt ab Ordinario loci erigi et per eius decretum persona iuridica in Ecclesia constitui. Vö. Can. 1490 – § 1. In tabulis foundationis pius fundator accurate describat totam instituti constitutionem, finem, dotationem, administrationem et regimen, usum reddituum et successionem in bona, casu extinctionis ipsius instituti.

²⁴⁴ Vö. BÁNK J., *Kánoni jog*, II. Budapest 1963. 372.

Az előbbi jellegzetessége, hogy olyan célvagyon, melynek maga a vagyon az alanya és mindig jogi személyiséggel rendelkezik. Ide sorolhatók voltak az egyes egyházi intézmények. A második fajta jelölte a valamely jogi személyre bízott vagyon, amelynek éves bevételéből meghatározott istentiszteleti vagy egyéb vallásos cselekményeket kellett végezni.²⁴⁵

Az említett egyházi kegyes intézmények, amelyek különböznek mind a világi, mind pedig a kegyes világi intézményektől, létrejöhetnek úgy, hogy mint intézmények nem voltak jogi személyek, hanem valamely egyházi jogi személyre voltak bízva.²⁴⁶ Ezeket a jogi személyeket nevezte az egyházjog *persona fiduciaria*-nak vagy *fidei commissoria*-nak.²⁴⁷ Létrehozásuk úgy is történhetett, hogy az illetékes egyházi hatóság magát az intézményt ruházta fel jogi személyiséggel.²⁴⁸

Az így megszületett jogi személy lehetett *testületi*, vagy *nem testületi*.²⁴⁹ A testületi jogi személyek között találjuk a *székes és társaskáptalant*; a *kardinálisok kollégiumát*; a *szerze-*

²⁴⁵ NAZ, R. (dir.), *Dictionnaire de Droit Canonique*, VI. Paris 1957. 395–400.

²⁴⁶ KECSKÉS L., *Magyar polgári jog. Általános rész II. A személyek joga* (Institutiones Juris), Budapest–Pécs 1999. 164–166.

²⁴⁷ EICHMANN, E.–MÖRSDORF, K., *Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des Codex Iuris Canonici*, II. Paderborn 1953. 457–461.

²⁴⁸ CIC (1917) Can. 100 – § 1. *Catholica Ecclesia et Apostolica Sedes moralis personae rationem habent ex ipsa ordinatione divina; ceterae inferiores personae morales in Ecclesia eam sortiuntur sive ex ipso iuris praescriptio sive ex speciali competentis Superioris ecclesiastici concessione data per formale decretum ad finem religiosum vel caritativum.*

²⁴⁹ CIC (1917) Can. 99 – *In Ecclesia, praeter personas físicas, sunt etiam personae morales, publica auctoritate constitutae, quae distinguuntur in personas morales collegiales et non collegiales, ut ecclesiae, Seminaria, beneficia, etc.*

tesrendet, annak tartományát vagy rendházát; a *társulások*kat, jóváhagyott harmadrendeket, vagy *confraternitásokat*.²⁵⁰ Nem testületi intézmény megalakulhatott mint jogi személy más kegyes intézmény javaiból, amelyre példa az egyházmegyei *szeminárium* létesítése. Azonban az is előfordulhatott, hogy egy új nem testületi intézmény egy már létező jogi személy kezelésére lett bízva. Ennek szokásos formája volt, amikor egy *kórházat*, *szegényházat*, *nevelőintézetet*, *idősek otthonát*, *lelkigyakorlatos házat* egy meghatározott plébániára, vagy egyházmegyére, esetleg szerzetesrendre bízott a helyi ordinárius.²⁵¹

A CIC (1917) az 1544–1551. kánonokban szabályozta a *pia fundatio*-k tevékenységét. A kegyes-, vagy istentiszteleti alapítványok, mint már említettük, arra voltak rendelve, hogy bevételükből az az egyházi jogi személy, amelyre az alapítvány kezelése rá lett bízva, évente meghatározott gyakorisággal örökre, vagy legalábbis „hosszú időn keresztül” szentmisét (vö. alapítványi mise), illetve más jámbor cselekedetet végezzen.²⁵² Az alapítvány így a megbí-

²⁵⁰ BÁNK J., *Kánoni jog*, I. Budapest 1960. 356–357.

²⁵¹ LEO XIII. Const. *Conditae a Christo* (8 dec. 1900): GASPARRI, P.–SERÉDI, J. (ed.), *Codicis iuris canonici fontes*, III. Typ. pol. Vat. 1933. 562–566; vö. CIC (1917) Can. 1491 – § 2. Imo licet in personam moralem non sint erecta et domui religiosae concredita, si quidem agatur de domo religiosa iuris dioecesaní, iurisdictioni Ordinarii loci penitus subduntur; si de domo religiosa iuris pontificii, episcopali vigilantiæ subsunt quod spectat ad religionis magisteria, jonestatem morum, excitationes pietatis, saxrorum administrationem.

²⁵² Vö. CIC (1917) Can. 1544 – § 1. Nomine piarum fundationum significantur bona temporalia alicui personae morali in Ecclesia quoquo modo data, cum onere in perpetuum vel in diuturnum tempus ex redivitibus annuis aliquas Missas celebrandi, vel alias praefinitas functiones ecclesiasticas explendi, aut nonnulla pietatis et caritatis opera peragendi. § 2. Fundatio, legitime acceptata, naturam induit contractus synallagmatici: *do ut facias*.

zott jogi személy tulajdonába kerül, de azt, mint „kötött célú vagyón”-t köteles volt az alapítók által meghatározott célra fordítani. Ebből viszont egyértelmű, hogy ha az alapítványi vagyontömeg megszűnt, egyúttal a jogi személy által vállalt kötelezettségek is megszűntek.²⁵³

Az egyes egyházi – kegyes – alapítványok tárgykörének legfontosabb kapcsolódó kérdése, hogy azok mennyiben minősülnek egyházi tulajdonnak, illetve, hogy létezésük mennyiben tekinthető jogilag relevánsnak a magyar magánjog számára.

Az 1941. november 11–12-én megtartott Esztergomi Főegyházmegyei Zsinat több paragrafusban is szabályozta az egyházi alapítványok kérdését.²⁵⁴ Figyelemre méltó a 362. §. rendelkezése, mely szerint vagyonkezelés szempontjából a templom vagyonához számítandók mindazok az ingatlanokból, értékpapírokból és tőkékből álló kegyes alapítványok, melyeknek kezelése a plébániahivatalra van bízva.²⁵⁵ A zsinati határozatok a plébánost, plébános helyettest, illetve a templomgondnokot jelölték meg, mint a plébániára bízott kegyes alapítványi vagyon képviselője és védője (vö. 369. §).²⁵⁶ Sőt, a 370. §-ban rögzített eskü formula, melynek letételére kötelezve voltak az egyházi főhatóság által kinevezett gondnokok, kifejezett formában tartalmazta, hogy „(...) az egyházközség templomának vagyonát, valamint a hozzá kötött kegyes alapítványokat (...)” a legjobb tudása szerint védi. Az említett két rendelkezés azon az elven alapul, hogy minden

²⁵³ Vö. SIPOS, S., *Enchiridion Iuris Canonici*, Romae 1954. 705–706.

²⁵⁴ SZUROMI SZ. A., *Adalékok az Esztergomi Főegyházmegye 1941. évi zsinatának határozataihoz*, in BEKE M. (szerk.), *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis II*, Budapest 2004. 95–103.

²⁵⁵ *Az Esztergomi Főegyházmegyei Zsinat (1941. nov. 11–12.) határozatai*, Budapest 1942. 123.

²⁵⁶ *Az Esztergomi Főegyházmegyei Zsinat*, 125.

plébániai vagyont a „helyi szervek”, azaz a plébános, vagy a gondnok kezel az egyházmegyei hatóság ellenőrzése mellett. Továbbá, hogy az ún. Főegyházmegyei Alapítványi Hivatal kezelésébe csak olyan plébániai alapítványi vagyon tartozik, amelynek alapítói ezt kifejezetten kikötötték.²⁵⁷ Ez utóbbi alapítványok vagyonát a plébániai vagyonkezelésnek mindössze nyilvántartásba kell vennie, illetve a Főegyházmegyei Alapítványtól átutalt részéről elszámolni. Ezekből a rendelkezésekből úgy tűnik, hogy 1941-ben az egyes kegyes alapítványok vagyonát az adott terület szerint illetékes egyházmegye vagyonának részeként tartották számon, amelyet meghatározott „helyi szervek” kezeltek.

Érdemes azonban egy pillantást vetni a területet érintő régi magyar állami jogi normákra.²⁵⁸ A kegyes alapítványok megítélésében a magyarországi állami jog – szemben a kánoni előírások viszonylagos állandóságával – jelentős változásokon ment keresztül. Jogtörténetileg feltétlenül utalnunk kell mind az ősiség intézményére, mind a főkegyúri jog érvényesülésére. Bár tény, hogy az 1848. évi 15. tc. eltörölte az ősiséget,²⁵⁹ de az ún. holtkézi törvények továbbra is hatályban maradtak. Azt is meg kell

²⁵⁷ 349. §. Miden plébániai vagyont az illetékes helyi szervek kezelnek a kegyúr, az esperes, főesperes és a főegyházmegyei hatóság ellenőrzése mellett. A főegyházmegyei alapítványi hivatal kezelésébe csak a plébániai vagyon bocsátandó, amelynek alapítói azt kikötötték, vagy az a vagyon, amelyet a főegyházmegyei hatóság az alapítványi hivatal kezelésébe utal. Ilyen vagyont csak nyilvántartani kell és a főegyházmegyei alapítványi hivattaltól kézhez vett jövedelem felhasználásáról elszámolni. Az *Esztergomi Főegyházmegyei Zsinat*, 118.

²⁵⁸ Vö. SZURÓMI SZ. A., *Egyházi intézménytörténet* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/5), Budapest 2003. 205–208.

²⁵⁹ *Corpus Iuris Hungarici. Magyar törvénytár*, VII. Budapest 1896. 237.

jegyeznünk, hogy a Kúria 1896. február 1-jei elvi döntése ellenére, amely elavultnak minősítette a holtkézi törvényeket és kétségsbe vonta hatályukat, nem született 1949-ig olyan új jogszabály, amely rendezte volna a kérdést.

Amennyiben a *Corpus Iuris Hungarici* anyagára fordítjuk figyelmünket, a forrásokból egyértelműnek tűnik az egyházi kegyes alapítványok közjogi jellege, amely nyilvánvalóan alapvetően különbözött a jelenleg hatályos magyar Alkotmányban érvényesülő elválasztási modelltől.

A korabeli közjogi jelleg alapvetően a főkegyúri jog következetes alkalmazására vezethető vissza.²⁶⁰ Itt csak az 1723. évi 71. tc-t említjük,²⁶¹ amely, hivatkozva az 1715. évi 60. tc-re (királyi felügyelet az iskolai alapítványok felett),²⁶² minden kegyes alapítvány ellenőrzését az uralko-

²⁶⁰ BÉLI G., *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog* (Institutiones Juris), Budapest–Pécs 2000.² 55; vö. ERDŐ P., *A magyarországi kegyuraság*, in *A magyarországi kegyuraság*, in ERDŐ P., *Az élő Egyház joga. Tanulmányok a hatályos kánonjog köréből*, Budapest 2006. 250–275.

²⁶¹ § 1. Ut, si qui praelatorum, aut quorumcunque beneficiorum ecclesiasticorum possessores, ecclesias, aut beneficia, sibi concredita minus curarent; aedificiaque, et fundos instructos, desolari permitterant; ruinosos vero non aedificarent; talium praelatorum, et quorumvis beneficiorum proventus, per suam maiestatem sacratissimam (qua summum ecclesiarum patronum) in sequestrum sumi, et ad restaurationem praefatarum ecclesiarum aut aedificiorum, et fundorum reparationem applicari valeant. § 2. Praeterea etiam eo reflectendum; ut episcopi, et ecclesiarum patroni, de parochorum intertentione, et subsistentia, a populo (ubi necessum esset) praestanda, prospiciant. § 3. Ideo sedecima decimarum ubique; et etiam octava, ubi in usu fuit; parochis catholicis secundum leges patrias praestetur. *Corpus Iuris Hungarici*, V. Budapest 1900. 630.

²⁶² Sacratissima sua maiestas, tamquam pientissimi patris pientissimus filius, et paternarum virtutum haeres, ac vivum exemplar, summusque ecclesiarum Dei, ad mentem sancti Stephani regis, libri 2. capituli 1. et tripartitalis tituli 11. part. 1. in apostolico isto regno patronus, pii, ac salutaris voti divi Leopoldi progenitoris et praedecessoris

dónak tartotta fenn. A törvénycikk nyomán 1724. december 3-ával jött létre a helytartótanácson belül az a bizottság, amelynek az összes püspökség területén működő minden egyes alapítványt számba kellett vennie.²⁶³

Tegyük hozzá, hogy a kérdés szemmel láthatóan nem rendeződött, amit jelez II. József 1784. június 1-jei rendelete, amelyben a törvényhatóságokat kötelezte a kegyes alapítványokról szóló pontos kimutatás elkészítésére. Ettől már csak egy lépés minden alapítvány alaptőkéjének a kincstárba történő kötelező befizetése, amiről az 1785. november 2-i rendelet intézkedett. A probléma a jóval későbbi 9.555/1863 sz. helytartótanácsi rendelettel jutott nyugvópontra, amely kijelentette, hogy az állami hatóság az egyházi kegyes alapítványok ellenőrzésétől eltekint.

Tudjuk azt, hogy *Magyarország magánjogi törvénykönyv javaslata*, amelyet az igazságügy miniszter 1928. március 1-jével terjesztett az Országgyűlés Képviselőháza elé, a *Személyekről* szóló rész 82. §-ához²⁶⁴ fűzött kiegészítésben

sui desideratissimi, de restauratione ecclesiarum desolataram, in hocce regno suo Hungariae existentium facti, benigne memor; ad ampliandum divini numinis cultum, incrementumque orthodoxae catholicae religionis, eandem in se assumere; ecclesiastisque non secus, ac religiosis, qui de abalienatis bonis ecclesiasticis sese apud suam maiestatem sacratissimam gravatos esse repraesentaverint et edocuerint; ius et iustitiam, competenti iuris via administrari facere clementissime resolvit. *Corpus Iuris Hungarici*, V. Budapest 1900. 486–488.

²⁶³ Vö. EMBER GY., *A magyar királyi helytartótanács ügyintézésének a története 1723–1848*, Budapest 1940. 124, 184–185.

²⁶⁴ *Magánjogi törvénykönyv javaslat*, 82. §. Alapítvány akkor jön létre, ha valaki tartós célra úgy rendel vagyontárgyakat, hogy a vagyontárgyakat megfelelő szervezet kezelésében önálló vagyonként az alapítványt, mint személyt illessék.; K. I. E. H. Kegyes alapítvány létesüléséhez az alapítólevél előzetes bemutatása s ennek kormányhatósági jóváhagyása nem szükséges. (5856/1909).

úgy rendelkezett, hogy a kegyes alapítvány létesüléséhez nem szükséges az alapítólevél előzetes bemutatása és annak állami jóváhagyása. Sőt az sem elengedhetetlen, hogy az alapítólevél az alapítvány szervezetét meghatározza, esetleg azt egy már létező szervezetbe beillessze, mivel arról az ún. főfelügyeleti szerv intézkedik (vö. 5633/1928).²⁶⁵ A törvényjavaslatból nem egyértelmű, azonban mit tekint a jogalkotó „egyházi alapítványnak”. A 93. § alapján úgy tűnik, mintha ezt alapvetően az alapítvány célja határozná meg,²⁶⁶ azaz egyházi, ha a célja egyházi jellegű (részletes felsorolását lásd fent). A 105. § viszont azt sejteti, hogy azt nevezhetjük „egyházi alapítványnak”, amelynek a kezelőszerve egyházi intézmény.²⁶⁷

A két világháború közötti magyar magánjog minden kegyes alapítványt, kánonjogi jellegzetességeitől függetlenül, jogi személynek tekintett. Ennek problematikájáról jó összefoglalást közölt Feketekuthy László a *Magyar katolikus egyházi vagyonyjog* című munkájában.²⁶⁸ A *Magánjogi törvénykönyv javaslat* 103. §-a lehetővé teszi a főfelügyeletet gyakorló állami hatóságnak az alapítványok összevonását vagy megszüntetését, különösen akkor, ha annak célja

²⁶⁵ K. 723. E. H.

²⁶⁶ *Magánjogi törvénykönyv javaslat*, 93. §. Az alapítványok annak a kormányhatóságnak a főfelügyelete alatt állnak, amelynek ügykörébe céljuk természete szerint tartoznak. (...).

²⁶⁷ *Magánjogi törvénykönyv javaslat*, 105. §. (...) Egyházi célú vagy egyházi intézmény céljára rendelt olyan alapítvány vagyona, amelyet az érdekelt egyház vagy vallásfelekezet szerve kezel, az alapítvány megszűnése esetében az alapítványt kezelő egyházra vagy vallásfelekezetre száll, hacsak az alapítványi ügylet vagy külön törvény másként nem rendelkezik. Az államkincstár és az egyház vagy vallásfelekezet az ekként reá szállott vagyont lehetőleg a megszűnt alapítvány céljával rokon célra fordítja.

²⁶⁸ Doktori disszertáció a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán, Budapest 1943.

már nem tekinthető hasznosnak, vagy ellenkezik az alapító szándékával.²⁶⁹ Ezt az elvet a Kúria 2592/1931 sz. döntése is tartalmazza. Az így megszüntetett egyházi alapítvány vagyonát a törvényjavaslat 105. §-a az illetékes egyházi hatóság rendelkezésére bocsátandónak ítéli. Ez egybecseng a korábban említett 1941. évi Esztergomi Zsinat koncepciójával, a kegyes alapítványok vagyonának tulajdonjogáról. Az egyházi alapítványokkal kapcsolatos magyar jogfejlődés végére az 1948. évi XXXIII. tc. tesz pontot, amellyel sor került az alapítványok államosítására.²⁷⁰

2. A kegyes alapítványokra vonatkozó hatályos egyetemes kánoni előírások

A hatályos Egyházi Törvénykönyv²⁷¹ az 1303. kánonban a kegyes alapítványok közé sorolja az 1) önálló kegyes alapítványokat, amelyek a vallásosság, az apostoli tevékenység, továbbá a lelki vagy anyagi jellegű irgalmas szeretet tetteivel kapcsolatos célok érdekében jöttek létre és egyúttal az illetékes egyházi hatóság jogi személynek ismert el; 2) nem önálló kegyes alapítványokat, amelyek meghatározott hivatalos jogi személyeknek adott anyagi javak, azzal a teherrel, hogy évi jövedelmükből meghatá-

²⁶⁹ Vö. *Magánjogi törvénykönyv javaslat*, 103. §. (...) Családi alapítvány tekintetében ily intézkedésnek csak az érdekelt családok meghallgatásával van helye.

²⁷⁰ Vö. DANKÓ L., *A magyar katolikus egyház 1945-től napjainkig*, in SOMORJAI Á.–ZOMBORI I. (szerk.), *A katolikus Egyház Magyarországon*, Budapest 1991. 75–82, különösen 77.

²⁷¹ *Az egyházi törvénykönyv. A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal* (szerkesztette, fordította és a magyarázatot írta ERDŐ P.), Budapest 2001.⁴

rozott ideig miséket szükséges bemutatni, vagy esetleg más, az előző pontban felsorolt célokra kell fordítani.²⁷² Az 1306. kán. rendelkezése szerint²⁷³ az alapítványokat (még a szóbeli jellegűeket is) írásban kell rögzíteni, amely okmányokat az egyházmegyei levéltárban, másodpéldányát pedig az alapítványban részesült jogi személy levéltárában kell elhelyezni.²⁷⁴

Olyan új tipológiáról beszélhetünk tehát a kegyes alapítványok kapcsán,²⁷⁵ amelyben a plébánia és az egyházmegye rendelkezik automatikusan, magánál a jognál fogva jogi személyiséggel (vö. 373. kán., 515. kán. 3. §),²⁷⁶ így a székesegyházak és a plébániatemplomok önálló jogi személyiségének fenntartására, illetve elismertetésére nin-

²⁷² LISTL, J.–SCHMITZ, H. (Hrsg.), *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Regensburg 1999.² 1075–1076.

²⁷³ Vö. *Code of Canon Law annotated. Latin-English edition of the Code of Canon Law and English-language translation of the 5th Spanish-language edition of the commentary prepared under the responsibility of the Instituto Martín de Azpilcueta*, ed. E. CAPARROS–M. THÉRIAULT–J. THORN, Montreal 1993. 940.

²⁷⁴ CIC 1299. kán. – 2. §. Az egyház javára tett halál esetére szóló intézkedésekben, ha lehetséges, meg kell tartani a világi jog szerinti formásokat; ha ezeket elhagyták, az örökösöket figyelmeztetni kell arra, hogy kötelesek teljesíteni az örökösök akaratát. Vö. ERDŐ P., *Az Egyház és az anyagi javak: a II. Vatikáni Zsinat tanítóhivatalának alapelvei az Egyházi Törvénykönyvben (1254–1256. kk.)*, in ERDŐ P., *Az élő Egyház joga. Tanulmányok a hatályos kánonjog köréből*, Budapest 2006. 405–421, különösen 407–410, 415.

²⁷⁵ *Il diritto nel mistero della Chiesa. III* (Quaderni di Apollinaris 10), Roma 1992. 413–415.

²⁷⁶ CIC (1983) 373. kán. – Csakis a legfőbb hatóságnak van joga részegyházakat alapítani; ha pedig már törvényesen megalapította őket, magánál a jognál fogva jogi személyiséggel rendelkeznek. – 515. kán. – 3. §. A törvényesen alapított plébánia magánál a jognál fogva jogi személyiséggel rendelkezik. Vö. COCCOPALMERIO, F., *De paroecia*, Roma 1991. 35. LISTL, J.–SCHMITZ, H. (Hrsg.), *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, 1053–1054.

csen szükség. Hozzá kell tennünk, hogy a hatályos egyházjog ezt már nem is írja elő.²⁷⁷ Az új Egyházi Törvénykönyv alapján csak a hivatalos jogi személy tulajdona tekinthető egyházi vagyonnak,²⁷⁸ ez pedig újdonság a CIC (1917)-hez képest, amely nem ismerte a hivatalos és magán jogi személy megkülönböztetését.

3. A kegyes alapítványok jogállása Magyarországon az 1990. évi IV. tv. hatályba lépése után

A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. tv. II. fejezetében, az egyházak nyilvántartásba vételéről rendelkezve megállapította, hogy az egyes egyház illetékes megyei vagy Fővárosi Bíróság előtti nyilvántartásba vételéhez, be kell nyújtani annak alapszabályát. Ennek az alapszabálynak az általános alakisági kritériumok mellett tartalmaznia kellett azt, ha az egyház valamely szervezeti egysége jogi személy, illetve ezek megnevezését (vö. 9. § [2] b).²⁷⁹ A 13. § (2) pedig leszögezte, hogy „az egyház és – ha az alapszabály így rendelkezik – az egyház önálló képviselői szervvel rendelkező szervezeti egysége (szervezete, intézménye, egyházközsége stb.) jogi személy.” A BH 1996. 58 szerint az egyházi jogi személy kérdésében kizárólag az egyház szervei joga-

²⁷⁷ ERDŐ P., *Egyházjog* (Szent István kézikönyvek 7), Budapest 2005. 414.

²⁷⁸ CIC 1257. kán. – 1. §. Az egyetemes egyház, az Apostoli Szent-szék és az egyházban lévő egyéb hivatalos jogi személyek összes anyagi javai egyházi javak (...).

²⁷⁹ Vö. 1990. évi IV. tv. 9. §. (3) Az egyház elnevezése már nyilvántartásba vett egyház elnevezésével nem lehet azonos vagy összetévesztendő.

sultak dönteni összhangban az 1990. évi IV. tv. 13. § (3), 15. § (2) és a 20. § (1) bekezdéssel.²⁸⁰ Ez az elv bekerült a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogáról szóló 2011. évi CCVI. tv. 8. § (2) bekezdésébe.²⁸¹

Azok a célok, melyekre mind a CIC (1917), mind pedig a hatályos Egyházi Törvénykönyv alapján létesülhetnek/hetnek kegyes alapítványok,²⁸² nem minősülnek gaz-

²⁸⁰ A kérdéshez ERDŐ P., *Az egyházak és az egyházi jogi személyek bejegyzése és képviselete*, in *Az európai államok és az egyházak kapcsolata a megváltozott világban*, Budapest 1993. 375–378; vö. FERENCZY R., *Kérdések az egyházak és szervezeteik jogi személyiségének a köréből*, in *Magyar Jog* 46 (1999) 518–529, különösen 520.

²⁸¹ 2011. évi CCVI. tv. 8. § (2) „A vallási közösség hitelvei, belső törvénye, alapszabálya, szervezeti és működési szabályzata vagy azoknak megfelelő más szabályzata (...) alapján hozott határozat érvényre juttatására állami kényszer nem alkalmazható, azt állami hatóság nem vizsgálhatja. A vallási közösség belső szabályon alapuló döntését állami szerv nem módosíthatja vagy bírálhatja felül, a jogszabályban nem szabályozott belső jogviszonyokból eredő jogviták elbírálására állami szervnek nincs hatásköre.”

²⁸² CIC 114. kán. – 1. §. A személyeknek vagy dolgoknak olyan együttese, melyek az egyház küldetésének megfelelő és az egyesek célját meghaladó célra irányulnak, vagy magának a jognak az előírása folytán vagy az illetékes hatóság határozatilag adott külön engedélye révén válnak jogi személyekké. – 2. §. Az 1. §-ban említett célnak számítanak azok a célok, amelyek a vallásosság, az apostoli tevékenység vagy akár lelki, akár anyagi vonatkozású irgalmas szeretet tetteivel kapcsolatosak. 3. §. Az illetékes egyházi hatóság csakis személyek vagy dolgok olyan együtteseinek adja meg a jogi személyiséget, melyeknek célja valóban hasznos, és amelyek – mindent figyelembe véve – előreláthatólag elégséges eszközökkel rendelkeznek kitűzött céljuk szolgálatára. Vö. 115. kán. – 3. §. A dolgok együttese, vagyis az önálló alapítvány lelki vagy anyagi javakból, vagyis dolgokból áll, és a jog meg a szabályzat szerint egy vagy több természetes személy vagy egy testület vezeti.

dasági vállalkozási tevékenységnek Magyarországon az 1997. évi CXXIV. tv. 2. § (7) alapján.²⁸³

Mint az köztudott, az 1991. évi XXXII. tv.²⁸⁴ a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről a 2. §-ban úgy rendelkezett, hogy az egyházak részére át kell adni azokat az ingatlanokat, amelyek hitéleti, szerzetes vagy diakónus (diakonissza) közösség működését; oktatást, nevelést; egészségügyi, szociális ill. kulturális célt szolgálnak, továbbá azokat az ingatlanokat (vagy helyette annak megfelelőt), amelyeket az egyház ténylegesen birtokol.²⁸⁵

²⁸³ 1997. évi CXXIV. tv. 2. § (7) Az egyház esetében nem minősül gazdasági-vállalkozási tevékenységnek: a) hitéleti, nevelési-oktatási, kulturális, felsőoktatási, szociális és egészségügyi, sport, gyermek- és ifjúságvédelmi intézmény működtetése, valamint az említett tevékenységek folytatása, (...) c) hitülethez szükséges kiadvány, kegytárgy előállítás, értékesítése, (...) e) temető fenntartása, f) a kizárólag hitéleti, nevelési-oktatási, kulturális, felsőoktatási, szociális és egészségügyi, sport, gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységet szolgáló immateriális jószág, tárgyi eszköz és készlet értékesítése (...) g) hitéleti, nevelési-oktatási, kulturális, felsőoktatási, szociális és egészségügyi, sport, gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységet szolgáló eszköz nem nyereségszerzési célú hasznosítása.

²⁸⁴ Vö. ERDŐ P., *A katolikus egyház álláspontja az egyházi ingatlanok ügyében*, in *Partnerek vagy ellenségek? Az egyházak és az állam viszonyáról* (Egyházfórum konferencia), Budapest 1992. 44–53. ERDŐ, P., *Die ungarische Kirche in Europa – Kirche im Wandel*, in ERDŐ, P., *Mission et culture*, Budapest 2007. 77–91.

²⁸⁵ Vö. 1991. évi XXXII. tv. 1. § (1) E törvény hatálya kiterjed arra az egyháztól, vallásfelekezettől, vallási közösségtől, egyéb egyházi szervezettől (...) 1948. január 1-je után kártalanítás nélkül állami tulajdonba került beépített ingatlanra, amely az állami tulajdonba kerüléskor a 2. § (2) bekezdésében meghatározott célt szolgált, feltéve, hogy az ingatlan e törvény hatálybalépésekor állami tulajdonban vagy a helyi önkormányzat tulajdonában van. (2) E törvény alkalmazásában egyházi tulajdonnak kell tekinteni az egyház javára létesített alapítvány tulajdonát és az egyháznak az egykori kegyúri jogviszonyon alapuló ingatlanhasználati jogát is, ha egyébként az (1) bekezdésben foglaltaknak megfelel.

Ez a törvény nem határozza meg pontosan az „egyházi tulajdon”, „egyházi ingatlan” fogalmát, ahogy más állami rendelkezés sem.

A 2011. évi CCVI. tv. hatálybalépése nem változtatott az 1990. évi IV. tv. óta kikristályosodott állami jogi állásponton, a kegyes alapítványok tekintetében. A már létező és az újabb ilyen jellegű alapítványok továbbra sem minősülnek gazdasági vállalkozási tevékenységnek a 2011. évi CCVI. tv. 22. § (1)–(3) bekezdésében rögzített felsorolás alapján. Megjegyzendő az is, hogy a Magyarország és az Apostoli Szentszék között 1997. június 20-án létrejött megállapodás 2013. október 21-én aláírt módosítása, amelyet a Magyar Országgyűlés 2013. december 2-án fogadott el, és 2013. december 3-án, 2013. évi CCIX. tv-ként lépett hatályba, nem érinti a kegyes alapítványok kérdéskörét.

4. Összegzés

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy az 1948 előtt létesült egyházi alapítványok tekintetében ugyan vitatható mennyiben számítanak minden tekintetben „egyházi” tulajdonnak és mennyiben tartoznak állami kompetenciába az akkori közjogi jogállás következtében. Azonban ez a vita akadémikus, hiszen – annak ellenére, hogy a hatályos Alaptörvény integráns részét képező Nemzeti Hitvallás nem ismeri el az 1949. évi Alkotmányt – az 1948-ban bekövetkezett államosítással ezek az alapítványok kikerültek az egyházi tulajdon köréből.

VIII. NON-PROFIT SZERVEZETEK-E A MAGYARORSZÁGON BEJEGYZETT EGYHÁZAK?

Magyarországon 1949, vagyis az első kartális Alkotmány megszületése előtt (vö. 1949. évi XX. tv.) a *Corpus Iuris Hungarici* hatályban lévő elveinek az értelmében a bevett vallásfelekezetek²⁸⁶ és azok önálló képviseléssel bíró egységei közjogi jelleggel rendelkeztek.²⁸⁷ Így az állami hatóságnak közvetlen illetékessége volt az egyes bevett felekezetek tevékenységének ellenőrzésére, sőt vagyonkezelésük felett főfelügyeletet gyakorolni.²⁸⁸ Ez a helyzet nyilvánvalóan alapvetően különbözött a jelenleg hatályos

²⁸⁶ Vö. 1895. évi XLIII. tc.

²⁸⁷ ERDŐ P.–SCHANDA B., *Egyház és vallás a mai magyar jogban. A főbb jogszabályok szövegével, nemzetközi bibliográfiával* (Egyház és jog 1), Budapest 1993. 20–23. Vö. SZUROMI SZ. A., *Változások a katolikus egyház jogintézményeinek államilag elismert kompetenciájában Magyarországon (1894–1918)*, in *Jogtörténeti szemle* 3 (2007) 64–67.

²⁸⁸ Vö. 1895. évi XLIII. tc. 19. § Az egyházi közgyűlés csak nyilvános lehet. – Az egyházi közgyűlésen csak a felekezet egyházi, vagyoni, oktatási, nevelési, jótékonyági s általában a vallásos és erkölcsi élet körébe tartozó ügyei tárgyalhatók. – A vallásfelekezet köteles a közgyűlésein hozott határozatait jegyzőkönyvbe iktatni, s e jegyzőkönyveket a vallás- és közoktatásügyi miniszternek, vagy az általa kijelölt polgári hatóságnak esetről esetre bemutatni. – 20. § Az illetékes miniszternek joga van a vallásfelekezetek vagyonára, a náluk létező alapítványokra és vagyonkezelősökre a főfelügyeletet gyakorolni; különösen őrködni a fölött, hogy az ily vagyont s alapítványokat el ne idegenítsék, ne csorbítsák, vagy azok a kezelés rosszasa miatt veszendőbe ne menjenek, és hogy valósággal egyházi s a törvényben megengedett oktatási, nevelési vagy jótékonyági célokra fordittassanak, valamint hogy az alapítványokat az alapítók akarata értelmében használják fel. Vö. SZUROMI SZ. A., *A kegyes alapítványok léte és jogi személyisége*, in *Jogtörténeti szemle* 4 (2004) 16–20.

magyar Alaptörvényben érvényesülő elválasztási modell-től.²⁸⁹ Mivel a Magyarországon az 1990. IV. tv. alapján bejegyzett egyházak, valamint önálló képvisellettel rendelkező egységeik és az általuk fenntartott intézmények, majd a 2011. évi CCVI. tv.²⁹⁰ függelékében és annak módosításában felsorolt egyházak főképp közcélt látnak el, így gyakori félreértés, hogy az egyházi szervezeteket, mint a közhasznú szervezetek speciális formáját sorolják be. A hatályos 2011. évi CCVI. tv. 51. §-a, amely a civil szervezetek bírósági nyilvántartásáról és az ezzel összefüggő eljárási szabályokról szóló 2011. évi CLXXXI. tv. 95. § a) pontját módosítja az „alapcélként vallási tevékenységet végző egyesület” kitétellel (amely az állam által egyházként nyilvántartásba nem vett vallási közösségek sajátos egyesületként való működését kívánja biztosítani), tovább erősíti a félreértést az egyházként elismert jogi személyek tekintetében is. Ezt a tévedést elsődlegesen a vonatkozó hazai jogszabályi – leginkább magánjogi és költségvetési – keretek félreértelmezése okozza.

²⁸⁹ ERDŐ P., *Az egyház új jogi helyzete Magyarországon*, in *Katolikus Szemle* 42 (1990) 159–170. ERDŐ P., *A magyar elválasztási modell alapelvei a katolikus egyház szemszögéből*, in FORRAI T. (szerk.), *Az állam és az egyház elválasztása*, Budapest 1995. 96–102.

²⁹⁰ 2011. évi CCVI. tv. *a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról*, 14. § (2) a); vö. SCHANDA B., *Néhány megjegyzés a lelkiismeret és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvényhez*, in *Jogtudományi közlöny* 66 (2011) 515–520. SCHANDA, B., *Ein neues Religionsrecht in Ungarn*, in REES, W.–ROCA, M.–SCHANDA, B. (Hrsg.), *Neuere Entwicklungen im Religionsrecht europäischer Staaten*, Berlin 2013. 571–586.

1. A „nonprofit” szervezetek hazai jogállása

A nonprofit szervezetek alapvető jellegzetességeit Bíró Endre három tulajdonság köré csoportosítja: a profitosztás tilalma; a nem kormányzati jelleg és a jogi személyiség.²⁹¹ A hazai nonprofit szervezetekre vonatkozó hatályos előírásokat az 1997. évi CLVI. tv. a közhasznú szervezetekről, valamint annak az 1998. évi XIV. tv-vel, a 2009. évi XLII. tv-vel való módosítása, valamint a 328/2008 (XII. 30.) Korm. rendelet tartalmazza. Ezek közül a legutóbbi lényeges változtatásokat tartalmaz az államháztartás szervezeti beszámolási és könyvvezetési kötelezettségeinek, továbbá a kincstári elszámolások beszámolási és könyvvezetési kötelezettségének sajátosságai tekintetében.²⁹² A közhasznú szervezetek között a jogalkotó megkülönböztet társadalmi szervezetet (1), alapítványt (2), közalapítványt (3), közhasznú társaságot (4) és olyan köztestületet, amelynek a létrehozásáról szóló törvény a közhasznúságot lehetővé teszi (5). A törvény hatálya alá tartozó jogi személyeknek olyan jellegű közhasznú tevékenységet kell folytatniuk, amit maga az 1997. évi CLVI. tv. nevesít. Ezen túlmenően: vállalkozási tevékenységet csak közhasznú cél érdekében folytathatnak; a gazdálkodásuk közben keletkezett eredményt nem oszthatják fel; valamint közvetlen politikai tevékenységet nem folytathatnak. Feladataik kifejezetten közfeladatok ellátásának végzésére irányulnak, amelyekről – a jogi személy jellegének függvényében – az állami, vagy önkormányzati szervnek kell gondoskodnia. Éppen ezért, gazdálkodásukat évente nyilvánosságra kell hozniuk, melynek ellenőrzése az Állami Számvevőszék

²⁹¹ BÍRÓ E., *Nonprofit Szektor Analízis. Civil szervezetek jogi környezete Magyarországon*, Budapest 2002. 4–5.

²⁹² *Magyar Közlöny* (2008/191) 25256–25258.

hatáskörébe tartozik (vö. az 1989. évi XXXVIII. tv. *az Állami Számvevőszékről*, és annak további módosításai).²⁹³

Míndezek fejében a közhasznú szervezet mentesül a társasági adó alól, illetve további, társasági adókötelezettséget érintő kedvezmények vonatkoznak rá. De itt kell említenünk a helyi adókötelezettséget érintő kedvezményeket, az illetékkedvezményt, a vámkedvezményt, továbbá az egyéb jogszabályban meghatározott kedvezményeket és a kapott szolgáltatások utáni jövedelemadó-mentesítést.

2. Az egyházak, valamint önálló képvisellettal rendelkező egységeik jogállása

A 2011. évi CCVI. tv. alapján elismert egyházi jogi személyek a 16–18. §§ szerint nyilvántartásba vett egyházak, egyházszövetségek, az egyházak vallásos célra létesült önálló szervezetei, valamint amennyiben alapszabályuk úgy rendelkezik (vö. ún. „belső egyházi jogi személy”), önálló képviselleti szervvel rendelkező szervezeteik.²⁹⁴ A 7–10. §§-ban szereplő feltételek egyértelművé teszik, hogy az egyház létrehozásának célja az azonos hitelt vallók közös vallásgyakorlása, természetesen az Alaptörvénybe vagy más törvénybe nem ütköző módon. Az egyházaknak tehát elsődleges funkciójuk a tagjaik vallásgyakorlását elősegíteni. Ez közösségi vallásgyakorlást jelent, vagyis felté-

²⁹³ 1993. évi LXXXVIII. tv.; 2004. évi XLVI. tv.

²⁹⁴ 2011. évi CCVI. tv. 11. és 17. §§; a kérdéshez továbbra is megfelelő megvilágítást ad FERENCZY R., *Kérdések az egyházak és szervezeteik jogi személyiségének köréből*, in *Magyar Jog* 46 (1999) 518–529; a hatályos norma értelmezéséhez vö. SCHANDA, B., *The Freedom of Religious Association in Hungary: Recent Developments*, in *Religion and Human Rights: An International Journal* 8 (2013) 65–77.

telez egy azonos hitelveket valló közösséget, valamint azt, hogy ezek a hitelvek valamiféle közös gyakorlatot írnak elő. Ezek megléte mint cél elégséges egy egyház alapítására, a törvény nem ír elő sem karitatív, sem oktatási, sem egészségügyi vagy egyéb közhasznú célt.

A jogi személyiséggel rendelkező egyházaknak és intézményeiknek a tevékenysége azonban nemcsak a vallásszabadság alkotmányban szavatolt elvének a gyakorlására terjedhet ki, hanem oktatási, kulturális, szociális, egészségügyi, sport és ifjúságvédelmi feladatok ellátására is.²⁹⁵ Ilyen tevékenységek gyakorlására az egyházak jogosultak intézményeket vagy szervezetet létrehozni, viszont ez nem az adott vallási csoport egyházlétének feltétele. Közhasznú célok kitűzését, ilyen feladatok ellátását tehát nem lehet az egyházakon számon kérni. Az egyházi jogi személynek már az 1990. évi IV. tv. 18 § (2) szerint is lehetősége volt arra is, hogy a működésének biztosításához szükséges anyagi keretek megteremtésére – hangsúlyosan alapcélja mellett – akár gazdasági vállalkozási tevékenységet is folytasson. Ez az elv következett a vallás szabad gyakorlásának és az abból fakadó jogok és kötelesek végzésének állam által való garantálásából és beépült a hatályos 2011. évi CCVI. tv. 19. § (3) bekezdésébe is.²⁹⁶ Az említett gazdasági tevékenység folytatása esetében a Ptk. társadalmi szervezetekre vonatkozó szabályai (vö. Ptk. 70–73. §§) az irányadók. Az 1997. évi CXXIV. tv. *az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységnek anyagi feltételeiről*

²⁹⁵ 2011. évi CCVI. tv. 8. §.

²⁹⁶ 2011. évi CCVI. tv. 19. § (3) Az egyház céljai megvalósítása érdekében jogosult gazdasági-vállalkozási tevékenységnek nem minősülő tevékenységet, valamint alaptevékenysége mellett gazdasági-vállalkozási tevékenységet is folytatni. Jogosult továbbá vállalkozásokat, civil szervezeteket létrehozni, azokban részt venni.

az eddigiekben rögzítetteken túl úgy rendelkezik, hogy a törvény hatálya alá eső egyházak esetében nem minősül gazdasági tevékenységnek a hitéleti, oktatási, szociális, egészségügyi vagy sportlétesítmények működtetése; egyházi személyeknek nyújtott szolgáltatások; a hitélettel összefüggő tárgyak és kiadványok értékesítése; temető fenntartása; stb.²⁹⁷ valamint az ilyen tevékenységekhez kapcsolódó anyagi juttatás (vö. pl. kötbér, adó-visszatérítés), illetve a vállalkozási tevékenységnek nem minősülő működésből nyert bevétel kamata.²⁹⁸ Az 1997. évi CXXIV. tv. felsorolás átkerült a hatályos 2011. évi CCVI. tv. 20. § (4) bekezdésbe, amelyben szereplő területeket a törvény ugyan nem tekinti vallási tevékenységnek²⁹⁹, de az egyházak vonatkozásában kiveszi a gazdasági-vállalkozási tevékenység kategóriája alól. Az egyházak ilyen, valamint egyéb jellegű tevékenységének ellenőrzésére az állam

²⁹⁷ 1997. évi CXXIV. tv. 2. § (7) Az egyház esetében nem minősül gazdasági-vállalkozási tevékenységnek: a) hitéleti, nevelési-oktatási, kulturális, felsőoktatási, szociális és egészségügyi, sport, gyermek- és ifjúságvédelmi intézmény működtetése, valamint az említett tevékenység folytatása, b) üdülő hasznosítása egyházi személy részére történő szolgáltatásnyújtás révén, c) hitélethez szükséges kiadvány, kegytárgy előállítás, értékesítése, d) egyházi célra használt ingatlan (ideértve annak tartozékait is) részleges hasznosítása, e) temető fenntartása, f) a kizárólag hitéleti, nevelési-oktatási, kulturális, felsőoktatási, szociális és egészségügyi, sport, gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységet szolgáló immateriális jószág, tárgyi eszköz és készlet értékesítése (ideértve a munkaruha megtérítését is), g) hitéleti, nevelési-oktatási, kulturális, felsőoktatási, szociális és egészségügyi, sport, gyermek- és ifjúságvédelmi tevékenységet szolgáló eszköz nem nyereségszerzési célú hasznosítása. Vö. az egyházak önálló képviselői szervevel rendelkező jogi személyiséggel bíró szervezeti egységeinek vonatkozásában: 1997. évi CXXIV. tv. 2. § (8).

²⁹⁸ 1997. évi CXXIV. tv. 2. § (9)–(10).

²⁹⁹ 2011. évi CCVI. tv. 6. § (2).

deklarálta, hogy felügyeleti szervet nem hoz létre.³⁰⁰ Ebből egyértelműen levezethető a 2011. évi CCVI. tv. 21. § (1) bekezdésben is megfogalmazott alapelv, hogy az egyházak és önálló képvisellel rendelkező jogi személyeik működésének hitéleti bevételei és azok felhasználása nem tartoznak az Állami Számvevőszék ellenőrzési kompetenciája alá, szemben a közhasznú szervezetekkel. Az is nyilvánvaló, hogy a nem hitéleti célra nyújtott költségvetési támogatással kapcsolatos ellenőrzési jogkör az egyházak esetében is megilleti az Állami Számvevőszéket.³⁰¹

Míg az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. évi tv. mindössze az 50. § általános felsorolásába illesztve, a költségvetési támogatásban részesíthetők körében tünteti fel az egyházi jogi személyeket³⁰², addig a 2010. évi CLXIX. tv. a Magyar Köztársaság 2011. évi költségvetéséről említés szintjén kitér az egyházi fenntartású felsőoktatási intézményekre, majd egy teljes önálló címet szentel az egyházak és társadalmi önszerveződések közcélú és egyéb tevékenysége támogatásának (vö. 42–44. §§). Ebben mind a normatív hozzájárulás, a kiegészítő támogatás, különösen pedig az óvodai és közoktatási funkció ellátására alkalmazott kereteket rögzíti, főképp utaló szabályok fel-

³⁰⁰ 2011. évi CCVI. tv. 10. § (2).

³⁰¹ Vö. 2011. évi CCVI. tv. 21. § (3).

³⁰² 2011. évi CXCV. tv. 50. § (2) a) a nemzetközi szervezet, a külföldi állam, külföldi helyhatóság, a külföldi állami vagy helyhatósági szerv, a köztestület, a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló törvény szerint az Országgyűlés által elismert magyarországi egyház, vallásfelekezet és vallási közösség, az államháztartás alrendszereibe tartozó jogi személy, valamint a gazdálkodó szervezet, amelyben az állam vagy az önkormányzat külön-külön vagy együtt 100%-os részesedéssel rendelkezik (...).

használásával.³⁰³ A 2010. évi CLXIX. tv. VI. fejezetének szóhasználatában egyértelmű a közhasznú szervezetek és az egyházak finanszírozásának világos megkülönböztetése. Ugyanezen fejezet bekezdései, a felsorolásra kerülő finanszírozási indokok és kategóriák egyértelműen alátámasztják, hogy egyházak és intézményeik állami támogatási rendszere leginkább a kisebbségekre és a pártokra vonatkozó normákhoz hasonló elbírálás alá esik, amely alapvetően különbözik a közhasznú szervezetekre alkalmazott jogi és gazdasági eszközöktől.

³⁰³ 2010. évi CLXIX. tv. 42. § (2) A közoktatási közfeladatot ellátó egyház a normatív hozzájáruláson és támogatáson túl az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló 1997. évi CXXIV. törvény (a továbbiakban: az egyházak támogatásáról szóló törvény) 6. §-ában meghatározottak szerint kiegészítő támogatásra jogosult. A támogatási összeg – függetlenül az igénybe vett közoktatási szolgáltatás számától – 230 000 forint/év minden valós – a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény (a továbbiakban: Közokt. tv.) 1. mellékletében meghatározottak szerint számított – gyermek, illetve tanuló létszám után, amely a fenntartó egyházat illeti meg óvodai ellátottak, iskolai közismereti oktatásban, szakképzési elméleti oktatásban, gyógypedagógiai oktatásban – a Magyar Köztársaság 2010. évi költségvetéséről szóló 2009. évi CXXX. törvény 3. mellékletének 15. a)–d) pontjai alapján 2011. augusztus 31-éig, a 3. melléklet 15. a)–d) pontjaiban 2011. szeptember 1-jétől figyelembe vehető – törtévi (8/12 és 4/12 havi), illetve átlagléttszáma, valamint a 16. bb) pont alatti korai fejlesztésben és a 16. bc) pont alatti fejlesztő felkészítésben részt vevő gyermekeknek, tanulóknak az e törvény 3. melléklet Kiegészítő szabályok 10. h) pontja szerint számított létszáma alapján. E kiegészítő támogatásra az egyház a felsőoktatási intézménye gyakorló intézményében oktatottjai után nem jogosult. (...); vö. 42. § (11) A Közokt. tv. 81. §-ának (8)–(10) bekezdései, valamint a 82. §-a alapján a korábbi években megkötött közoktatási megállapodásokból eredő éves költségvetési támogatási kötelezettség összege 2011-ben nem haladhatja meg – a (2) bekezdésben meghatározott egyházi kiegészítő támogatás összegének változásából adódó különbözettől eltekintve – a 2010. évi összegét. (...).

3. Összegzés

Látható tehát, hogy az állam által egyházi jogi személyként elismert vallási közösségek vagy azok önálló képviselői szervvel rendelkező szervezeti egységeik képesek voltak a gazdálkodásra 1990 és 2012 között, az 1990. IV. tv. hatálya alatt, és továbbra is képesek erre a 2012. január 1-jén hatályba lépett új, a lelkiismereti és vallásszabadság jogát, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállását szabályozó új törvényt követően – vö. 2011. évi CCVI. tv. – de ezt hangsúlyosan nem az anyagi nyereség elérésének elsődleges céljából teszik, mivel „alapcélként vallási tevékenységet” végeznek.³⁰⁴ Tevékenységükkel alapvetően közcélú látnak el, de ennek ellenére nem minősíthetőek közhasznú, vagy „nonprofit” szervezeteknek, hiszen lényegileg eltérnek az azok számára támasztott törvényi kritériumoktól. Működésüknek néhány területe és formája nagyon hasonlít a közhasznú szervezetekére, sajátos céljuk azonban nem ezeknek a közfeladatoknak az ellátása, hanem a belső normáik alapján történő közösségi vallásgyakorlás. Jellegükből adódóan (és ennek a 2011. évi CCVI. tv. 20. § [1] – [4] bekezdésének felsorolása, valamint a 21. § jogszabályi kifejezést is ad) gazdasági tevékenységet csak e fő céljuk érdekében folytathatnak, ugyanakkor intézményeik közszolgálati tevékenysége is ennek a fő célnak van alárendelve. Mindezt világosan mutatja az Állami Számvevőszék ellenőrzési kompetenciájának, valamint könyvvizetéshez kapcsolódó állami jogszabályok alkalmazásának az egyházak nem hitéleti célra nyújtott támogatások területére történő leszűkítése.³⁰⁵ Az egyházak működésükben tehát nem a köz-

³⁰⁴ 2011. évi CCVI. tv. 14. § (2) a).

³⁰⁵ 2011. évi CCVI. tv. 21. § (2)–(3).

hasznú társaságok jellege mutatkozik meg, hanem sokkal inkább olyan „társadalmi szervezeteké”, amelyek a fő céljuk mellett, annak elérését segítettő, más tevékenységeket is ellátnak. Természetesen az egyházak közfeladatot ellátó szervezeteinek munkája egy demokratikusan működő államszervezet és a társadalom számára felbecsülhetetlen értékű, azonban ezek nem magát az egész adott egyházat teszik jogi értelemben véve közhasznúvá, hanem a tevékenységet végző szervezetet. Nem véletlen, hogy ezeket a tevékenységeket jórészt az egyes egyházak önálló jogi személyiségű egységei végzik, és ezek kérnek – kérhetnek közhasznú minősítést az állami hatóságoktól.

IX.
A KATOLIKUS EGYHÁZI SZEMÉLYEK
FOGLALKOZTATÁSÁNAK SAJÁTOS HELYZETE
A MAI MAGYAR JOGBAN

1. A „dispositio”

A Katolikus Egyház saját belső jogában, azaz a kánonjogban, az egyházi személyek munkakörének betöltésére hagyományosan a „dispositio” (kihelyezés, kirendelés) fogalmat használják. A *dispositio* olyan egyházi közigazgatási intézkedés, amely által az arra illetékes egyházi hatóság, a joghatósága alatt álló – részegyházába inkardinált – személyt, vagy a más részegyházhoz tartozót, annak inkardinációja szerinti ordináriusa által előzetesen adott engedélye alapján, meghatározott egyházi feladatkör végzésével, vagy hivatal viselésével, tartós jelleggel megbízza.³⁰⁶ A hatályos Egyházi Törvénykönyv (továbbiakban: CIC) egyházi személynek, azaz meghatározott egyházi előljáró alárendelt személynek tekinti a papnövendékeket (CIC 232. kán., 257. kán. 1–2. §§) és a felszentelt papokat, püspököket (CIC 265. kán., 274–275. kánonok, 1013. kán.), valamint a megszentelt élet intézményei és apostoli élet társaságainak növendékeit (CIC 641. kán.) és tagjait (CIC 654. kán., 735–738. kánonok).

³⁰⁶ CONTE A CORONATA, M., *Institutiones iuris canonici ad usum utriusque cleri et scholarum*, I. Torino 1950.⁴ 235, 238–241; vö. ERDŐ P., *Egyházjog* (Szent István Kézikönyvek 7), Budapest 2005.⁴ 111.

2. Az „egyházi személyek” a magyar jogban

Az egyházi személyek meghatározását Magyarországon az állami jogalkotó az egyházak hatáskörébe utalja. A személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. tv. 3. § 40. pontja kimondja, hogy „egyházi személy az, akit az egyház belső törvényeiben és szabályzataiban annak minősít.” A 2011. évi CCVI. tv. 13. § (1) bekezdése pedig pontosan definiálja az egyházi személy fogalmát: „a bevett egyház belső szabályában meghatározott, az egyházi jogi személy szolgálatában álló, egyházi szolgálatot sajátos egyházi szolgálati viszonyban, munkaviszonyban, vagy egyéb jogviszonyban teljesítő természetes személy.” Ezek alapján tehát, a Katolikus Egyház tekintetében, a hatályos Egyházi Törvénykönyv által meghatározott személyek körét kell egyházi személynek tekinteni a magyar jogban. A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvény Preambuluma – az Alaptörvény VII. cikk (3) bekezdésben foglaltakkal összhangban – megállapítja, hogy a Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik. Ugyanezen törvény kifejezett formában tartalmazza, hogy az egyház belső törvényeinek, szabályainak érvényre juttatására állami kényszer nem alkalmazható.³⁰⁷ Magyarországon az 2011. évi CCVI. tv. 10. § alapján az egyházi jogi személy, az ún. „bevett egyház és annak belső egyházi jogi személye.” Az egyházként való elismerés feltételeit ugyanezen törvény 14–15. §§-ai, míg a bevett egyház definícióját a 11. §-a rögzíti³⁰⁸, felsorolásu-

³⁰⁷ 2011. évi CCVI. tv. 8. § (2).

³⁰⁸ 2011. évi CCVI. tv. 11. § (1) A bevett egyház azonos hitelveket valló természetes személyekből álló, önkormányzattal rendelkező autonóm szervezet, amelynek ezt a közjogi jogállását az Országgyűlés a közösségi célok érdekében történő együttműködés céljából biztosítja.

kat pedig a törvény melléklete tartalmazza. Ennek alapján tehát a nyilvántartásba vétel – az 1990. IV. tv. korábbi szabályozásától eltérően³⁰⁹ – nem a megyei bíróság, hanem az Országgyűlés jogkörébe tartozik. A belső egyházi jogi személynek minősülnek a bevett egyházak saját belső normái szerint jogi személynek minősülő, az egyház képviseletében eljáró szervezeti egységek.³¹⁰ Ilyenek például a katolikus egyházmegyék és plébániák, melyeknek a magyar jog szerinti jogi személyiség elnyeréséhez – a név szerinti bejelentésen túl – nincs szükség egyedi állami eljárásra.³¹¹ A 2011. évi CCVI. tv. 9/A–9/B §§ a vallási tevékenységet végző szervezet kategóriáját határozzák meg, amelyek a 12. § (3) bekezdése alapján szintén belső egyházi személynek minősülhetnek.³¹² Ez utóbbi intézmények nyilvántartásba vételét, egyedi kérelem és a törvényben rögzített feltételek megléte alapján a Fővárosi Törvényszék végzi.³¹³ Ide tartozhatnak a hívők hivatalos társulásai (vö. 312–320. kánonok).

A fentiekből nyilvánvaló, hogy az állam által elismert egyházi jogi személyek köre, ahogy az egyházi feladatkört, vagy hivatalt ellátó egyházi személyek köre is, mind a hatályos magyar jogszabályi háttérből, mind azokból

³⁰⁹ ERDŐ, P., *Neue Entwicklungen im ungarischen Partikularkirchenrecht*, in *Archiv für katholisches Kirchenrecht* 162 (1993) 465–467.

³¹⁰ Vö. GARCÍA MARTÍN, J., *Características de las personas jurídicas pública según el can. 116, § 1*, in *Commentarium pro religiosus et missionariis* 82 (2001) 69–106.

³¹¹ Vö. Legf. Bir. Kpkf. II. 25 262/1991. sz., in *Döntvénytár-BH1992*, 200.

³¹² 2011. évi CCVI. tv. 12. § (3) A 9. § (1) bekezdés szerinti tevékenységet elátó intézmény a bevett egyház belső szabálya szerint belső egyházi személynek minősülhet. Nem minősül belső egyházi jogi személynek a vallási közösség által létrehozott gazdasági társaság, alapítvány, egyesület.

³¹³ 2011. évi CCVI. tv. 9/B § (1).

az egyházi normákból (a Katolikus Egyház esetében: kánonokból) amelyekre mint az egyház belső szabályára utal a jogalkotó, egyértelműen meghatározható. Éppen ezért, az alábbiakban azt kívánjuk vizsgálni, hogy vajon vitatható-e az egyházi személyek jogállása, és *dispositio* útján létrejövő jogviszonya a hatályos magyar munkajogi, társadalombiztosítási és adózás rendjére vonatkozó állami előírások, továbbá más – kapcsolódó – jogszabályok alapján.

3. Az egyházi jogviszony

A társadalombiztosítás ellátásaira és magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről szóló 1997. évi LXXX. tv. 5. § a biztosítottak köréről tárgyalva, különbséget tesz a munkaviszonyban tevékenykedők és az egyházi szolgálatot teljesítők között. A törvény 5. § (1) a) pontja úgy fogalmaz, hogy „munkaviszonyban (ideértve az országgyűlési képviselőt is), közalkalmazotti, illetőleg közszolgálati jogviszonyban, ügyészségi szolgálati jogviszonyban, bírósági jogviszonyban, igazságügyi alkalmazotti szolgálati viszonyban, hivatásos nevelőszülői jogviszonyban álló személy, a fegyveres erők, a rendvédelmi szervek, valamint a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagja, a fegyveres erők szerződéses állományú tagja, továbbá a katonai szolgálatot teljesítő tartalékos katona (a továbbiakban: *munkaviszony*), tekintet nélkül arra, hogy foglalkoztatása teljes vagy részmunkaidőben történik.” A jogalkotó, ettől eltérő pontban rendelkezik a biztosítottak önálló köréhez tartozó egyházi személyekről – azaz nem a munkaviszonyban állók biztosított körén belül –, mely szerint (5. § [1] h) „az egyházi szolgálatot teljesítő egyházi személy, szerzetesrend tagja (a továbbiakban együtt: egyházi személy)”. Ugyanezen

törvény a nyugdíj- és egészségbiztosítási járulék fizetés szabályozásakor, a 26. § (3) bekezdésben kifejezetten beszél az egyházi személyek után – ide nem értve a saját jogú nyugdíjasnak minősülő egyházi személyt³¹⁴ – fizetendő társadalombiztosítási és nyugdíjjárulékról, magánnyugdíjpénztári tagdíjról, amelyet az adott egyháznak a tárgy-hónapot megelőző hónap első napján érvényes minimálbér alapulvételével, az 1997. évi LXXX. tv. 19. § (1)–(2) bekezdésben meghatározott mértékben kell megtennie. Az egyházi személy havi egyházi járandósága tehát – vö. „egyházi fizetés” – a munkaviszonyból származó jövedelemmel esik azonos elbírálás alá, amelyre a személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. tv. 24–27. §§-ban foglaltak az irányadók.³¹⁵ Az „azonos elbírálás” kifejezés pontosan jelzi a jogalkotó világos álláspontját a munkaviszony és az egyházi jogviszony jogi kategóriájának különbözősége tekintetében. Ez további alátámasztást nyer a Pénzügyminisztérium Társadalmi Közkiadások Főosztálya által 4658/1/2006; illetve az APEH Adójogi Főosztálya által 8429815870/2006. számon kiadott értelmezés tükrében, amelyek az egyházi személy egyházi fizetését – mely az 1997. évi LXXX. tv. 4. § k) pontja értelmében, járulékalapot képező jövedelem – úgy tekinti, hogy az általános szabálytól eltérően az utána fizetendő járulékot, megfizettnek kell tekinteni.³¹⁶ A fentieket a 2006. szeptember 1-jén hatályba lépett 2006. évi LXI. tv. 157. § (5) is megerősítette.³¹⁷

³¹⁴ Vö. 195/1997. (XI. 5.) Korm. rend. 5/D. § (2).

³¹⁵ Vö. *Adó és ellenőrzési értesítő* (2006/7) 311.

³¹⁶ *Adó és ellenőrzési értesítő* (2006/7) 311.

³¹⁷ Vö. Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 2066/2006. sz. állásfoglalása (2006. augusztus 8.).

Látható, hogy az egyházi személyek, sajátos életállapotukból következően, szolgálatot teljesítenek, így nem nevezhetőek a szó jogi értelmében sem munkavállalójának, sem alkalmazottjának a meghatározott részegyháznak (vö. egyházmegye, szerzetesrend, stb.). A bemutatott állami előírások tükrében, a hatályos magyar jogszabályokból levezetve, megfelelően és pontosan rögzítette a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia 2003. szeptember 16-án kelt, 2044/2003. számú állásfoglalásában, az egyházi személyek *dispositio* alapján történő foglalkoztatásának jogi kereteit. Eszerint: „az egyházi személyek az ordináriustól, illetve szerzetes előljárótól kapott dispoziáció alapján, ún. egyházi jogviszony keretében végzik munkájukat. Velük sem munkaszerződést, sem megbízási szerződést nem kötünk, akkor sem, ha pl. egyházi iskolában tanítanak vagy szociális intézményt vezetnek, stb. Munkájukért nem bért, hanem ún. javadalmat kapnak, és amennyiben valamelyik egyházi intézményben végeznek munkát, munkaköri leírás helyett feladatköri leírás adható számukra.” Az adózás rendjéről szóló 2003. évi XCII. tv. 178. § 22. pontja már egyértelműen jelzi, hogy az ún. egyházi személy nem tartozik a Munka Törvénykönyve hatálya alá, mivel éppen emiatt szükséges a személyi jövedelemadó megállapítása tekintetében, külön rendelkezéssel kinyilvánítani, hogy ebben a vonatkozásban a munkaviszonyban állók adó-megállapítására érvényes szabályokat kell alkalmazni.

Önálló kérdést vet fel az egyházi személyek által ellátott szolgálat tartalmának állami hatóság által történő vizsgálata és vizsgálhatósága. Általánosságban elmondható, hogy az egyházi személy *dispositio*-ja révén, egyházi intézményben minden olyan feladatkört elláthat, amihez szükséges képesítéssel rendelkezik, tiszteletben tartva a tisztán hitéleti tevékenység belső előírásait. Amennyiben

a tevékenység nem tisztán hitéleti – pl. szociális, vagy oktatási intézmény vezetése –, úgy ugyan az egyházi személynek is meg kell felelnie az adott feladatkör ellátásához az állami jogszabályokban támasztott feltételeknek, de az így elnyert feladatkört egyházi személyi jogviszonyban is betöltheti. Ennek a sajátos jogviszonynak az igazolása az illetékes egyházi hatóság által kiállított nyilatkozat, amely tartalmazza a *dispositio* tényét. A munkaviszonyt, vagy a közalkalmazotti – illetve azzal egyenlő elbírálás alá eső – jogviszonyt helyettesítő *dispositio* elismerését a 188/1999. (XII. 16.) Kormányrendelet 2003. január 1-jei módosítása kifejezett formában említette a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények működtetése vonatkozásában³¹⁸, de ugyanezen elvek alapján járt el a 310/2004. (XI. 13.) Kormányrendelet, amikor az egyházi intézményekben pedagógus munkakörben tevékenykedő egyházi személyek tekintetében az egyházi jogviszonyt (vö. *dispositio*) a közalkalmazotti vagy munkaviszonnyal egyenértékűnek ismerte el.³¹⁹ A 2011. évi CCVI. tv. 9. § (1) pontosan felsorolja azokat a célokat, amelyekre a Magyarországon jogi személyiséggel rendelkező egyházak egyházi intézményeket hozhatnak létre. Ezek a célok kiterjedhetnek – a vallásszabadság alkotmányban szavatolt elvének a gyakorlásán túl – a művelődés, a szociális, az egészségügyi, a sport és ifjúságvédelmi feladatok ellátására. Nem

³¹⁸ 188/1999. (XII. 16.) Korm. rend. (módosítva: 2003. I. 1.) 5. § (2) – Egyházi intézmény engedélyezése esetén, ha az (1) bekezdés b) pontja szerinti alkalmazott a munkakörét egyházi személyként, szerzetesrend tagjaként látja el, csatolnia kell az illetékes egyházi szerv erre vonatkozó nyilatkozatát.

³¹⁹ 310/2003. (XI. 13.) Korm. rend. 11. § (2) – (...) ahol e rendelet közalkalmazotti jogviszonyt vagy munkaviszonyt említ, azon – az egyházi fenntartású közoktatási intézményekben – pedagógus munkakörben alkalmazott egyházi személyt is érteni kell.

kérdéses tehát, hogy a felsorolt egyházi intézményekben, a hatályos magyar jogszabályok alapján, az egyházi személyek – függetlenül a feladatkör tartalmától – egyházi jogviszony keretében tevékenykedhetnek. A szolgálat tényleges tartalmának vizsgálatára, illetve minősítésére ezekben az esetekben, a hatályos jogszabályok alapján, nincs felhatalmazása sem az adóhatóságnak, sem más állami szervnek. Jól látható, hogy a hazai állami jogalkotás egységes jogi személyként kezeli a Magyar Katolikus Egyházat, így az annak a keretein belül – egyházi intézményeiben – *dispositio* alapján gyakorolt feladatok, nem teszik szükségessé az egyházi személyekkel történő munkaszerződés kötést. Hasonló a helyzet az egyházi személyek, tisztán hitéleti egyházi felsőoktatási intézményben végzett oktatási tevékenysége tekintetében. A 2011. évi CCIV. tv. a nemzeti felsőoktatásról³²⁰, valamint a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság³²¹ az egyes szakok létesítéséhez, indításához és az intézményi akkreditációhoz meghatározott számú, a felsőoktatási intézménnyel teljes munkaidős munkaviszonnyal rendelkező oktató alkalmazását írja elő, amellyel egyenlő elbírálás alá esik, a tisztán hitéleti képzést folytató egyházi felsőoktatási intézményben *dispositio* alapján oktatói munkát végző egyházi személy.³²²

³²⁰ 2011. évi CCIV. tv. a nemzeti felsőoktatásról, 93. § (3) Ahol e törvény munkaviszonyt említ, azon egyházi felsőoktatási intézmények esetén az egyházi személy jogviszonyt is érteni kell.

³²¹ 2007/7/III/2. sz. és a 2007/8/II/3/1–3. sz. MAB határozatok, in *Tájékoztató a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság 2007. évi működéséről* (Akkreditáció Magyarországon 17), Budapest 2008. 134–144. Vö. 2008/9/IX/1. sz. MAB határozat, in *Tájékoztató a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság 2008. évi működéséről* (Akkreditáció Magyarországon 18), Budapest 2009. 109–111.

³²² Vö. 2011. évi CCIV. tv. 91–92. §§.

4. Összegzés

Arra a kérdésre tehát, hogy vajon vitatható-e a hatályos magyar állami jogszabályok alapján az egyházi személyek jogállása, illetve az egyházi intézményekkel *dispositio* útján létrejövő sajátos egyházi jogviszonya és az ahhoz kapcsolódó további jogok és kötelességek, a válaszuk nemleges. Nyilvánvaló, hogy az ún. egyházi személyek is létesíthetnek munkaviszonyt, nemcsak állami és magán, hanem egyházi jogi személyekkel is. Az egyházi intézmények vonatkozásában azonban arról, hogy az egyházi személyekkel egyházi jogviszonyt, vagy munkaviszonyt létesítenek-e, az illetékes egyházi hatóság – figyelemmel az egyház belső saját jogára és a hatályos állami előírásokra – hivatott dönteni.³²³ Magyarországon 1990-től kezdve szisztematikusan kiépült és rögzítésre került az állam és az egyház egymástól elválasztott működésének törvényi garanciája, amely a lelkiismeret és vallásszabadság gyakorlásának biztosítója. Az elválasztás alapelvéből következő illetékességi határokat jól érzékeltetik azok a jogi kategóriák (vö. *egyházi személy, egyházi jogviszony, dispositio*, stb.), amelyek éppen a vegyes jogviszonyok jogszabály által szavatolt sajátosságaiából fakadnak, és integráns elemeit alkotják a vallásszabadság Magyarországon letisztult jogi kereteinek.

³²³ Vö. 32/2003. (VI. 4.) AB határozat; vö. 2011. évi CCVI. tv. 13. § (1). A kérdésről részletesen: SCHANDA B., *Jogvitában az egyházzal – az állami bíróság joghatóságának határai*, in *Kánonjog* 5 (2003) 87–93.

X.
AZ EGYHÁZI SZEMÉLYEK ALKALMAZÁSÁNAK
MUNKAJOGI VONATKOZÁSAI
MAGYARORSZÁGON

A Magyar Országgyűlés 2011. december 13-án fogadta el a 2012. évi I. törvényt a munka törvénykönyvéről, amelyet módosított a 2013. január 1-jével hatályba lépett 2012. évi LXXXVI. törvény. Az új Munka Törvénykönyvének kiadása szükségessé teszi azoknak a munkajogviszonyoknak és a magyarországi foglalkoztatás olyan szabályainak az áttekintését, amely érinti az egyházi személyek alkalmazását.

1. Egyházi személyek és a Katolikus Egyház belső joga

A hatályos Egyházi Törvénykönyv alapján egyházi – azaz meghatározott egyházi előjáró alárendelt – személynek tekintjük a papnövendékeket (CIC 232. kán., 257. kán. 1–2. §§) és a felszentelt papokat, püspököket (CIC 265. kán., 274–275. kánonok, 1013. kán.), valamint a megszentelt élet intézményei és apostoli élet társaságainak növendékeit (CIC 641. kán.) és tagjait (CIC 654. kán., 735–738. kánonok).³²⁴ Amennyiben az egyházi személyeknek ebből a definíciójából indulunk ki, úgy a CIC-ben a világi krisztushívőkre vonatkozó köteleességek és jogok felsorolásában szereplő – nem minden krisztushívőre vonatkozó – egyes köteleességek és jogok nem vonatkoztathatók rájuk. Ez értelemszerűen alátámasztja azt a véleményün-

³²⁴ SZUROMI SZ. A.–FERENCZY R., *A katolikus egyházi személyek foglalkoztatásának sajátos helyzete a mai magyar jogban*, in *Jogtudományi közlöny* 64 (2009) 379–381, különösen 379.

ket, hogy a „tisztos díjazásra” vonatkozó, azaz a tisztességes megélhetés biztosítását szabályozó előírás³²⁵ az egyházi személyek esetében nem a CIC 231. kán. 2. §-ból, vagy a CCEO 409. kán. 2. §-ból vezethető le, hanem az inkardináció³²⁶ intézményéből. Természetesen ebben a tekintetben sajátos kérdéskör a megszentelt élet intézményei és apostoli élet társaságainak tagjai, ahol az eltartási kötelezettség az intézményhez kapcsolódó, különböző szintű kötelékből fakad.

A hatályos CIC, a II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) *Presbyterium ordinis* és *Christus Dominus* kezdetű határozatai alapján egyértelműen rögzíti a 281. kánonban a klerikusoknak mind a díjazásra, mind a szociális gondoskodásra való jogukat.³²⁷ Megjegyzendő, hogy a régebbi jogban, a Trentói Zsinat (1545–1563) rendelkezése alapján is a területileg illetékes püspök volt köteles az egyházmegyéjéhez tartozó plébánosok megfelelő ellátását – emberhez méltó megélhetését – biztosítani. Abban az esetben, ha a javadalom, a tized és a gyűjtések összege nem volt elégséges a plébánia tisztos működéséhez, a püspök köteles volt a szükséges további javakkal ellátni azt. Azt is meg kell

³²⁵ ERDŐ P., *Egyházjog* (Szent István Kézikönyvek 7), Budapest 2005.⁴ 225.

³²⁶ KUMINETZ G., *Klerikusok kézikönyve, I: Szent szolgálattelvők, vagyis klerikusok a katolikus egyházban* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae II/4), Budapest 2012. 184–186.

³²⁷ CIC 281 – § 1. Clerici, cum ministerio ecclesiastico se dedicant, remunerationem merentur quae suae conditioni congruat, ratione habita tum ipsius muneris naturae, tum locorum temporumque conditionum, quaeque ipsi possint necessitatibus vitae suae necnon aequae retributioni eorum, quorum servitio egent, providere. – § 2. Item providendum est ut gaudeant illa sociali assistentia, qua eorum necessitatibus, si infirmitate, invaliditate vel senectute laborent, apte prospiciantur.

azonban jegyeznünk, hogy a helyi ordinárius engedélye nélkül a plébános semmilyen új javadalomszerzési forráshoz nem juthatott hozzá.³²⁸ Nyilvánvaló, hogy korábban (vö. CIC [1917]) a szerzetesi intézményekben; a hatályos jogban pedig a megszentelt élet intézményeiben és apostoli élet társaságaiban – az intézmény részéről fennálló – eltartási kötelezettség és az intézmény tagjai által vagy tevékenysége révén szerzett anyagi javakra vonatkozó előírások lényegesen különböznek az egyházmegyes papság fent említett inkardinációból fakadó jogaitól.³²⁹

Az inkardinált vagy fogadalommal valamely intézményhez kötődő egyházi személyek általában az illetékes egyházi hatóságtól (ordináriustól, ill. nagyobb női előjárótól) elnyert ún. *dispositio* alapján végzik munkájukat, amely nem nevezhető a szó munkajogi értelmében sem munkavállalói, sem alkalmazotti viszonynak az adott részegyházban, vagy megszentelt élet intézményében, ill. apostoli élet társaságában.³³⁰ A *dispositio*-val alkalmazott egyhá-

³²⁸ SZUROMI SZ. A., *Egyházi intézménytörténet* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/4), Budapest 2003. 205–206; vö. SZUROMI SZ. A., *Felvezetek az egyházi jogalkotás történetéből – források és intézmények* – (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/15), Budapest 2011. 187.

³²⁹ Vö. SZUROMI SZ. A., *A tulajdon és a birtok kérdése a szerzetes intézményekben*, in *Jogtudományi Közlöny* 56 (2001) 487–490. FERENCZY R.–SZUROMI SZ. A., *Mennyiben érinti a természetes személy jog- és cselekvőképességét a valamely szerzetesi intézményben letett fogadalom? (A kérdés vizsgálata kánonjogi és polgári jogi szempontból)*, in *Kánonjog* 5 (2003) 77–86. SZUROMI SZ. A., *A megszentelt élet intézményei és apostoli élet társaságai tagjainak sajátos kötelezései és jogai*, in *Teológia* 43 (2009) 74–80, különösen 79–80.

³³⁰ SZUROMI SZ. A.–FERENCZY R., *A „dispositio” mint az egyházi személyek alkalmazásának, a magyar munkajog által elismert formája*, in *Kánonjog* 11 (2009) 75–79.

zi személyek tehát nem esnek a Munka Törvénykönyve hatálya alá,³³¹ a munkavállalói jogokban beállt új tendenciák pedig nem értelmezhetőek ebben a környezetben (vö. pl. alárendeltség versus gazdasági függőség³³²). Ennek ellenére vannak esetek, amikor a fenti egyházi személy definíció szerinti személyekkel mégis munkaszerződés, vagy megbízási szerződés megkötésére kerül sor. Nyilvánvaló, hogy ilyen körülmények között a hatályos Munka Törvénykönyvének előírásai alkalmazandók az adott egyházi személyekre is, mint tényleges – a magyar állami jogi előírásoknak megfelelő – munkavállalókra.

2. Az „egyházi személy” kategóriája

Az egyházi személyek meghatározását Magyarországon az állami jogalkotó az egyházak hatáskörébe utalja. A személyi jövedelemadóról szóló 1995. évi CXVII. tv. 3. § 40. pontja kimondja, hogy „egyházi személy az, akit az egyház belső törvényeiben és szabályzataiban annak minősít.” Az idézett utalószabály alapján tehát, a Katolikus Egyház tekintetében, a hatályos Egyházi Törvénykönyv által meghatározott – és fentebb felsorolt – személyek körét kell egyházi személynek tekinteni a magyar jogban (vö. 2011. évi CCVI. tv. 13. § [1]). A 2011. évi CCVI. tv. alapján elismert egyházi jogi személyek a 16–18. §§ szerint nyilván-

³³¹ Vö. a *Magyar Katolikus Püspöki Konferencia* 2003. szeptember 16-án kelt, 2044/2003. számú állásfoglalása.

³³² Vö. GYULAVÁRI T., *Hagyományos munkavállalói jogok és új kihívások*, in TÓTH T. (szerk.), *120 éves a Rerum novarum* (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományának Könyvei; Tanulmányok 11), Budapest 2012. 85–100, különösen 93–95.

tartásba vett egyházak, egyházszövetségek, az egyházak vallásos célra létesült önálló szervezetei, valamint amennyiben alapszabályuk úgy rendelkezik (vö. ún. „belső egyházi jogi személy”), önálló képviseleti szervvel rendelkező szervezeteik.³³³ A 7–10. §§-ban szereplő feltételek egyértelművé teszik, hogy az egyház létrehozásának célja az azonos hitelt vallók közös vallásgyakorlása, természetesen az Alaptörvénybe vagy más törvénybe nem ütköző módon.³³⁴ Az egyházaknak tehát elsődleges funkciójuk a tagjaik vallásgyakorlását elősegíteni. Ez az a cél, amely közvetlenül megvalósul az egyházi személyek, ill. azok *dispositio*-ja és javadalmazása területén.

3. Egyházi személyek állam által elismert munkajogviszonya

A következőkben nem az egyházakra és a munkajogra vonatkozó általános állami egyházjogi sajátosságokkal kívánunk foglalkozni, mivel azok elsődlegesen az egyházra mint munkaadóra és a nem egyházi személy kategóriába sorolható munkavállalóra vonatkoznak, a 355/2009. (XII. 30.) Kormányrendelet a harmadik országbeli állampolgárok Magyar Köztársaság területén történő engedélymentes foglalkoztatásának szabályairól 2. §-ban kife-

³³³ 2011. évi CCVI. tv. 11. és 17. §§; a kérdéshez a törvényi változásoktól függetlenül továbbra is megfelelő megvilágítást ad FERENCZY R., *Kérdések az egyházak és szervezeteik jogi személyiségének köréből*, in *Magyar Jog* 46 (1999) 518–529.

³³⁴ SCHANDA B., *Az egyházi jogi személyiség új törvényi szabályozása Magyarországon*, in *Kanonjog* 14 (2012) 107–114; vö. CSINK, L.–SCHANDA, B.–VARGA, ZS. A. (ed.), *The Basic Law of Hungary. A First Commentary*, Dublin 2012. 72–73.

jezetten említett lehetőség kivételével.³³⁵ Azonban mint említettük, vannak olyan esetek, amikor az általános alapelvtől eltérően, az egyházi személlyel munkajogviszony³³⁶ létesül. Ennek formái a munkaszerződés³³⁷ és a megbízási szerződés.³³⁸ Az új Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény a 33. §-ban rögzíti, hogy a munkaviszony alanyai a munkáltató és a munkavállaló. Egyházi személyek tekintetében az általános alapelv, hogy közöttük és az egyház által fenntartott hitéleti területen működő intézmény között ún. „egyházi jogviszonyban” jön létre, amely a *munkahelyvédelmi akciótervben foglaltak megvalósítása érdekében szükséges egyes törvények módosításáról* szóló 2012. évi CXLVI. törvény által módosított és az *adózás rendjét szabályozó* 2003. évi XCII. törvény alapján is önálló kategóriát képez.³³⁹ Amennyiben az egyházi személy nem egyházi fenntartású intézményben, ill. egyházi fenntartású, de nem elsődlegesen hitéleti tevékenységet folytató intézményben, vagy nem elsődlegesen hitéleti munkakörben kerül alkalmazásra, úgy az már nem egyházi jogviszony keretében történik, így a Munka Törvénykönyve hatálya alá esik. A munkavégzésre irányuló jogviszony egyik ilyen esetben lehetséges formája – amint arra utaltunk – a mun-

³³⁵ Részletesen vö. SCHANDA B., *Állami egyházjog. Vallásszabadság és vallási közösségek a mai magyar jogban* (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Tankönyvei = Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae II/5), Budapest 2012. 117–118.

³³⁶ Vö. RADNAY, J., *Munkajog* (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Könyvei 2), Budapest 1997. 39–42.

³³⁷ RADNAY, J., *Munkajog*, 50–52.

³³⁸ RADNAY, J., *Munkajog*, 41.

³³⁹ 2003. évi XCII. tv. 178. § 22); vö. GRÓF G., *2012. évi adótörvény módosítások* (ÉTOSZ tájékoztató, 2012. január), in http://www.postaszakszervezet.hu/pdf/ado_2012.pdf [konzultálva: 2013. március 24.].

kaszerződéssel létrejövő munkaviszony.³⁴⁰ A munkaszerződés ilyen esetben tartalmazza, hogy a nevesített munkáltató, az adott – szintén nevesített – munkavállalót milyen feladatkörben kívánja foglalkoztatni; továbbá, hogy melyek azok a megjelölt tevékenységek, amelyek lényegi és elengedhetetlen részét képezik a konkrét feladatkörnek.³⁴¹ Ez kiegészülhet azon feladatok felsorolásával, amelyek lényegileg nem, de az adott intézménynél általában szorosan kötődnek – így elválaszthatatlanul kiegészítik – a lényegi tevékenységek sorát.³⁴² A munkakör pontos meghatározására a munkavállaló tekintetében a munkaszerződésben megjelölt közvetlen előjárója jogosult. Ezt az új Munka Törvénykönyve alapján már nem szükséges feltétlenül munkaköri leírásban rögzíteni, hanem a jogalkotó elégségesnek tartotta annak a rögzítését, hogy a munkavállaló a munkaszerződés megkötésekor kellő tájékoztatást kapjon munkakörének tartalmáról, terjedelméről, időbeosztásáról, jogairól és kötelességeiről.³⁴³ Mindazonáltal, a legtöbb munkáltató az új Munka Törvénykönyve hatálybalépése után is megtartotta a munkaköri leírás elkészítésének, ill. a két fél részéről történő aláírásának a gyakorlatát, amely rendezett viszonyokat teremt a munkáltató és a munkavállaló viszonyában. A munkaszerződés elengedhetetlen része, hogy az határozott vagy határozatlan időtartamra jött létre. Az utóbbi megkötésére legfeljebb öt éves időtartamra van mód.³⁴⁴ Amennyiben a munkaszerződés nem utal a munkaviszony

³⁴⁰ KARDKOVICS K., *Az új Munka Törvénykönyv magyarázata*, Budapest 2012. 80–82.

³⁴¹ Vö. 2013. évi V. tv. a Polgári Törvénykönyvről, 6: 62. § (1).

³⁴² Vö. KARDKOVICS K., *Az új Munka Törvénykönyv magyarázata*, 94–99.

³⁴³ 2012. évi I. tv. 18. § (1)–(2); vö. 2012. évi I. tv. 22. § (1).

³⁴⁴ 2012. évi I. tv. 192. § (2); vö. KARDKOVICS K., *Az új Munka Törvénykönyv magyarázata*, 305–309.

időtartamára, úgy a munkaviszonyt határozatlan időre létrejötnék kell tekinteni.³⁴⁵ A korábbi munkajogi helyzettel eltérően úgy tűnik, hogy jelenleg a határozatlan idejű munkaszerződés került előtérbe a szerződési formákon belül. Ha a szerződés ettől eltérőt nem tartalmaz, úgy a munkaviszony szükségszerűen teljes idejű – azaz teljes munkanapokból álló – foglalkoztatást jelent.³⁴⁶ A munkaszerződés ezeken túl tartalmazza a munkavállaló havi alap járandóságát; a munkájának a tőle elvárható gondossággal történő gyakorlását³⁴⁷; valamint azt a kötelezettséget, hogy a rendszeres elfoglaltsággal járó további jogviszonyainak fennállását vagy létesítését, a munkáltatói jogokat gyakorló vezetőjének hivatalosan bejelentse. A munkavállaló az újabb jogviszony keletkezését – amennyiben az nem teljes munkajogviszony – csakis abban az esetben tagadhatja meg, ha annak létrejöttével a munkavállaló a munkaszerződésében vállalt kötelezettségeinek megfelelő elvégzését veszélyeztetné.

A másik lehetséges említett forma, a megbízási szerződéssel létrejövő munkaviszony.³⁴⁸ Erre egyházi személyek vonatkozásában leginkább akkor kerül sor, ha a munkavállaló abban az intézményben, hol egyházi jogviszonyban vagy munkaszerződéssel dolgozik, eseti jelleggel, meghatározott időre, vagy alkalmakra további – a rendes munkavégzésén túli – munka elvégzésével bízzák meg. Ez elsődlegesen az oktatási intézményekben fordul elő, melynek tartalma további – a kötelező óraszám feletti – órák megtartása (vö. általános és középfokú oktatás); előadás, előadás-sorozat, szeminárium, speciálkollégium meghir-

³⁴⁵ 2012. évi I. tv. 45. § (2).

³⁴⁶ 2012. évi I. tv. 45. § (4); vö. 2012. évi I. tv. 92. § (1)–(5).

³⁴⁷ 2012. évi I. tv. 6. § (2)–(4).

³⁴⁸ Részletesen vö. 2013. évi V. tv. 6: 272. § (1)–(4).

detése, ill. kutatási projektben történő közreműködés (vö. felsőfokú oktatás). De lehet egyszerűen az egyházi jogviszonyban rögzítettekben – vö. meghatározott körben végzett lelkipásztori tevékenység – túli, az egyházi személy egyéb szakismeretére, ill. az adott feladatkörhöz szükséges végzettségére épülő megbízás is. A megbízási szerződés a megbízó intézmény adatain (vö. cím, bírósági nyilvántartásba vételi szám, bankszámlaszám, aláírásra jogosult képviselő neve) és a megbízott adatain (név, születési hely és idő, anyja neve, adóazonosító jele, TAJ-száma, állampolgársága, lakcíme és amennyiben van, úgy átutalási számlaszáma) kifejezett formában leírja, hogy mely konkrét feladat ellátásával bízta meg a munkavállalót. A megbízott – a munkaszerződéshez hasonlóan, de a szerződésben annál explicitebb formában szerepeltetve – köteles a megbízási szerződésben nevesített feladatait a tőle elvárható gondossággal, legjobb képessége szerint, és a megbízó ésszerű utasításait követve ellátni, továbbá a megbízóval minden – a megbízás tárgykörét érintő kérdésben – együttműködni, valamint saját részéről a megbízó felé, a rábízott feladról a kért tájékoztatást megadni³⁴⁹, ill. sikeres végrehajtásához szükséges és ahhoz kötődő információt hitelesen továbbítani. A megbízott a megbízásnak személyesen – alvállalkozó bevonása nélkül – köteles eleget tenni.³⁵⁰ A megbízási szerződés mindig határozott időre és munkafolyamat elvégzésére szól, amely így tartalmazza annak kezdő és záró határdátumát. A megbízott a szerződésben foglaltak megfelelő teljesítéséért megbízási díjra jogosult, amely összeg rögzítésre kell, hogy kerüljön a megbízási szerződésben.³⁵¹ Amennyiben a megbízott

³⁴⁹ 2013. évi V. tv. 6: 275. § (1).

³⁵⁰ Vö. 2012. évi I. tv. 52. § (2).

³⁵¹ 2013. évi V. tv. 6: 276. § (2).

a megbízási szerződésben foglaltakat teljesítette, úgy annak megtörténtéről – a megbízási szerződésben vállalt kötelezettségek és az elvégzett feladatok körültekintő ellenőrzése után – a megbízó köteles teljesítésigazolást kiállítani. Ez feltétele a megbízási díj összege átutalásának, amely az igazolás kiállítását követő 15 napon belül esedékes.

4. Összegzés

A fenti áttekintés alapján megállapítható, hogy az „egyházi személy” kategóriája, mint jogi szakkifejezés, jóval szűkebb jelentéstartalommal rendelkezik, mint annak a köznyelvben meghonosodott formája. Magyarországon egyértelmű irányelvet fogalmazott meg a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, arra vonatkozóan, hogy az egyházi személyek feladatuk ellátását egyházi jogviszony keretében – vö. *dispositio* – végezzék.³⁵² Az is egyértelmű azonban, hogy ez a rendelkezés csak azokra a tevékenységekre vonatkozhat, amelyek teljesítésekor az egyházi személy az egyházi státusából fakadó cselekményeket gyakorolja; valamint, hogy ilyen jellegű általános rendelkezés csakis az egyházi fenntartásban, egyházi tulajdonban, egyházi céllal, stb. működő intézményekre vonatkozóan rendelkezhet kötelező erővel. Meg kell jegyezni, hogy a püspöki konferenciák alapvetően kollegiális, tanácskozó testületek³⁵³, amelyek csak az Apostoli Szentszék által kü-

³⁵² SZUROMI SZ. A.–FERENCZY R., A „*dispositio*” mint az egyházi személyek alkalmazásának, a magyar munkajog által elismert formája, 79.

³⁵³ LISTL, J.–MÜLLER, H.–SCHMITZ, H. (Hrsg.), *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Regensburg 1983. 314–320. GHIRLANDA, G. F.–URRUTIA, F. J., *Conferentiae Episcoporum et munus docendi*, in *Periodica* 76 (1987) 573–667.

lön rájuk ruházott kérdésekben rendelkeznek a jogilag kötelező döntések meghozatalának képességével, az alávetettek körére nézve.³⁵⁴ Ez a felhatalmazás történhet az egyetemes jog által úgy, hogy az magában az Egyházi Törvénykönyvben került rögzítésre, vagy úgy, hogy az Apostoli Szentszék a Codexen kívüli egyedi – egyetemes jellegű – jogszabállyal adja meg azt a püspöki konferenciák számára.³⁵⁵ Természetesen lehetséges az egyedi jellegű felhatalmazás is, de arra az esetre is érvényesnek kell tekintenünk azt a kitétel, hogy benne csakis az Apostoli Szentszék az illetékes. Az egyházi személyek munkavállalásának szabályozása nem tartozik az Egyházi Törvénykönyv által taxatív módon a püspöki konferenciák jogkörébe utalt kérdések közé³⁵⁶, így egy ilyen jellegű – akár egyhangú – püspökkari határozattól, az egyes püspök, személyes körültekintő megfontolás alapján bármikor eltérhet.³⁵⁷ Külön kérdést jelent a megszentelt élet intézményeinek és apostoli élet társaságainak a problémája³⁵⁸, hiszen, amennyiben pápai jogokkal rendelkeznek, úgy tevékenységük csak az egyes

³⁵⁴ ERDŐ, P., *Osservazioni giuridico-canoniche sulla Lettera apostolica "Apostolos suos"*, in *Periodica* 89 (2000) 249–266.

³⁵⁵ CIC Can. 455 – § 1. *Episcoporum conferentia decreta generalia ferre tantummodo potest in causis, in quibus ius universale id praescripserit aut peculiare Apostolicae Sedis mandatum sive motu proprio sive ad petitionem ipsius conferentiae id statuerit.* Vö. ERDŐ, P., *Note alle norme applicative del CIC in Ungheria*, in *Ius Ecclesiae* 6 (1994) 850–857.

³⁵⁶ Vö. SALVADOR, C. C.–DE PAOLIS, V.–GHIRLANDA, G. (a cura di), *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, Milano 1993. 255. VIANA, A., *Conferencia episcopal*, in OTADUY, J.–VIANA, A.–SEDANO, J. (ed.), *Diccionario general de derecho canónico*, Pamplona 2012. II. 484–490, különösen 487–489.

³⁵⁷ ERDŐ P., *Egyházjog*, 340–432.

³⁵⁸ Vö. DE PAOLIS, V., *La vita consacrata nella Chiesa* (Facoltà di Diritto Canonico San Pio X, Manuali 4), Venezia 2010. 534–538.

egyházmegeyek területén történő tartózkodás, a hit hirdeteése és a lelkipásztori tevékenység végezése tekintetében tartozik a területileg illetékes megyéspüspök joghatósága alá.³⁵⁹ Ettől eltérő, nemcsak felügyeleti, hanem utasítási jogosítványokkal rendelkezik az egyházmegeyei jogú intézmények tekintetében az anyaház helye szerint illetékes megyéspüspök.³⁶⁰ Nyilvánvaló, hogy ilyen esetben a püspöki konferencia által megfogalmazott irányelv kötelező jellege a konkrét megyéspüspök intézkedésétől, az adott intézmény jogi státuszától (vö. pápai, vagy egyházmegeyei jogú), valamint tevékenységétől függ.

Mindazonáltal úgy tűnik – amelyet az elmúlt bő két évtizedes hazai gyakorlat is alátámaszt –, hogy az egyház szabadságának a védelme és belső jogának az alkalmazhatósága miatt, a fenti alapelv – azaz, az egyházi jogviszony létesítése – mint elsődleges princípium követendő az egyházi személyek egyházi intézményekben történő hitéleti tevékenységének jogi kereteként. Ettől eltérő körülményeket teremtenek azok az egyedi esetek, amelyekre a korábbiakban kitértünk, és amelyek jellegüknél fogva nem sorolhatók be az egyházi jogviszony keretei közé, tartalmuk, céljuk, vagy a munkajogban szereplő tényleges munkáltató és munkavállaló szerepkör megjelenése miatt. Ezekben az esetekben tehát a hatályos Munka Törvénykönyv előírásait szükséges alkalmaznunk a jogviszony létesítésekor, függetlenül attól, hogy a munkavállaló egyházi személy.

³⁵⁹ ANDRÉS, D. J., *Las formas de vida consagrada. Comentario teológico-jurídico al Código de Derecho Canónico*, Madrid–Roma 2005. 524–531. SZUROMI SZ. A., *A megszentelt élet intézményei és apostoli élet társaságai tagjainak sajátos kötelességei és jogai*, in *Teológia* 43 (2009) 74–80, különösen 74–75.

³⁶⁰ DE PAOLIS, V., *La vita consacrata nella Chiesa*, 148–152; vö. ANDRÉS, D. J., *Las formas de vida consagrada*, 55–56, 531.

XI. A KATOLIKUS EGYHÁZI FELSŐOKTATÁS

A Katolikus Egyház állam által elismert felsőoktatási tevékenységét mindkét jogrend (vö. egyházi és állami) együttesen szabályozza. Mivel az európai típusú felsőoktatási rendszer mindmáig alapvetően a középkori egyházi skolasztikus egyetemi működési elvekre épül³⁶¹, így számos hasonlóság mutatkozik az állami felsőoktatásra vonatkozó jogi előírások és az Egyház saját felsőoktatási tevékenységének kötelező belső normarendje között.³⁶² Ennek ellenére, megtalálhatóak azok a jelentős eltérések is, amelyek az egyházi fenntartó jogaiból, a nemzetközileg kikristályosodott és egységesen szabályozott katolikus felsőoktatási rendszerből, a vallási elkötelezettségből, nem utolsósorban pedig a tisztán hitéleti képzés egyedi előírásából fakadnak.³⁶³ A két jogrendszer tehát a felsőoktatás terén is számos ponton érintkezik egymással, úgy, hogy

³⁶¹ SZUROMI SZ. A., *Az egyházi jogi oktatás és kutatás a Pesti Egyetem szeminárium rendszerének létrejöttétől*, in *Studia dedicata seminariis universitatis. Tanulmányok az egyetemi szemináriumokról* (Bibliotheca Iuridica, Miscellanea 19), Budapest 2006. 140–148, különösen 141. SCHIOPPA, A. P., *Storia del diritto in Europa. Dal medioevo all'età contemporanea* (Collezione di testi e di studi – Diritto), Bologna 2007. 125–130. ROSKA, T., *The Drama of the Understanding and maintaining Hope – in an Age of Fragmented and Multidisciplinary Scientific Research*, in VIZI, E. SZ.–KUCSERA, T. (ed.), *Europe in a Word in Transformation*, Budapest 2008. 93–100.

³⁶² DE RIDDER-SYMOENS, H., *L'Université comme héritage culturel européen: Une approche historique*, in *Seminarium* 47 (2007/2) 419–432.

³⁶³ VALDRINI, P., *Les Universités Catholiques en Europe*, in *Seminarium* 45 (2005/4) 939–945.

jelentős kérdésekben különböző normatív elvárásokat rögzítenek.³⁶⁴

1. A katolikus egyházi felsőoktatási intézmények általában

Magyarországon egy katolikus egyetem és tíz főiskola működik jelenleg. Alapítás szempontjából önálló osztályba sorolandók az Apostoli Szentszék, a megyéspüspök, vagy a szerzetesrendek által létrehozott intézmények (megjegyzendő, hogy az „alapító” és a „fenntartó” nem feltétlenül ugyanaz a jogi személy). Ezek közül meg kell különböztetnünk a tisztán hitéleti képzést folytató hét főiskolát, a más tudományokat is oktató négy felsőoktatási intézménytől (vö. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Gál Ferenc Főiskola, és Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola). Azonban mindkét kategória alá van vetve a Katolikus Egyház vonatkozó belső jogának – azaz a kánonjogi előírásoknak –, valamint a megszerzett végzettség állami elismerését és a képzés állami finanszírozását biztosítandó, a nemzeti felsőoktatásról szóló hatályos törvénynek, az ahhoz kapcsolódó rendeletekben foglaltaknak, a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság, továbbá az Oktatási Hivatal ellenőrzésének. Ez egészül ki a doktori képzés területén az Országos Doktori Tanács ajánlásaival. Ennek ellenére az állami jogalkotó kiveszi az egyházak által fenntartott felsőoktatási

³⁶⁴ SCHANDA B., *Állami egyházjog. Vallásszabadság és vallási közösségek a mai magyar jogban* (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Tankönyvei = Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae II/5), Budapest 2012. 104–106.

intézményeket néhány olyan általános rendelkezés alól, amelyek az állam és egyház elválasztásának elvét sértenék. Ilyennek tekinthető, hogy ezen intézmények a törvényileg előírt ún. Intézményfejlesztési Tervüket (IFT) nem kötelesek az állami indikátor rendszer alapján elkészíteni, hanem a fenntartójuk által támasztott kritériumoknak megfelelően. Az IFT tehát alapvetően meg kell, hogy feleljen az egyházi fenntartó elvárásainak – valamint annak jóváhagyására szorul –, másfelől az állami elismerést érintő kérdésekben, összhangban kell lennie a vonatkozó állami jogszabályokkal, ill. MAB előírásokkal. Természetesen, ha valamilyen pályázat vagy kitüntető cím elnyerését az állami indikátor rendszer alapján összeállított IFT benyújtásához köti az illetékes minisztérium, akkor az egyházi fenntartó dönthet úgy, hogy a saját feltételrendszerével kiegészített és az állami kondícióknak mindenben megfelelő összetételű IFT-t hagy jóvá, ahogy azt pl. a Pázmány Péter Katolikus Egyetem fenntartója tette az állami kritériumok alapján elkészített IFT 2012. június 7-i jóváhagyásával és benyújtásával a kiemelt egyetemi kiválósági cím elnyerése érdekében.

A foglalkoztatási jogviszony létesítésénél is előírható foglalkoztatási feltételek, amelyeket az egyházi fenntartó – élve a lelkiismereti és vallásszabadság jogából fakadó egyedi jellegével, kiegészíthet a vallási és világnézeti meggyőződés alapján.³⁶⁵ Ehhez hasonlóan a vagyoni gazdálkodási feladatok felügyeletét a felsőoktatási intézményt fenntartó egyház saját intézményrendszerén belül rendezheti³⁶⁶, ami a Katolikus Egyház esetében a Magyar Ka-

³⁶⁵ 2011. évi CCIV. tv. 91. § (3) a)–b).

³⁶⁶ 2011. évi CCIV. tv. 91. § (3) c) a fenntartó a munkáltatói jogok gyakorlásában, a vagyoni gazdálkodási feladatokban a 13. § (2)–(3) bekezdésben foglaltaktól eltérően rendelkezhet.

tolikus Püspöki Konferencia által biztosított gazdasági felügyeletet jelenti. Az egyházi fenntartású felsőoktatási intézmény nem hitéleti hallgatói létszáma tekintetében az illetékes miniszter az intézményt fenntartó egyházal évente megállapodást ír alá.³⁶⁷ Ez a Katolikus Egyház esetében az Apostoli Szentzsékkal 1997. június 20-án megkötött megállapodás 2013. október 21-én aláírt és a 2013. évi CCIX törvénnyel kihirdetett módosítás alapján történik.³⁶⁸ Ez a 2. cikk (2) bekezdésben rendelkezik a nem hitéleti állami képzésre felvehető hallgatók számának megállapításáról, az állami fenntartású felsőoktatási intézményekbe felvehető államilag finanszírozott hallgatói kapacitás legalább 5%-ban határozva meg azt. A szakok szerinti megosztásról a 2014/2015. akadémiai évtől kezdve négyévente ír alá megállapodást az állam a Magyar Katolikus Püspöki Konferenciával.

Fontos rögzítenünk a magyar jogi szaknyelv és a kánonjogi terminológia közötti lényegi eltérést a felsőoktatás területén is. A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. tv. az egyházi egyetem kifejezés alatt, a bejegyzett egyházak által fenntartott és az állam által egyetemenként akkreditált összes felsőoktatási intézményt érti. Megjegyzendő, hogy ugyanezen törvény 91. § (4) bekezdés alapján a tisztán hitéleti képzést folytató felsőoktatási intézmény az egyetem elnevezést akkor is használhatja, ha mindössze egyetlen karból áll (vö. hittudományi egye-

³⁶⁷ 2011. évi CCIV. tv. 92. § (3).

³⁶⁸ 2013. évi CCIX. tv. az egyfelől Magyarország, másfelől az Apostoli Szentzsék között a Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdésről szóló 1997. június 20-án aláírt Megállapodás módosításáról szóló Megállapodás kihirdetéséről.

tem).³⁶⁹ Az egyházi egyetem azonban ennél jóval szűkebb jelentésben szerepel a CIC 816. kán. 1. §-ban, csak az olyan, pusztán szenttudományokat oktató felsőoktatási intézményt értve alatta, amelyet az Apostoli Szentszék alapított vagy jóváhagyott, és annak a felsőbb irányítása alatt áll.³⁷⁰ Ezen túli kategóriát képez a katolikus egyetem (vö. CIC 807–814. kánonok), amelynek viszont elsődlegesen nem a szenttudományok oktatása és kutatása a célja, hanem más – világi – tudományok területén kívánja képviselni a Katolikus Egyház tanbeli álláspontját.³⁷¹ A katolikus egyetem is a Katolikus Egyház legfőbb irányítása alatt áll³⁷²; a Szentszék létesíti, vagy ismer el³⁷³; és kiemelkedő szerepet tölt be a kulturális párbeszédben és az evangelizációban.³⁷⁴ A katolikus egyetem szenttudományokkal foglal-

³⁶⁹ 2011. évi CCIV. 91. § (4) Hitéleti képzést folytató felsőoktatási intézmény – a 6. § (2) bekezdésben, a 9. § (3) bekezdésben foglaltaktól eltérően – az egyetem elnevezést akkor is használhatja, ha egy képzési területen jogosult mesterképzés folytatására, valamint legalább egy tudományterületen (...) doktori képzésre és doktori fokozat odaítélésére.

³⁷⁰ CIC Can. 816 – § 1. Universitates et facultates ecclesiasticae constituti tantum possunt erectione ab Apostolica Sede facta aut approbatione ab eadem concessa; eidem competitiamearundem superius moderamen.

³⁷¹ IOANNES PAULUS II, Const. Ap. *Ex corde Ecclesiae* (15 aug. 1990): AAS 82 (1990) 1482–1487 (nn. 12–20); vö. HAERING, S.–SCHMITZ, H. (dir.), *Diccionario enciclopédico de Derecho Canónico* (transl. BERNET, R. H., ed. española DE HEREDIA, I. P.–LLAQUET, V. J. L.), Barcelona 2008. 814–815.

³⁷² AAS 82 (1990) 1490–1491 (n. 27); vö. DE POOTER, R., *La « mission canonique » et le « mandat » au sein des universités ecclésiastiques et catholiques. Un jeu de mots ou une distinction plus fondamentale?*, in *Ius Ecclesiae* 16 (2004) 595–618.

³⁷³ AAS 82 (1990) 1504; vö. ERDŐ P., *Egyházjog* (Szent István Kézírókönyvek 7), Budapest 2005.⁴ 412–416.

³⁷⁴ AAS 82 (1990) 1498–1501.

kozó karai tehát egyházi fakultások a kánonjogi terminológiában (ahogy ilyenek azok a Szentszék által jóváhagyott karok, amelyek konkordátum alapján állami egyetemekhez csatlakozva működnek, pl. Németországban).³⁷⁵

A fentiek alapján nyilvánvaló, hogy az egyházi felsőoktatási intézmények működésük gyakorlása közben két jogrendnek tesznek eleget; a meghozott – jogilag releváns – döntéseik, ill. kibocsátott hivatalos dokumentumaik egyszerre két jogrendben fejtenek ki hatást. Sőt, kétfajta minőségbiztosítási elvárásnak kell megfelelniük. Ez az intézmények szabályzatainak és működési rendjének nagyon pontos megfogalmazását és végrehajtását teszi szükségessé, annak érdekében, hogy egyik jogrend se sérüljön.

2. A tisztán hitéleti képzés

Az állam és egyház elválasztásából (vö. Alaptörvény, VII. cikk [3]), azon belül pedig a lelkiismereti és vallásszabadság jogából közvetlenül következik, annak a biztosítása, hogy az egyházak, felsőoktatási intézményeket tarthassanak fenn.³⁷⁶ Ennek a célja, hogy saját hitbeli tanításukat intézményesen szervezett keretben, tudományos rendszerben és módszerrel oktassák és kutassák, biztosítva ezáltal a különböző szintű felsőfokú végzettség megszerzésének lehetőségét. A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. tv. (ahogy korábban

³⁷⁵ LISTL, J.–SCHMITZ, H. (Hrsg.), *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Regensburg 1999.² 765–777. RIEDEL-SPANGERBERGER, I., *La facoltà di teologia in Germania*, in *Quaderni di diritto politica ecclesiastica* 1 (2001) 179–196.

³⁷⁶ CSINK, L.–SCHANDA, B.–VARGA, Zs. A. (ed.), *The Basic Law of Hungary. A First Commentary*, Dublin 2012. 72–73.

az 1990. évi IV. tv.) lehetővé teszi azt, hogy ez a képzési tevékenység, az állam által elismert formában történjen, finanszírozása pedig az adott felekezettel megkötött megállapodásban kerüljön rendezésre. Mivel a hitéleti tevékenység szorosan hozzátartozik az állampolgárok jelentős részének mindennapi életéhez és személyes munkájához, így intézményes kereteinek biztosítása és állami finanszírozása közvetlenül levezethető az állampolgári jogokból. Nyilvánvaló azonban, hogy éppen az elválasztás elvéből fakadóan, a hitéleti képzés állami szabályozása és ellenőrzése – beleértve az ún. minőségbiztosítást is – a vallásilag semleges államban, nem határozhatja meg olyan formában a tisztán hitéleti képzést, mint az egyéb felsőfokú intézmények és szakok működését. Ennek a kiegyensúlyozott elvei hosszú kikristályosodási folyamaton mentek keresztül Magyarországon, a felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. tv. előkészítésétől fogva, a felsőoktatás rendszerét lényegesen átalakító 2005. évi CXXXIX. tv-en keresztül, a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság (MAB) gyakorlatának letisztulásáig.³⁷⁷ Ennek a folyamatnak a végeredményeként született meg 2008. június 29-én a MAB Hit- és Vallástudományi Bizottsága elnöke³⁷⁸ által megszövegezett és a MAB 2007/7/V. sz. határozatával jóváhagyott alapelv, amely leszögezi „az állami elismerés során, a hittudományi, illetve a kizárólag a hitélet gya-

³⁷⁷ Részletesen vö. RÓNA-TAS A., *A MAB elnöke voltam. A MAB megalakulásának húszéves évfordulójára*, in *20 éves a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság* (Akkreditáció Magyarországon 25), Budapest 2013. 6–17. BAZSA GY., *Fél évtized a független MAB éln*, in *20 éves a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság* (Akkreditáció Magyarországon 25), Budapest 2013. 28–33.

³⁷⁸ A MAB Hit- és Vallástudományi Bizottságának az elnöke 2007. január 1-jétől 2010. január 31-ig Szuromi Szabolcs volt, a Magyar Rektori Konferencia delegálása alapján.

korlására vonatkozó tárgyak, ismeretek tartalma az akkreditációs eljárások során nem vizsgálható. Ezen tárgyak oktatása tekintetében az oktatói követelményeket – az oktatók képzettségi szintje kivételével – az egyházi felsőoktatási intézmények a rájuk vonatkozó saját egyházi szabályok alapján határozzák meg. (Ezeket az intézményi követelményeket a MAB az akkreditációs vizsgálathoz bekérheti.)”³⁷⁹ Az idézett állásfoglalás tartalma került át vételre a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. tv. 91. § (6)–(7) bekezdései által.³⁸⁰

Problémát jelentett az állami felsőoktatási rendszer számára a hitéleti képzések tudományterületi és tudományági besorolása is. 1993–2009-ig a MAB-on belül Hit- és Vallástudományi Bizottság működött. A tudományterületi felosztás a vallástudományon belül két ágat: vallástudományt és hittudományt különböztetett meg. Ez eredményezte, hogy az egyes – az 1990. IV. tv. szakkifejezésével élve – történelmi egyházak hitéleti felsőoktatási doktori képzései „vallástudományi doktori program (majd iskola)”-ként kerültek akkreditációra. A doktori iskolák létesítésének és működésének új akkreditációs követelményei kidolgozásával, 2009. január 1-jétől hatályosan³⁸¹, az új tudományági besorolások elfogadása új helyzetet teremtett

³⁷⁹ *Tájékoztató a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság 2007. évi működéséről* (Akkreditáció Magyarországon 17), Budapest 2008. 160.

³⁸⁰ 2011. évi CCIV. tv. 91. § (6) A hitéleti képzés tartalmának meghatározása, a képzésben részt vevő oktatókkal, tanárokkal kapcsolatos követelmények meghatározása az egyházi felsőoktatási intézmény joga. – (7) A hitéleti képzés tekintetében a 6. § (5) bekezdés *a*) pontjában szabályozott eljárásban csak azt kell vizsgálni, hogy biztosítottak-e a képzés tárgyi feltételei. (...).

³⁸¹ Vö. MAB 2008/8/II/2. sz. határozat, in *Tájékoztató a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság 2008. évi működéséről* (Akkreditáció Magyarországon 18), Budapest 2009. 80–105.

a MAB rendszerén belül. Ennek volt köszönhető, hogy a MAB Plénum Magyar Rektori Konferencia által delegált hit- és vallástudományi tudományági tagjának előterjesztésére a Plénum 2010. február 1-jével elfogadta a korábbi Hit- és Vallástudományi Bizottság szétválasztását, önállóvá téve a hittudományt.³⁸² Így a korábbi „vallástudományi” doktori iskolák kezdeményezni tudták nevükben a hitéleti tartalmat egyértelműen kifejező „hittudományi” besorolás feltüntetését. A hatályos 2011. évi CCIV. tv. 93. § (5) bekezdése értelmében a MAB-on belül a felsőoktatási intézményt fenntartó egyházak kezdeményezésére önálló, hittudományi bizottságot kell működtetni.³⁸³ Ennek személyi összetételére a bizottság elnöke tesz javaslatot, amelynek elfogadásához szükséges mind az érintett egyház illetékes képviselőjének, mind a MAB Plénumnak a megerősítése. Fontos leszögezni, hogy a MAB-on belüli Hittudományi Bizottság nem az egyes intézmények és felekezetek felsőoktatási érdekképviseletét hivatott ellátni (ahogy a Plénumba delegált tagok sem), hanem kizárólagosan és szigorúan szakmai fórumnak minősül, amely éppen az egyes egyházak eltérő tanbeli és belső normarendszere alapján a felmerülő kérdések konstruktív értékelésében kompetens, valamint jogosult a 2011. évi CCIV. tv. 91. § (6) és (7) bekezdésben rögzítettek vizsgálatára.

A Katolikus Egyház esetében az említett „belső norma” vagy „saját egyházi szabály” az 1979. április 15-én kelt

³⁸² A MAB Plénum Magyar Rektori Konferencia által a hit- és vallástudomány területére delegált tagja, és egyúttal a MAB Hittudományi Bizottságának első elnöke Szuromi Szabolcs volt, 2010. február 1-jétől 2011. augusztus 31-ig.

³⁸³ 2011. évi CCIV. tv. 93. § (5) Az egyházi fenntartó kezdeményezésére a MAB-on belül hittudományi kérdésekkel foglalkozó bizottságot kell működtetni.

Sapientia christiana kezdetű apostoli konstitúció³⁸⁴, valamint az 1979. április 29-én ehhez kapcsolt ún. *Ordinationes*³⁸⁵; továbbá a kánonjogi képzés tekintetében 2002. szeptember 2-én kiadott *Novo Codice Iuris Canonici* kezdetű határozat³⁸⁶, mellyel a jogalkotó módosította a *Sapientia christiana* 76., valamint az *Ordinationes* 56. és 57. cikkelyét, ezzel kettőről három évre növelve a kánonjogi licencia ciklus – a szenttudományok képzési rendjének második ciklusa, Magyarországon az államilag elismert szervezett PhD képzés része – képzési idejét, illetve jelentősen megemelte a kötelező teológiai bevezető tárgyak számát és a latin nyelv oktatásának órakeretét.³⁸⁷ Természetesen mindezen túl utalnunk kell magára a hatályos Egyházi Törvénykönyvre, amely a 815–821. kánonokban kifejezetten az egyházi egyetemokről és fakultásokról rendelkezik; és az 1990. augusztus 15-i *Ex corde Ecclesiae* apostoli konstitúcióra³⁸⁸, amely a katolikus egyetemek működésének általános elveit rögzíti. Ilyen alapvető kritérium, hogy a katolikus egyetemen valamilyen szintű önálló szervezeti egység teológiai oktatást folytasson.³⁸⁹ A katolikus és egy-

³⁸⁴ IOANNES PAULUS II, Const. Ap. *Sapientia christiana* (15 apr. 1979): AAS 71 (1979) 557–559.

³⁸⁵ AAS 71 (1979) 500–521.

³⁸⁶ AAS 95 (2003) 281–285.

³⁸⁷ ESPOSITO, B., *Verso una riforma delle Facoltà di Diritto canonico ecclesiastiche? Pro e contro in vista di una prossima decisione*, in *Angelicum* 79 (2002) 177–224. GHIRLANDA, G. F., *La riforma degli studi nelle facoltà di diritto canonico*, in *Seminarium* XLIII (2003) 197–216. KUMINETZ G., *A kánonjogi fakultások tanrendjének reformja*, in RAFFAI K. (szerk.), *Placet experiri. Ünnepi tanulmányok Bánrévy Gábor 75. születésnapjára*, Budapest 2004. 156–164.

³⁸⁸ IOANNES PAULUS II, Const. Ap. *Ex corde Ecclesiae* (15 aug. 1990): AAS 82 (1990) 1475–1509.

³⁸⁹ ERDŐ P., *A hittudományi képzés az egyházjog szerint*, in *Vigilia* 59 (1994) 192–200.

házi egyetemek, ill. fakultások munkáját felügyelő Nevelési Kongregáció számos körlevelet adott ki, leginkább 2002-től folyamatosan, a szenttudományok (vö. keresztény filozófia, szentírásstudomány, fundamentális teológia, dogmatika, morálteológia, lelkipásztorkodástan, kánonjog, liturgika, egyháztörténelem) képzésének egységes minőségi megerősítése érdekében; 2010-ben pedig hivatalosan is felállította a tőle függő AVEPRO minőségbiztosítási szervezetet, amely az Apostoli Szentszék által elismert katolikus egyetemek és a szenttudományok terén képzést folytató intézmények tekintetében akkreditációs és minőségellenőrzési tevékenységet végez.³⁹⁰ Ez a bizottság az Európai Unió felsőoktatási rendszerén belül is elismert teljes körű minősítési jogokkal rendelkezik.

Mindezen kánonjogi háttér pontosan rögzíti a teológiai képzés szabályzati, szervezeti, gazdasági, infrastrukturális, személyi (oktatók, hallgatók, stb.), és tartalmi kereteit; beleértve az Apostoli Szentszék által elismert akadémiai fokozatok kiállításának pontos feltételeit, azok curriculum-a tekintetében.³⁹¹ A *Sapientia christiana* kitér az egyházi fakultások általános céljainak leírására³⁹²; az egyetem közösség jellemzőire³⁹³; az oktatókra³⁹⁴; a hallgatókra³⁹⁵; a hivatalnokokra és az intézményi adminisztrációra³⁹⁶; az oktatási rendre általánosan³⁹⁷; a megszerezhető akadémiai fokozatokra³⁹⁸; valamint az oktatás infrastruk-

³⁹⁰ Honlapja: <http://www.avepro.va/>

³⁹¹ Vö. ERDŐ P., *Egyházjog*, 416–418.

³⁹² AAS 71 (1979) 478–480.

³⁹³ AAS 71 (1979) 480–482.

³⁹⁴ AAS 71 (1979) 482–483.

³⁹⁵ AAS 71 (1979) 484.

³⁹⁶ AAS 71 (1979) 485.

³⁹⁷ AAS 71 (1979) 485–487.

³⁹⁸ AAS 71 (1979) 487–488.

turális és gazdasági feltételeire.³⁹⁹ Ezt követően az egyes szenttudományokra lebontva részletezi az egyházi felsőoktatás rendjét.⁴⁰⁰ Ennek alapján kell, hogy összeállításra kerüljön az a Statútum, amelynek jóváhagyására – fenntartói előterjesztésre – az Apostoli Szentszék jogosult.

Amikor tehát a magyarországi tisztán hitéleti szakok átlamilag elfogadott képzési és kimeneti követelményeinek összeállításáról beszélünk – különös tekintettel a teológia és a kánonjog szakra –, hangsúlyoznunk kell, hogy az a Katolikus Egyház esetében, lényeges elemeiben világosan rögzített a legfőbb egyházi hatóság által. A teológusképzésen túli további tisztán hitéleti szakok tekintetében nagyobb a mozgásteret az illetékes egyházi hatóságnak – itt: a fenntartónak –, azonban a teológiai tartalom vonatkozásában, valamint a nem teológiai jellegű tanegységek szellemisége tekintetében (vö. pedagógia, pszichológia, stb.) köti a Katolikus Egyház tanítói tekintélye. Ugyanez mondható el az oktatókkal szemben támasztott elvárások köréről, amelyek terén – az egyházi egyetemek és fakultások vonatkozásában – szigorú előírásokat támaszt a *Sapientia christiana*, különösen a nyilvános rendes egyetemi tanárokkal szemben (art. 27 § 2).⁴⁰¹ Ez utóbbi kinevezéshez szükség van az Apostoli Szentszék jóváhagyására. A kánoni jog által elnyert kinevezés a magyarországi állami jogrendszerben nem vált ki automatikus joghatást, így az egyház belső joga szerinti nyilvános rendes egyetemi tanárt (vö. *professor ordinarius*) az intézménynek – a fenntartó jóváhagyásával együtt – fel kell terjeszteni a köztársasági elnök elé kinevezésre ahhoz, hogy a magyar jog szerint is egyetemi tanárnak minősüljön. A 2011. évi CCIV. tv.

³⁹⁹ AAS 71 (1979) 489–491.

⁴⁰⁰ AAS 71 (1979) 491–498.

⁴⁰¹ AAS 71 (1979) 483.

92. § (6) bekezdés e) alapján – a nem hitéleti képzéstől eltérően – a köztársasági elnöki kinevezéshez nem szükséges a MAB állásfoglalása.⁴⁰²

A tisztán hitéleti képzést folytató felsőoktatási intézmény – vagy kar – esetében, sajátos problémát jelent az illetékes egyházi hatóság által jóváhagyott – a kánoni kritériumoknak maradéktalanul megfelelő – intézményi Statútum és a hatályos állami jogszabályok szerinti – a fenntartó által szintén jóváhagyott – Szervezeti és Működési Szabályzat elkészítése. Alapelvnek kell azonban tekinteni, hogy a Szervezeti és Működési Szabályzatban foglaltak – élve a 2011. évi CCIV. tv. 91–93/A. §§-ban rögzített speciális jogokkal – nem ellenkezhetnek az egyházi belső norma szerint összeállított és az illetékes egyházi hatóság által – vö. pl. Apostoli Szentszék – jóváhagyott Statútummal.

Ilyen egyedi terület az intézmény – kar – szenátusának összetétele, amelyet kötelező módon szabályoz a *Sapientia christiana*, beleértve az aktív és passzív szavazati joggal rendelkezők körét. Sem az intézmény, sem a nagykancellár (aki felsőbb irányítási, ellenőrzési és törvényhozói hatalommal rendelkezik a neki alávetett katolikus egyetem, egyházi egyetem vagy fakultás felett), sem a fenntartó, nem rendelkezik tehát kompetenciával ennek a módosítására, még annak okán sem, ha az éppen hatályban lévő állami felsőoktatási jogszabályok másmilyen formában rendezik a szenátus működését. Mivel itt az adott egyház hitéleti képzéséről van szó, azaz a hittartalom védelméről, így a 2011. évi CCVI. tv. 8. § (2) bekezdés alapján „a vallási közösség belső szabályon alapuló döntését állami szerv nem módosíthatja vagy bírálhatja felül (...)”.

⁴⁰² 2011. évi CCIV. tv. 92. § (6) e) egyetemi tanári munkaköri cím megszerzéséhez nem szükséges a MAB előzetes szakértői véleménye.

Ismert, hogy az Apostoli Szentszék Nevelésügyi Kongregációja is elfogadta a bolognai-rendszer bevezetését – azzal együtt, hogy nem módosított a *Sapientia christiana*-ban szereplő három ciklus képzési időszakán –, így a tisztán hitéleti képzéseknek a bolognai-szisztémába történő magyarországi átvezetése elméleti szinten nem vezetett a két jogrend közötti konfliktushoz.⁴⁰³ A gyakorlati megvalósítás terén azonban a BA, MA és PhD fokozatoknak a *Sapientia christiana*-ban, ill. a *Novo Codice*-ben rögzítettekkel való megfeleltetése már komolyabb problémát jelentett. Ezt oldotta fel az osztatlan teológus szak megtartása, valamint a licencia és a doktori kurzus összesen legalább három évének (kettő plusz egy) együttesen PhD képzésként történő akkreditálása.

A Katolikus Egyház szenttudományokon belüli felsőoktatási rendszerében tehát, a bolognai-rendszerhez történt csatlakozás után is fennmaradt a hagyományos három-ciklusú képzés (*baccalaureatus*, *licenciatus*, *doctoratus* [más néven: *laureatus*]). Ebben a felosztásban a kánonjog a három akadémiai fokozat közül az utóbbi kettőt tudományos fokozatként ismeri el, és számos jogkövetkezményt fűz ezeknek a megszerzéséhez. Ilyen a szenttudományok oktatásához elengedhetetlen legalább licenciátusi fokozat megszerzése. A magyar jog nem ismeri a licenciátus szintű tudományos fokozatot. A *Sacra Theologia Doctor* és a *Doctor Iuris Canonici* fokozatot 1997-ben a MAB PhD-ként ismerte el; 2010-ben pedig – a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kari Doktori Szabályzatában foglaltakat elfogadva – a legalább *magna cum laude* minősítésű licenciátusi fokozatot, a szabályzatban rögzített további feltételek teljesülése esetében, doktori abszolútó-

⁴⁰³ ZANI, A. V., *Le Università in Europa: Il processo di Bologna e lo spazio comune europeo*, in *Seminarium* 45 (2005/4) 997–1032.

riummal egyenértékűnek minősítette. Amint azt már jeleztük, maga a hitéleti doktori fokozat 2009. január 1-jétől hittudományi PhD fokozatként került meghatározásra, amelyre történő felkészülés 2013. szeptember 30-tól már nem kari, hanem tudományterületi doktori iskola keretében, azaz hittudományi doktori iskolában történik, a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról szóló 387/2012. (XII. 19.) Kormányrendeletnek megfelelően.

A már fentebb említett kettős minőségbiztosítás kiemelkedő eleme, az intézmény által, az Apostoli Szent-szék Nevelési Kongregáció részére – a nagykancelláron keresztül – három évenként megküldendő jelentés. Ennek ki kell térnie az intézmény felső vezetéségének összetételére; a professzorok személyére (státuszukra, szakterületükre, végzettségükre, naprakész publikációs listájukra); az intézmény adminisztratív állományának összetételére és működésére; a megszervezett regionális és nemzetközi konferenciák részletes leírására; az intézmény által szerkesztett és kiadott tudományos szakkönyvsorozatokra és folyóiratokra; az intézményben folyó osztott (BA, MA), osztatlan és PhD képzések felsorolására és részletes leírására; az említett képzésekre beiratkozottak számára az adott három évre vonatkozóan, éves bontásban; a PhD fokozatot szerzettek számára, nevére, valamint doktori tézisük pontos címére; az intézmény keretében működő hallgatói öntevékeny szerveződésekre, ill. a hallgatói információ áramlás eszközeire; az ösztöndíj lehetőségekre (az elnyert ösztöndíjakra összegszerűen, éves bontásban); az intézmény egyéb gazdasági bevételeire és kiadásaira, forrás szerinti és éves bontásban; a könyvtár helyzetére, a könyvbeszerzésekre és annak metódusára (beleértve a könyvtári beszerzésekre fordított éves költségvetést); az intézmény más egyetemekkel és kutatóintézetekkel folyta-

tott nemzetközi kapcsolataira, azok jellegére, és az együttműködés területeire; végül részletes táblázatban szükséges rögzíteni az adott három év teljes költségvetési számain. A felsorolás világosan mutatja az Apostoli Szentszék teljes körű intézményi akkreditációs eljáráshoz szükséges következetes adatgyűjtését.

3. Nem hitéleti képzések

Az előbbieken ismertetett tisztán hitéleti képzésekkel szemben a nem hitéleti karok és szakok akkreditációja teljesen összhangban van az állami felsőoktatási intézmények hasonló képzést folytató intézményeivel. Ez alól csak néhány kivételes kérdéskör van, amelyet az általános bevezetőben a hatályos 2011. évi CCIV. tv. alapján már említettünk. A MAB ezen fakultások és szakok esetében, valamint az egyetemi tanárok kinevezése (szenátusi felterjesztés a MAB számára, a MAB szakvéleménye tükrében a fenntartó állásfoglalása, végül pozitív döntés esetében a köztársasági elnök által történő kinevezés) és a doktori iskolák létesítése, ill. azok működésének ellenőrzése területén (vö. 387/2012. [XII. 19.] Korm. rendelet⁴⁰⁴; MAB 2013/6/III/1. sz. határozata⁴⁰⁵), nem tesz különbséget fenntartó szerint a hatáskörébe tartozó eljárások lefolytatása tekintetében. A finanszírozás területén már érintettük mind a 2011. évi CCIV. tv. 92. § (1)–(3) bekezdését, továbbá a 2013. évi CCIX. tv. 2. cikk (1)–(3), vala-

⁴⁰⁴ 387/2012. (XII. 19.) Korm. rendelet a doktori iskolákról, a doktori eljárások rendjéről és a habilitációról.

⁴⁰⁵ A MAB 2013/6/III/1. sz. határozata a MAB akkreditációs elvárásairól, szakmai bírálati szempontjairól a doktori iskolák létesítésének és működésének véleményezésében.

mint (5)–(6) bekezdésben foglaltakat, amelyek az egyházi fenntartású felsőoktatási intézményeknek a hasonló állami intézményekkel azonos anyagi támogatását hivatottak biztosítani.

4. Összegzés

Általánosságban elmondható, hogy a felsőoktatás terén nagyon gyakran változó, de szisztematikusan kiépült hatályos állami jogi környezet, az állam és egyház elválasztása alapján igyekszik biztosítani a tisztán hitéleti képzések tartalmi függetlenségét, mint olyan területet, amely szorosan kötődik az állampolgárok lelkiismereti és vallási meggyőződéséhez. Másfelől, az egyházak – így a Katolikus Egyház – által fenntartott, nemcsak hitéleti karokkal és szakokkal rendelkező felsőoktatási intézményekre vonatkozó állami jogszabályok – mivel ezek az intézmények közfeladatot vesznek át az államtól – az egyenlő elbírálás elvére kell, hogy épüljenek. A Katolikus Egyház által a saját felsőoktatási intézményei számára létrehozott nemzetközi belső minőségbiztosítása fontos eleme ezen intézmények kiemelkedő versenyképességének, amelyet tovább erősít a katolikus egyetemek esetében az Európai Katolikus Egyetemek Szövetségében (FUCE) és a Világ Katolikus Egyetemei Szövetségében (IFCU) betöltött tagság.

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- ALMÁSI A., *A magyar házassági jog*, in SZLADITS, K. *A magyar magánjog*, I. Budapest 1940.
- ANDRÉS, D. J., *El derecho de los religiosos*, Rome 1983.
- ANDRÉS, D. J., *El testamento de los religiosos. Una obligación canónica poco entendida y practicada*, in *Commentarium pro religiosis et missionariis* 72 (1991) 261–287.
- ANDRÉS, D. J., *Las formas de vida consagrada. Comentario teológico-jurídico al Código de Derecho Canónico*, Madrid–Roma 2005.
- ANDRÉS, D. J., *Szerzetesjog. Magyarázat az Egyházi Törvénykönyv 573–746. kánonjához* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/2), Budapest 1999.
- Az egyházi törvénykönyv. A Codex Iuris Canonici hivatalos latin szövege magyar fordítással és magyarázattal* (Szerkesztette, fordította és a magyarázatot írta ERDŐ P.), Budapest 2001.⁴
- Az Esztergomi Főegyházmegyei Zsinat (1941. nov. 11–12.) határozatai*, Budapest 1942.
- BALTENSWEILER, H., *Il matrimonio nel Nouvo Testamento*, Brescia 1981.
- BARTEL, W. M., *Kirche und Staat in Polen in den Jahre 1944–1989* (Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt Instituut 28), Nijmegen 1993.
- BAZSA GY., *Fél évtized a független MAB élén*, in *20 éves a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság* (Akkreditáció Magyarországon 25), Budapest 2013. 28–33.
- BÁNK J., *Kánoni jog*, I–II. Budapest 1960–1963.
- BÉLI G., *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog* (Institutiones Juris, Dialogus Campus tankönyvek), Budapest–Pécs 2000.

- BELLOMO, M., *Giuristi di Sicilia tra corona e feudi. Sulle tracce di attività forensi, amministrative e didattiche nei secoli XIV–XVI*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 12 (2001) 9–100.
- BELLOMO, M., *I giuristi, la giustizia e il sistema del diritto comune*, in BELLOMO, M., *Scienza del diritto e societ medievale (Medioevo edito e inedito II)*, Roma 1997. 111–122.
- BELLOMO, M., *Ius Commune*, in BELLOMO, M., *Scienza del diritto e societ medievale (Medioevo edito e inedito II)*, Roma 1997. 93–107.
- BELLOMO, M., *Società e istituzioni dal medioevo agli inizi dell'età moderna (I libri di Erice 2)*, Roma 1994.⁷
- BENEDIKT XVI., *Gott und die Vernunft. Aufruf zum Dialog der Kulturen*, Augsburg 2007.
- BEYER, J., *Il diritto della vita consecrata*, Milano 1989.
- BEZEMER, K., 'Ne res exeat de genere' or How a French Custom Was Introduced into the 'ius commune', in *Rivista internazionale di diritto comune* 11 (2000) 67–115.
- BÍRÓ E., *Nonprofit Szektor Analízis. Civil szervezetek jogi környezete Magyarországon*, Budapest 2002.
- BLANCO, M., *El derecho de libertad religiosa. Reflexiones en torno a la Carta Europea de derechos fundamentales*, in ERDŐ, P.–SZABÓ, P. (ed.), *Territorialità e personalità nel diritto canonico ed ecclesiastico. Il diritto canonico di fronte al terzo millennio (Atti dell'XI Congresso Internazionale di Diritto Canonico e del XV Congresso Internazionale della Società per il Diritto delle Chiese Orientali, Budapest, 2–7 settembre 2001)*, Budapest 2002. 839–848.
- BRUNDAGE, J. A., *Universities and the 'ius commune' in Medieval Europe*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 11 (2000) 237–253.
- CAMPBELL, P. E., *The New Code of Canon Law and Religious: Some civil law considerations* in *The Jurist* 44 (1984) 81–109.

- CAPARROS, E., *La présence du droit canonique dans le droit étatique*, in *Canon Law Society of America, Proceedings* 57 (1995) 129–146.
- CAPPELLO, F. M., *De Matrimonio*, Roma 1933.
- COCCOPALMERIO, F., *De paroecia*, Roma 1991.
- Code of Canon Law annotated. Latin-English edition of the Code of Canon Law and English-language translation of the 5th Spanish-language edition of the commentary prepared under the responsibility of the Instituto Martín de Azpilcueta*, ed. E. CAPARROS–M. THÉRIAULT–J. THORN, Montreal 1993.
- CSÉCSY GY., *A szellemi alkotások joga (Magyar Polgári Jog)*, Miskolc 1998.
- CSINK, L.–SCHANDA, B.–VARGA, ZS. A. (ed.), *The Basic Law of Hungary. A First Commentary*, Dublin 2012.
- DANKÓ L., *A magyar katolikus egyház 1945-től napjainkig*, in SOMORJAI Á.–ZOMBORI I. (szerk.), *A katolikus Egyház Magyarországon*, Budapest 1991. 75–82.
- DE PAOLIS, V., *La vita consacrata nella Chiesa (Facoltà di Diritto Canonico San Pio X, Manuali 4)*, Venezia 2010.
- DE POOTER, R., *La « mission canonique » et le « mandatum » au sein des universités ecclésiastiques et catholiques. Un jeu de mots ou une distinction plus fondamentale?*, in *Ius Ecclesiae* 16 (2004) 595–618.
- DE RIDDER-SYMOENS, H., *L'Université comme héritage culturel européen: Une approche historique*, in *Seminarium* 47 (2007/2) 419–432.
- DI RULLI, G., *Alcune tappe dell' unita' Europea*, in MIZZI, F. P., *L'Unione Europea nei documenti pontifici da Benedetto XV a Giovanni Paolo II*, Malta 1979. xi–xxxiv.
- DOHENY, W., *Canonical Procedure in Matrimonial Cases*, II. Milwaukee 1944.
- DONAHUE, CH., *The Dating of Alexander the Third's Marriage Decretals: Dauwiller Revisited after Fifty Years*, in *ZRG Kan.* Abt. 68 (1982) 70–124.

- DONAHUE, CH., *The policy of Alexander the Third's consent theory of marriage*, in KUTTNER, S. (ed.), *Proceedings of the Fourth International Congress of Medieval Canon Law* (Monumenta Iuris Canonici C/5), Città del Vaticano 1976. 251–281.
- DÖMÖTÖR L., *A hadifoglyok jogállása a római jogban* (Eötvös Lóránd Tudomány Egyetem Jogi Tanulmányok), Budapest 1997.
- EICHMANN, E.–MÖRSDORF, K., *Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des Codex Iuris Canonici*, II. Paderborn 1953.
- EMBER GY., *A magyar királyi helytartótanács ügyintézésének a története 1723–1848*, Budapest 1940.
- EMILIANIDES, A., *Is Same-Sex Marriage a Potential European Human Right?*, in *European Consortium for Church and State. Newsletter*, 6/6 (2006) 8–9.
- ERDŐ P., *A házasság kánonjogi arculata a történelemben*, in ERDŐ P., *Egyházjog a középkori Magyarországon*, Budapest 2001. 220–238.
- ERDŐ P., *A hittudományi képzés az egyházjog szerint*, in *Vigilia* 59 (1994) 192–200.
- ERDŐ P., *A katolikus egyház álláspontja az egyházi ingatlanok ügyében*, in *Partnerek vagy ellenségek? Az egyházak és az állam viszonyáról* (Egyházfórum konferencia), Budapest 1992. 44–53.
- ERDŐ P., *A magyar elvásztási modell alapelvei a katolikus egyház szemszögéből*, in FORRAI T. (szerk.), *Az állam és az egyház elvásztása*, Budapest 1995. 96–102.
- ERDŐ P., *A magyarországi kegyuraság*, in *A magyarországi kegyuraság*, in ERDŐ P., *Az élő Egyház joga. Tanulmányok a hatályos kánonjog köréből*, Budapest 2006. 250–275.
- ERDŐ P., *Az Egyház és az anyagi javak: a II. Vatikáni Zsinat tanítóhivatalának alapelvei az Egyházi Törvénykönyvben (1254–1256. kk.)*, in ERDŐ P., *Az élő Egyház joga. Ta-*

- nulmányok a hatályos kánonjog köréből*, Budapest 2006. 405–421.
- ERDŐ P., *Az egyház új jogi helyzete Magyarországon*, in *Katolikus Szemle* 42 (1990) 159–170.
- ERDŐ P., *Az egyházak és az egyházi jogi személyek bejegyzése és képviselete*, in *Az európai államok és az egyházak kapcsolata a megváltozott világban*, Budapest 1993. 375–378.
- ERDŐ P., *Az egyházjog teológiája* (Egyház és jog 2), Budapest 1995.
- ERDŐ P., *Egyházjog* (Szent István kézikönyvek 7), Budapest 2005.⁴
- ERDŐ, P., *Accordo tra la Santa Sede e la Repubblica d’Ungheria*, in *Anuario de derecho eclesiástico del estado* 14 (1998) 721–728.
- ERDŐ, P., *Der Einfluss des Rechts der EU auf das eigene Recht der katholischen Kirche*, in SZUROMI, SZ. A. (ed.), *Concordatory Law* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/6), Budapest 2008. 259–276.
- ERDŐ, P., *Die gegenwärtige Lage des Staat-Kirche-Verhältnisses in Ungarn – Staatskirchenrechtliche und kanonistische Aspekte*, in *Essener Gespräche zum Thema Staat und Kirche* 29 (1995) 134–150.
- ERDŐ, P., *Die ungarische Kirche in Europa – Kirche im Wandel*, in ERDŐ, P. (ed.), *Mission et culture*, Budapest 2007. 77–91.
- ERDŐ, P., *Il Concordato in Europa*, in SZUROMI, SZ. A. (ed.), *Concordatory Law* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/6), Budapest 2008. 15–26.
- ERDŐ, P., *La place de l’Eglise catholique dans la société hongroise et son rapport avec l’état*, in ERDŐ, P., *Mission et culture*, Budapest 2007. 93–113.

- ERDŐ, P., *La rapport entre l'Église et l'État dans la théologie de l'Église Catholique*, in *Rapporti Chiesa – Stato: prospettive storiche e teologiche* (Atti del II Forum Europeo Cattolico – Ortodosso), Bologna 2011. 21–35.
- ERDŐ, P., *Note alle norme applicative del CIC in Ungheria*, in *Ius Ecclesiae* 6 (1994) 850–857.
- ERDŐ, P., *Osservazioni giuridico-canoniche sulla Lettera apostolica “Apostolos suos”*, in *Periodica* 89 (2000) 249–266.
- ERDŐ, P., *Storia della scienza del diritto canonico. Una introduzione*, Roma 1999.
- ERDŐ P.–SCHANDA B., *Egyház és vallás a mai magyar jogban. A főbb jogszabályok szövegével, nemzetközi bibliográfiával* (Egyház és jog 1), Budapest 1993. 20–23.
- ESPOSITO, B., *Verso una riforma delle Facoltà di Diritto canonico ecclesiastiche? Pro e contre in vista di una prossima decisione*, in *Angelicum* 79 (2002) 177–224.
- EUART, S., *Religious institutes and the juridical relationship of the members to the institute*, in *The Jurist* 51 (1991) 103–118.
- FAGIOLO, V., *Le proprietà essenziali del matrimonio*, in *Monitor Ecclesiasticus* 117 (1993) 144–178.
- FEINE, H. E., *Vom Fortleben des römischen Rechts in der Kirche*, in *ZRG Kan. Abt.* 42 (1956) 1–24.
- FERENCZY R., *Kérdések az egyházak és szervezeteik jogi személyiségének köréből*, in *Magyar Jog* 46 (1999) 518–529.
- FERENCZY, R., *The ius commune in the European Law and the actual questions of the legal institutions of the legal personality*, in SZUROMI, SZ. A. (ed.), *Medieval Canonical Sources and Collections up to the Decretum Gratiani* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/8), Budapest 2006. 275–285.
- FERENCZY R.–SZUROMI SZ. A., *Az egyházi házasság, mint államilag elismert házassági kötelék (Kritikai megjegyzések jogtör-*

- téneti, civiljogi és kánonjogi szempontból), in *Jogtudományi közlöny* 57 (2002) 184–189.
- FERENCZY, R.–SZUROMI, SZ. A., *Die kirchliche Ehe als staatlich anerkannter Ehebund?*, in *Folia Canonica* 6 (2003) 101–111.
- FERENCZY R.–SZUROMI SZ. A., *Mennyiben érinti a természetes személy jog- és cselekvőképességét a valamely szerzetesi intézményben letett fogadalom? (A kérdés vizsgálata kánonjogi és polgári jogi szempontból)*, in *Kánonjog* 5 (2003) 77–86.
- FORNÉS, J., *La libertà religiosa in Europa*, in *Ius Ecclesiae* 17 (2005) 29–54.
- FÖLDI A., *A közös európai jog történeti gyökerei I.*, in *Acta Facultatis Poilitico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae* 35 (1995/96) 101–117.
- FÖLDI A.–HAMZA G., *A római jog története és intéstitúciói*, Budapest 1998.³
- FRIEDBERG, AE. (ed.), *Corpus iuris canonici*, I–II. Lipsiae 1879–1881 (repr. Graz 1959).
- GARBETT, C., *The Church and State in England*, London 1950.
- GASPARRI, P.–SERÉDI, J. (ed.), *Codicis iuris canonici fontes*, I–IX. Romae 1923–1939.
- GAUDEMET, J., *Droit romain et principes canoniques en matière de mariage an Bas-Empire*, in *Studi E. Albertario II* (Milano 1950) 173–196.
- GAUDEMET, J., *Le mariage en Occident. Les moeurs et le droit*, Paris 1987.
- GAUDEMET, J., *Les sources du droit de l'Église en Occident du IIe au VIIe sicle*, Paris 1985.
- GHIRLANDA, G. F., *La riforma degli studi nelle facoltà di diritto canonico*, in *Seminarium* XLIII (2003) 197–216.
- GHIRLANDA, G. F.–URRUTIA, F. J., *Conferentiae Episcoporum et munus docendi*, in *Periodica* 76 (1987) 573–667.

- GONZÁLEZ DE VALLE, J. M., *Constitución, acuerdos y ley de libertad religiosa*, in *Almogaren* 36 (2005) 209–235.
- GRAHAM, R., *Vatican Diplomacy. A Study of Church and State on the international plane*, Princeton, NJ. 1959.
- GROH J., *Öröklési jog a magyar kath. clerus tagjai után*, Budapest 1913.
- GROSSCHMID B., *A házasságjogi törvény*, Budapest 1908.
- GYULAVÁRI T., *Hagyományos munkavállalói jogok és új kihívások*, in TÓTH T. (szerk.), *120 éves a Rerum novarum* (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományának Könyvei; Tanulmányok 11), Budapest 2012. 85–100.
- HOLLERBACH, A., *Le droit ecclésiastique de l'État allemand: «un système de cultes reconnus»?*, in *Revue de Droit Canonique* 54 (2004) 169–178.
- IBÁN, I. C., *La pertinence des cultes reconnus dans les systèmes de la relations état/religion dans l'Union Européenne*, in *Revue de Droit Canonique* 54 (2004) 67–75.
- Il diritto nel mistero della Chiesa. III* (Quaderni di Apollinaris 10), Roma 1992.
- JULIEN, A. R., *Proof of death cases involving military personnel killed or missing as the result of war action*, in *The Jurist* 6 (1946) 1–38.
- KARDOVICS K., *Az új Munka Törvénykönyv magyarázata*, Budapest 2012.
- KECSKÉS L., *Magyar polgári jog. Általános rész, II: A személyek joga* (Dialog Campus Tankönyvek), Budapest–Pécs 1999.
- KONDRUSIEWICZ, T., *The family: cultural changes and changes in mindset; identifying the problems*, in *La famiglia: Un bene per l'umanità – The Family: A Good for Humanity* (Atti del I Forum Europeo Cattolico-Ortodosso, Trento, Italia, 11–14 dicembre 2008), Bologna 2009. 49–54.

- KOWAL, J., *A házasság felbontása a hit javára* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/), Budapest 2004.
- KRUEGER, P.–MOMMSEN, T. (ed.), *Institutiones, Digesta* (Corpus iuris civilis I), Berolini 1905 (repr. Berlin 1954, Hildesheim 2008).
- KUMINETZ G., *A kánonjogi fakultások tanrendjének reformja*, in RAFFAI K. (szerk.), *Placet experiri. Ünnepi tanulmányok Bánrévy Gábor 75. születésnapjára*, Budapest 2004. 156–164.
- KUMINETZ G., *Katolikus házasságjog* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae II/1), Budapest 2002.
- KUMINETZ G., *Klerikusok kézikönyve, I: Szent szolgálattelvők, vagyis klerikusok a katolikus egyházban* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae II/4), Budapest 2012.
- KURTSCHIED, B., *De utriusque iuris studio saec. XIII*, in *Acta Congressus Iuridici internationalis VII saeculo a Decretalibus Gregorii IX et XIV a Codice Iustiniano promulgatis* (Romae 12–17 novembris 1934), II. Roma 1935. 309–324.
- KUTTNER, S., *The revival of jurisprudence*, in BENSON, R. L.–CONSTABLE, G.–LANHAM, C. D. (ed.), *Renaissance and renewal in the twelfth century* (Medieval Academy reprints for teaching 26), Toronto 1991. 299–323.
- LÁBÁDY T., *A magyar magánjog (polgári jog) általános része* (Institutiones Juris, Dialogus Campus tankönyvek), Budapest–Pécs 1997.
- LANDAU, P., *Das Register Gregors I. im Decretum Gratiani*, in SCHIEFFER, R. (ed.), *Mittelalterliche Texte. Überlieferung – Befunde – Deutungen* (MGH Schriften 42), Hannover 1996. 125–140.

- LEISNER, W., *Geglaubtes Recht. Säkularisierte religiöse Grundlagen der Demokratie*, in INSENSEE, J.–REES, W.–RÜFNER, W. (Hrsg.), *Dem Staate, was des Staates – der Kirche, was der Kirche ist. Festschrift für Joseph Listl zum 70. Geburtstag* (Staatskirchenrechtliche Abhandlungen 33), Berlin 1999. 115–128.
- LISTL, J.–MÜLLER, H.–SCHMITZ, H. (Hrsg.), *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Regensburg 1983.
- LISTL, J.–SCHMITZ, H. (Hrsg.), *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Regensburg 1999.²
- LUKÁTS A., *A Dunántúli Református Egyházkerület és az EU csatlakozás*, in *Egyházakkal az Európai Unióba* (A 2003. április 28-án Esztergomban tartott konferencia előadásai; Párbeszéd I), 25–30.
- MÁDL F., *Egy Európai Polgári Törvénykönyv felé*, in BÁNRÉVY G.–JOBÁGYI G.–VARGA CS. (szerk.), *Iustum, Aequum, Salutare. Emlékkönyv Zlinszky János tiszteletére* (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának könyvei I), Budapest 1998. 215–222.
- MÁDL, F., *Ius Commune Europae*, in *Jogtudományi Közlöny* (1990) 117–132.
- MARGIOTTA-BROGLIO, F., *La politique concordataire du Vatican vis-à-vis des États totalitaires*, in *Relation internationales* (1981) 319–342.
- MARTÍN DE AGAR, J. T., *La teoría concordataria desde el punto de vista del Derecho canónico actual*, in VÁZQUEZ GARCÍA-PEÑUELA, J. M. (ed.), *Los Concordatos: pasado y futuro* (Actas del Simposio Internacional de Derecho Concordatario; Almería, 12–14 de noviembre de 2003), Granada 2004. 129–146.
- MAYEUR, J.-M., *Guerres mondiales et totalitarismes (1914–1958)* [Histoire du Christianisme des origines à nos jours XII], Paris 1990.

- MC DONAGH, E., *Church and State in the Constitution of Ireland*, in *The Irish theological quarterly* 28 (1961) 131–144.
- MELLI, R., *Il processo di morte presunta*, in *I procedimenti speciali nel diritto canonico* (Studi Giuridici 27), Città del Vaticano 1992.
- MEYSZTOWICZ, V., *La religion dans les constitutions des états modernes* (Pontificium Institutum Utriusque Iuris), Roma 1938.
- MEZEY B. (szerk.), *Magyar jogtörténet*, Budapest 1996.
- MOR, C. G. (ed.), *Lex Romana canonice compta*, Pavia 1927.
- NAZ, R. (dir.), *Dictionnaire de Droit Canonique*, VI. Paris 1957.
- NĚMEC, D., *Concordat Agreements between the Holy See and the Post-Communist Countries* (1990–2010) [Law and Religion Studies 8], Leuven–Paris–Walpole, MA 2012.
- OLMOS, E. M.–LANDETE CASAS, J. (ed.), *Legislación eclesias-tica* (CIVITAS Bibliotheca de Legislación 37), Madrid 2009.²¹
- PENNINGTON, K., *The 'ius commune', Suretyship and Magna Carta*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 11 (2000) 255–274.
- PLÖCHL, W., *Geschichte des Kirchenrechts*, I–IV. Wien–München 1960–1966.²
- PODSKALSKY, G., *Kirche und Staat in Griechenland*, in *Trierer theologische Zeitschrift* 76 (1967) 298–322.
- PRADER, G., *Il matrimonio nel mondo. Celebrazione – nullità e scioglimento del vincolo*, Padova 1986.²
- PRADER, J., *Die Ehe in der kirchlichen Rechtsordnung*, in LISTL, J.–SCHMITZ, H. (Hrsg.), *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Regensburg 1999.² 884–904.
- PRIMETSHOFER, B., *Ordensrecht auf der Grundlage des CIC 1983 und des CCEO unter Berücksichtigung des staatlichen Rechts der Bundesrepublik Deutschland, Österreichs und der Schweiz*, Freiburg im Breisgau 2003.⁴

- RADNAY J., *Munkajog* (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának könyvei 2), Budapest 1997.
- RATZINGER, J., *Chiesa, ecumenismo e politica. Nuovi saggi di ecclesiologia* (Saggi Teologici 1), Cinisello Balsamo 1987.
- Regesta Pontificum Romanorum ab condita ecclesia ad annum post Christum natum MCXCVIII*, ed. JAFFÉ, P.–WATTENBACH, G. curaverunt LOEWFELD, S. [JL]–KALTENBRUNNER, F. [JK]–EWALD, P. [JE], I. Lipsiae 1885.²
- RIEDEL-SPANGERBERGER, I., *La facoltà di teologia in Germania*, in *Quaderni di diritto politica ecclesiastica* 1 (2001) 179–196.
- RÓNA-TAS A., *A MAB elnöke voltam. A MAB megalakulásának húszéves évfordulójára*, in *20 éves a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság* (Akkreditáció Magyarországon 25), Budapest 2013. 6–17.
- ROSENTAU, M., *Constitution of the EU – the Need or a Dream?*, in *ERA – Forum scripta iuris europeae* 4 (2002) 215–223.
- ROSKA, T., *The Drama of the Understanding and maintaining Hope – in an Age of Fragmented and Multidisciplinary Scientific Research*, in VIZI, E. SZ.–KUCSERA, T. (ed.), *Europe in a Word in Transformation*, Budapest 2008. 93–100.
- SAID, M., *De Processu Praesumptae Mortis Coniugis*, in GROCHOLEWSKI, Z.–ORTI, V. C. (ed.), *Dilexit iustitiam. Studia in honorem Aurelii Card. Sabattini* (Studi Giuridici 5), Città del Vaticano 1984.
- SALVADOR, C. C.–DE PAOLIS, V.–GHIRLANDA, G. (a cura di), *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, Milano 1993.
- SCHANDA B., *Állami egyházjog. Vallásszabadság és vallási közösségek a mai magyar jogban* (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Tankönyvei = Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae II/5), Budapest 2012.

- SCHANDA B., *Az egyházi jogi személyiség új törvényi szabályozása Magyarországon*, in *Kánonjog* 14 (2012) 107–114.
- SCHANDA B., *Világi jog az egyházjogban – egyházi jog a világi jogban?*, in *Kánonjog* 1 (1999) 79–88.
- SCHANDA, B.–SZUROMI, SZ. A., *The legal situation of matrimony and family in Hungary*, in *Anuario de Derecho Eclesiástico del Estado* 22 (2006) 545–553.
- SCHANDA, B. (ed.), *Legislation on Church-State Relation in Hungary*, Budapest 2002.
- SCHANDA, B., *Church and State in Hungary*, in SCHANDA, B. (ed.), *Legislation on Church-State Relations in Hungary*, Budapest 2002. 13–37.
- SCHANDA, B., *Concordatary Law in Central and Eastern Europe*, in SZUROMI, SZ. A. (ed.), *Concordatary Law* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/6), Budapest 2008. 202–218.
- SCHANDA, B., *Domestic Partnerships in Hungary*, in *European Consortium for Church and State. Newsletter*, 6/6 (2006) 3–5.
- SCHANDA, B., *Ein neues Religionsrecht in Ungarn*, in REES, W.–ROCA, M.–SCHANDA, B. (Hrsg.), *Neuere Entwicklungen im Religionsrecht europäischer Staaten*, Berlin 2013. 571–586.
- SCHANDA, B., *Neues Konkordatsrecht in Ost-Mitteleuropa*, in MÜCKL, S. (Hrsg.), *Das Recht der Staatskirchenverträge. Colloquium aus Anlaß des 75. Geburtstags von Alexander Hollerbach* (Staatskirchenrechtliche Abhandlungen 46), Berlin 2007. 175–185.
- SCHANDA B., *Néhány megjegyzés a lelkiismeret és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló 2011. évi CCVI. törvényhez*, in *Jogtudományi közlöny* 66 (2011) 515–520.

- SCHANDA, B., *Relaciones pacticias entre la Santa Sede y Hungría*, in *Revista General de Derecho Canónico y Derecho Ecclesiástico del Estado* 21 (2009) 1–14.
- SCHANDA, B., *The Application of the Freedom of Religion Principles of the European Union of the European Convention on Human Rights in Hungary*, in EMILIANIDES, A. (ed.), *Religious Freedom in the European Union: The Application of the European Convention on Human Rights in the European Union*, Leuven 2011. 199–202.
- SCHANDA, B., *The Freedom of Religious Association in Hungary: Recent Developments*, in *Religion and Human Rights: An International Journal* 8 (2013) 65–77.
- SCHANDA, B., *The permissible scope of legal limitations on the freedom of religion or belief in Hungary*, in *Emory International Law Review* 19 (2005) 889–911.
- SCHANDA, B., *Ungarisches Staatskirchenrecht 15 Jahre nach der Wende*, in *Zeitschrift für evangelisches Kirchenrecht* 52/3 (September 2007) 560–570.
- SCHIOPPA, A. P., *Storia del diritto in Europa. Dal medioevo all'età contemporanea* (Collezione di testi e di studi – Diritto), Bologna 2007.
- SCHWEITZER, J., *Jewish values in the European Union*, in VIZI, E. SZ.–KUCSERA, T. G. (ed.), *Europe in a World in Transformation*, Budapest 2008. 129–134.
- SIPÓS, S., *Enchiridion Iuris Canonici*, Romae 1954.
- STICKLER, A., *Historia iuris canonici latini. I: Historia Fontium*, Roma 1950.
- STOLLEIS, M., *The Influence of the 'ius Commune' in Germany in Early Modern Period on the Rise of the Modern State*, in *Rivista internazionale di diritto comune* 11 (2000) 275–185.
- SZABÓ, I., *Reformation and Transformation*, in VIZI, E. SZ.–KUCSERA, T. G. (ed.), *Europe in a World in Transformation*, Budapest 2008. 135–138.

- SZUROMI SZ. A., *A tulajdon és a birtok kérdése a szerzetes intézményekben*, in *Jogtudományi közlöny* 56 (2001) 487–490.
- SZUROMI SZ. A., *Változások a katolikus egyház jogintézményeinek államilag elismert kompetenciájában Magyarországon (1894–1918)*, in *Jogtörténeti szemle* 3 (2007) 64–67.
- SZUROMI SZ. A., *A kegyes alapítványok léte és jogi személyisége*, in *Jogtörténeti szemle* 4 (2004) 16–20.
- SZUROMI SZ. A., *A középkori egyetemek létrejöttének és az egyetemi oktatás megszületésének sajátosságai*, in KÖRMENDY K., *Studentes extra regnum. Egyetemjárás és könyvhasználat az Esztergomi Székeskáptalanban 1183–1543* (Bibliotheca Institutii Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/9), Budapest 2007. 41–53.
- SZUROMI SZ. A., *A megszentelt élet intézményei és apostoli élet társaságai tagjainak sajátos kötelességei és jogai*, in *Teológia* 43 (2009) 74–80.
- SZUROMI SZ. A., *Adalékok az Esztergomi Főegyházmegye 1941. évi zsinatának határozataihoz*, in *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis*, II. Budapest 2004. 95–103.
- SZUROMI SZ. A., *Az egyházi jogi oktatás és kutatás a Pesti Egyetem szemináriumi rendszerének létrejöttétől*, in *Studia dedicata seminariis universitatis. Tanulmányok az egyetemi szemináriumokról* (Bibliotheca Iuridica, Miscellanea 19), Budapest 2006. 140–148.
- SZUROMI, SZ. A., *Development of Church and State relations in Central and Eastern Europe, mirrored by the recent two decades*, in *Anuario de Derecho Eclesiástico del Estado* XXVII (2011) 601–610.
- SZUROMI SZ. A., *Egyházi intézménytörténet* (Bibliotheca Institutii Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/5), Budapest 2003.

- SZUROMI SZ. A., *Fejezetek az egyházi jogalkotás történetéből – források és intézmények* – (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/15), Budapest 2011.
- SZUROMI SZ. A., *Megjegyzés az egyházi vagyon tulajdonjogának korlátaivalhoz*, in *Kánonjog* 2 (2000) 117–119.
- SZUROMI SZ. A., *Megjegyzések a Collectio Canonum Anselmi Lucensis III. könyvének néhány római jogi részletet tartalmazó 90. kánonja kapcsán*, in *Kánonjog* 4 (2002) 79–83.
- SZUROMI SZ. A., *Megjegyzések az egyház és állam modern kori viszonyának változásaihoz*, in *Jogtörténeti szemle* 2 (2003) 7–13.
- SZUROMI SZ. A., *Szemponatok a Katolikus Egyház jogrendjének működéséhez* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/13), Budapest 2010.
- SZUROMI, SZ. A., *The Changes of Modern Era Relation of Church and State in Europe*, in *Folia Canonica* 8 (2005) 65–77.
- SZUROMI, SZ. A., *The Epoch of Crisis of the Classical Categories*, in VIZI, E. SZ.–KUCSERA, T. G. (ed.), *Europe in a World in Transformation*, Budapest 2008. 165–171.
- SZUROMI SZ. A.–FERENCZY R., *A „dispositio” mint az egyházi személyek alkalmazásának, a magyar munkajog által elismert formája*, in *Kánonjog* 11 (2009) 75–79.
- SZUROMI SZ. A.–FERENCZY R., *A katolikus egyházi személyek foglalkoztatásának sajátos helyzete a mai magyar jogban*, in *Jogtudományi közlöny* 64 (2009) 379–381.
- SZUROMI SZ. A.–FERENCZY R., *Az egyház és állam kapcsolatának alakulása Közép- és Kelet-Európában az elmúlt két évtized jogalkotásának tükrében*, in *Kánonjog* 12 (2010) 105–112.
- TATTAY L., *A szellemi alkotások joga*, Budapest 2001.

- Tájékoztató a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság 2007. évi működéséről* (Akkreditáció Magyarországon 17), Budapest 2008.
- Tájékoztató a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság 2008. évi működéséről* (Akkreditáció Magyarországon 18), Budapest 2009.
- VALDRINI, P., *Les Universités Catholiques en Europe*, in *Seminarium* 45 (2005/4) 939–945.
- VIANA, A., *Conferencia episcopal*, in OTADUY, J.–VIANA, A.–SEDANO, J. (ed.), *Diccionario general de derecho canónico*, Pamplona 2012. II. 484–490.
- VIEJO-XIMÉNEZ, J. M., *Concordats from Pius XII to Paul VI (1939–1978)*, in SZUROMI, SZ. A. (ed.), *Concordatory Law* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I/6), Budapest 2008. 88–201.
- VIEJO-XIMÉNEZ, J. M., *Posición jurídica de la Iglesia católica en el orden internacional*, in *Revista Española de Derecho Canónico*, 62 (2005) 145–182.
- VILÁGHY M.–EÖRSI GY., *Magyar polgári jog*, I. Budapest 1965.
- WOESTMAN, M., *Special Marriage Cases*, Ottawa 1994.
- ZANI, A. V., *Le Università in Europa: Il processo di Bologna e lo spazio comune europeo*, in *Seminarium* 45 (2005/4) 997–1032.
- ZLINSZKY J., *A magyar örökösödési jog és az európai jogfejlődés*, Budapest 1877.